

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

JIZZAX POLITEXNIKA INSTITUTI

JA'HON TA'LIM TIZIMI

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan talabalar uchun o'quv qo'llanma
sifatida tavsiya etilgan*

TOSHKENT – 2021

UO'K: 821.161.1.

KBK: 84(8J)8

J.A.Hamidov, D.O.Ximmataliyev, I.B.Asqarov, Sh.N.Muslimov. Jahon ta'lim tizimi (O'quv qo'llanma). –T.: «Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи», 2021. 160 bet.

ISBN 978-9943-6734-3-4

Ushbu o'quv qo'llanma rivojlangan davlatlarning ta'lim tizimi haqida tushuncha hosil qilish, jahonning turli turli ta'lim tizimlarida bakalavr va magistrlar tayyorlash tajribasi bilan tanishtirish, rivojlangan mamlakatlarda oliy ta'lim tizimini moliyalashning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish, hozirgi kunda jahonda ta'lim tizimlarini isloh qilishga qaratilgan asosiy tendensiyalar ochib berilgan. Shuningdek, o'quv qo'llanmada jahon mamlakatlari ta'lim tizimidagi huquqiy-me'yoriy asoslari, mazmuni va xususiyatlarini o'rganish orqali talabalarimizda uzluksiz ta'lim tizimi mohiyatini o'zlashtirish asosida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish yoritilgan. O'quv qo'llanma oliy ta'lim muassasalari 5110000 – Kasb ta'limi (5310600 – Yer usti transport tizimlari va ularning ekspluatatsiyasi) yo'nalishi bakalavr talabalari uchun mo'ljallangan.

Учебное пособие дает представление об образовательных системах развитых стран, знакомит с опытом подготовки бакалавров и магистров в системе образования разных стран, а также в пособии приведен анализ тенденций развития и финансирования высшего образования в развитых странах. В учебном пособии освещено изучение правовых основ, содержание и особенности системы образования различных стран мира, формирование у студентов профессиональных компетенций на основе усвоения сути системы непрерывного образования. Учебное пособие предназначено для студентов бакалавриата направления 5110000 – профессиональное образование (5310600 – наземные транспортные системы и их эксплуатация) высших учебных заведений.

UO'K: 821.161.1.

KBK: 84(8J)8

Mualliflar:

J.A.Hamidov, D.O.Ximmataliyev, I.B.Asqarov, Sh.N.Muslimov.

Taqrizchilar:

To'raqulov O.X. – pedagogika fanlari doktori, UzMU Jizzax filiali direktori, dotsent;

Yarlakabov U.M. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), JizPI "Elektromexanika va radioelektronika" fakulteti dekani.

ISBN 978-9943-6734-3-4

© «Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи» 2021.

KIRISH

Bugun ta'lim iqtisodiy va ilmiy-texnik taraqqiyotning hal qiluvchi omili, jamiyatning ijtimoiy tuzilmasini shakllantirish, unda ijtimoiy maqomlarni taqsimlash mexanizmi hisoblanadi. Buni ayni paytda xorijiy davlatlarda ta'lim tizimini rivojlantirish va takomillashtirish orqali yuksak bilim va ko'nikmalarga ega kadrlarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratilayotganligidan ham anglash mumkin.

Xorij pedagogik tajribasini o'rganish va undan foydalanish ta'limning samaradorligini oshirish yo'llaridan biri hisoblanadi. Ta'lim haqidagi fan – edukologiya, bilim va ijtimoiy amaliyotning boshqa sohalari singari jahon tajribasini o'rganmasdan va o'zlashtirmasdan rivojlanishi mumkin emas. So'nggi yillarda butun dunyoda ta'lim sohasida olamshumul o'zgarishlar yuz berdi. Ular jahon ta'limiga ancha kuchli ta'sir ko'rsatdi, uning qarshisida yangilanish va rivojlanish uchun keng yo'l ochdi va imkoniyatlar yaratdi. Ta'lim ma'naviy tajriba almashish sohasiga, ijtimoiy, madaniy va siyosiy farqlarni saqlab qolgan holda umuminsoniy sivilizatsiyani shakllantirish negiziga aylandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkar Mirziyoyev tomonidan 2017-yil 7-fevralda qabul qilingan "2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasi rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" to'g'risidagi PF-4947-son Farmoni hamda 2019- yil 8-oktiyabrda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi oily ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da PF-5847-son Farmonlarida yangi avlod adabiyotlarini yaratishga alohida to'htalib o'tilgan. Shu o'rinda mamlakatimizda demokratik islohatlarni yanada chuqurlashtirish va oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish konsepsiyasida keltirib o'tilgan asosiy vazifalardan kelib chiqib, talabalarga jahon ta'lim tizimi to'g'risidagi ma'lumotlarni mamlakatimiz taraqqiyotiga qo'shadigan hissalarida e'tiborda tutishlarini ta'kidlash va ko'rsatilgan vazifalarni sidqidildan bajarishga undash maqsadga muvofiqdir.

Jahon ta'lim tizimi tinimsiz yangilanuvchi ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'ladi. Ta'lim dasturlari va metodlarida o'z umrini yashab bo'lgan eski unsurlar o'ladi va ularning o'rini zamonga mos yangi unsurlar egallaydi. Bu dialektik jarayonni tushunish ta'limga davr sinovidan o'tgan an'analarni saqlab qolgan va yangi samarali g'oyalarni

amalga joriy etgan holda muttasil tuzatishlar kiritishni taqozo etuvchi taraqqiyotning muhim vositasi sifatida yondashish imkonini beradi.

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida har jihatdan rivojlangan kishini tarbiyalash muammosi hozirgi kunning asosiy talabi bo'lib turibdi. Chunki jamiyatda yuz berayotgan inqilobiy o'zgarishlarni insonning o'zini o'zgartirmasdan amalga oshirib bo'lmaydi. Ammo yangi kishini tarbiyalash o'z-o'zidan emas, balki ijtimoiy munosabatlar yangilanishi jarayonida amalga oshadi. Bu jarayonda maktablar tizimi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtai nazardan ta'lim sohasida mavjud tajribaga, shu jumladan, xorij tajribasiga yangicha ko'z bilan qarash, uni qayta anglab yetish, milliy ta'lim amaliyotida ilg'or g'oyalardan foydalanish yo'llarini topish ayniqsa, dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ta'lim sohasidagi murakkab muammolarning yechimlarini topish jahondagi barcha ta'lim tizimlarining kuch-g'ayratini birlashtirishni taqozo etadi. Kelajak ta'limi paradigmasini topish yo'lidagi izlanishlar uni birlashtirishning qudratli qo'shimcha omiliga aylanmoqda.

Ta'lim madaniyat fenomeni sifatida ochiqligi bilan ajralib turadi va madaniyat muloqotiga tayyorlikni namoyon etadi. Bu boshqa mamlakatlarning ta'lim tizimi bilan faol o'zaro aloqaga intilishda o'z ifodasini topadi. Buning natijasi o'laroq ta'lim sohasida rang-barang amaliyotlar vujudga keladi. Hozirgi zamon ta'limining rivojlanish jarayonini tavsiflovchi umumiy manzarani aniqlashga intilish jahonning turli mamlakatlari tajribasi o'rganilishiga olib keladi.

I BOB. JAHON TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANISHIDA XALQARO TASHKILOTLAR VA ULARNING FAOLIYATI

1.1. YUNESKO tashkilotining ta'lim sohasidagi faoliyati

YUNESKO – bu tashkilot Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim, fan, madaniyat masalalarini rivojlantirishga ixtisoslashtirilgan tashkiloti bo'lib, u 1946-yilda tashkil etilgan.

1992-yilgi ma'lumotlarga qaraganda, bu xalqaro tashkilotga jahonning 171 davlati, shu jumladan, O'zbekiston ham a'zodir.

Bu tashkilotning qarorgohi Fransiyaning poytaxti Parij shahrida bo'lib, uning oliy boshqaruv organi — Bosh direktordir.

Bu xalqaro tashkilotga a'zo bo'lgan mamlakatlarning vakillari 2 yilda bir marta o'zlarining Bosh konferensiyalariga to'planadilar. Bu anjumanda ular YUNESKOning keyingi 2 yillik faoliyatining dasturini qabul qiladilar. Ushbu dasturni amalga oshirish uchun unga a'zo bo'lgan davlatlar mablag' — budget ajratadilar.

YUNESKO faoliyatida xalqaro hamkorlik, tinchlikni saqlash masalalari asosiy o'rinni egallaydi. Shu tufayli ham uning Nizomida "Urush haqidagi fikrlar odamlar aqlida paydo bo'ladi, binobarin, urush vasvasasini ularning ongidan chiqarib, tinchilikni himoya qilish g'oyasini tarbiyalamoq kerak"— deb yozib qo'yilgan.

YUNESKO faoliyati o'ta xilma-xil va ko'p qirralidir. Loaqal uning ta'lim bo'yicha faoliyatiga nazar tashlaylik. Bu boradagi ishlar juda ko'p yo'nalishlarda olib boriladi va bu yo'nalishlar bir-biridan muhimdir. By rivojlanayotgan mamlakatlarda savodsizlikni tugatish, jahon ta'limi rivojlanishidagi tendensiyalarni tahlil qilish va uni ommalashtirish, u yoki bu mamlakatda ta'lim bo'yicha olib borilayotgan siyosatni ham moddiy ham ma'naviy rag'batlantirish va hokazolar.

YUNESKO mazmunli ta'limining hamma uchun birday imkoniyat doirasida bo'lishini ta'minlash, uning uzluksizligini qaror toptirish, ta'limni va uning shaklini kelajakda rivojlanishi tamoyillaridan kelib chiqadi.

O'qituvchi kadrlar tayyorlash, ularni nazariy-metodik saviyasini muttasil oshirib borish, jahonning ba'zi mamlakatlarida muammo bo'lib hisoblangan xotin-qizlarning erkaklar bilan bab-barobar bilim olish haq huquqlarini ta'minlash, ekologik ta'limni yo'lga qo'yish darslik va

dasturlarni takomillashtirish, mamlakatlar o'rtasida ta'lim bo'yicha hamkorlikni butun choralar bilan rivojlantirish va juda ko'p boshqa masalalarni hal etadi.

Bu sahovatli faoliyatning barchasi yoshlarga jahon talablari ruhida ta'lim berish ularni xalqaro hamkorlik, o'zaro ishonch, do'stlik, birodarlik ruhida tarbiyalashga qaratilgandir.

Fan va texnologiyani rivojlantirish borasida YUNESKO bir qator davlatlararo dasturni amalga oshirdi. Bu dastur asosan ekologik muhitni yaxshilash, atrof-muhitni muhofaza etish bilan bog'liqdir. Shuningdek, mazkur yo'nalishda muvofiqlashtirilgan, birgalikdagi ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish, jahon ilmiy markazlari, universitetlar, olimlar hamkorligini rivojlantirish bilan bog'liq muhim ishlar ham yo'lga qo'yiladi.

Ma'lumki, hozirgi dunyoda millatlar va xalqlarning madaniy, tarixiy meroslarini, osori atiqalarini asrash, avaylash, kelajak avlodlar uchun uni saqlash, ta'mirlash ishlari katta ahamiyatga molikdir.

Bu jahonshumul masalada YUNESKO asosiy o'rinni egallaydi. Uning ro'yxatiga jahon tarixiy yodgorliklarining iftixori hisoblangan buyuk Xitoy devori, London Taueri, Klimenjarodagi milliy park va boshqa minglab obyektlar kiradi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, 1993-yildan boshlab O'zbekistonning Samarqand, Buxoro, Xiva, Qo'qon, Toshkent va boshqa joylaridagi ko'plab tarixiy obidalar ana shu ro'yxatga kiritildi.

Har yili bu ro'yxatga yangi-yangi tarixiy obidalar, yodgorliklar nomi qayd etib boriladi.

YUNESKO faoliyati tarkibiga yana xalq og'zaki ijodiyoti, folklor, o'lanlar, aytishuvlar, maqomlar, xalq kuylari, laparlarni saqlash ham kiradi.

Adabiyot bo'yicha YUNESKOning roli ayniqsa, salmoqlidir. Jahon adabiyoti, uning shox asarlari, adabiy meros ayniqsa, u tomondan e'zozlanib, ular to'planadi va jahonning turli tillariga tarjima qilinib, bosmadan chiqariladi va tarqatiladi. Shuningdek, YUNESKO ommaviy axborot vositalarini rivojlantirish, jahon ahlini voqea va hodisalardan voqif qilish masalalariga ham faol qatnashib, uning rivojlanishiga ko'maklashadi.

Bu xalqaro muassasa ko'plab vaqtli matbuot va nashrlarga homiylik qiladi.

1992-yil 2-martda O'zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkilotining a'zoliciga qabul qilingach, BMTning barcha tashkilotlariga haqli a'zo bo'lib kira olish huquqiga ega bo'ldi. Shu bois Respublikamiz 1993-yil 26-oktyabridan boshlab YUNESKOga a'zo bo'lib kirdi.

Yuqoridagi sanalardan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston YUNESKOga a'zo bo'lganiga ikki yildan ko'proq vaqt o'tdi. Lekin shu qisqa vaqt ichida ko'p narsa qilib ulgurildi.

1993-yilning yuqorida YUNESKOning ko'zga ko'ringan ekspertlari yurtimizga tashrif buyurib, Samarqand, Buxoro Xiva shaharlarining tarixiy obidalarini borib ko'rdilar va o'rgandilar. Ularda bu shahardagi betakror tarixiy obidalar katta taassurot qoldirdi. Natija shu bo'ldiki, xalqimizning bu o'chmas yodgorliklari qayta tiklanib, ta'mirlash dasturi tuzildi va bu dasturni 1995-yil boshlaridan amalga oshirishga kirishiladigan bo'ldi.

1994-yilning aprel oyida YUNESKOning barcha bo'limlarining vakillari Toshkentga kelishdi. Ularning bu tashrifidan maqsad Markaziy Osiyo respublikalarida YUNESKOning vazifalarini aniqlab olishdan iborat edi.

Shu yilning oktyabr oyida Samarqand shahrida Markaziy Osiyo va jahon olimlari uchrashib, bu shaharda YUNESKO tasarrufidagi Markaziy Osiyo respublikalarini o'rganish instituti tashkil etishga qaror qilindi.

Bu institut jahonning shu mintaqasida o'rganish bo'yicha, eng yirik markaz bo'lib qoladi, binobarin, Samarqand o'rta asrlarda bo'lganidek, hozir ham jahonning eng ko'zga ko'ringan ilmiy markazlaridan biri bo'lib qoladi.

YUNESKO tashabbusi bilan Fransiyaning Parij shahrida, samarqandlik olim, davlat arbobi Muxammad Tarag'ay Ulug'bek tavalludining 600 yillik yubiley tantanalari bo'lib o'tdi. Samarqand, Buxoro, Xiva shaharlarining butun jahon tarixiy obidalar shaharlari ro'yxatiga kiritish bo'yicha ham ko'pgina ishlar qilindi.

YUNESKO Markaziy Osiyoda ommaviy axborot vositalarini rivojlantirish istiqbollari o'rganish ishida ham katta amaliy yordam ko'rsatmoqda. Bu ish shunisi bilan katta ahamiyatga molikki, butun Markaziy Osiyo Respublikalari Orol dengizining qurib borayotganligi munosabati bilan jiddiy ekologik tanglikka, sanoat chiqindilaridan atrof-muhitni ifloslanishi kabi muammolarga duch kelmoqdalar.

YUNESKO ana shu muammolarni, boshqa xalqaro va hududiy hamjamiyat tashkilotlari bilan hamkorlikda bu bartaraf etish yo'lida ishlashga o'zining tayyor ekanligini izhor etdi.

Ma'lumki, Birlashgan Millatlar Tashkiloti jahon madaniyati va ma'rifatini rivojlantirish un yilligini (1988-1997) o'tkazishga qaror qilgan edi.

YUNESKO ham shu doirada faoliyat ko'rsatib, bir paytlar jahon iqtisodiy, madaniy va ma'rifiy rivojlanishida muhim o'rin tutgan «Buyuk Ipak Yo'li» ni kompleks o'rganish dasturini qabul qildi. Bu dasturning maqsadi Sharq bilan G'arb o'rtasidagi bu quruqlikdagi va dengizdagi savdo yo'lini salohiyatini aniqlash, tiklashdan iborat bo'lsa, ikkinchi tomondan, bu yo'l Sharq bilan G'arbning madaniy va ma'rifiy hamkorligini ham bir-biriga bog'lovchi muhim ko'priklarni ochib berish, uni tiklashdan iboratdir.

Endilikda bu ulkan tadqiqotlar to'rt asosiy yo'nalishda olib borilmoqda:

1. Ipak yo'li mamlakatlariga kiruvchi xalqlarning tili va yozuvini o'rganish;
2. Karvonsaroylar o'rmini aniqlash va ularni qayta tiklash, pochta aloqalarini yo'lga qo'yish;
3. Kosmik arxeologiyani qayta jonlantirish;
4. Jahon turistlar tashkiloti bilan hamkorlikda ipak yo'li bo'ylab turistik yo'nalishlarni ochish va uni harakatga keltirishdan iboratdir.

Hozirgi kunda Respublikada YUNESKO ishlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi milliy komissiyasi tashkil etildi. Bu komissiya tarkibiga davlat arboblari, olimlar, taniqli madaniyat xodimlari bilan bir qatorda ta'lim muassasalarining ham vakillari kiritildi.

1.2. YUNISEF, MOT(XMT) xalqaro tashkilotlarining vazifalari va ta'lim-tarbiya jarayonlari yuksalishidagi o'rni

YUNISEF 1946-yilning 11-dekabrida Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining birinchi sessiyasidayoq bir ovozdan YUNISEF — BMTning Favqulodda Bolalar Fondi nomi bilan tarkib topdi.

YUNISEF tashkil topgan dastlabki yillarda uni mablag'i urushdan qattiq jabrlangan Yevropa va Xitoyda bolalarga oziq-ovqat, dori-

darmonlar uchun sarf qila boshladi. 1950-yil dekabrda BMT Bosh Assambleyasi YUNISEF vakolatini yanada kengaytirdi. Uning mablag'lari rivojlanayotgan davlatlardagi son-sanoqsiz bolalar uchun sarflayna boshladi.

1953-yilning oktyabridan BMT Bosh Assambleyasi YUNISEFni o'zining doimiy organiga aylantirdi. Endi u Birlashgan Millatlar Tashkilotining bolalar fondiga aylantirildi. Lekin uning kafolatlari va vazifalari to'laligi saqlab qolindi. 1960-yillardan boshlab YUNISEF bolalar manfaatini global himoya qiluvchi zabardast organga aylandi.

1965-yilda YUNISEFning Nobel mukofotiga sazovor bo'lishi xalqaro bolalar hayotida naqadar xayriya va sahovat manbai bo'lib shakllanganligining to'la e'tirof etilish 6o'ldi.

Hozirgi davrda ham YUNISEF bolalar manfaatini himoya qilishga, ularni sog'lom, o'qimishli bo'lib o'sishlariga ko'malashish, bolalar o'limini oldini olish, ommaviy qirg'in keltiruvchi va boshqa xavfli kasalliklardan muhofaza qilish onalik va bolalikni himoya qilish, loaqal qizlar hamda o'g'il bolalarga bepul boshlang'ich ma'lumot berish, ular farovonligini ta'minlash ishlariga asosiy e'tiborni qaratmoqda.

O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini qo'lga kiritgach, bu sahovatli tashkilot bizning mamlakatimizda ham insonparvarlik faoliyatini boshlab yubordi.

Uning Respublikamizdagi faoliyatining asosiy yo'nalishlari onalik va bolalikni himoya qilish, ularga kerak, tibbiy yordam ko'rsatish, to'la qonli ta'lim berish, turmush sharoitini yaxshilash, ijtimoiy kafolatlarini himoya qilishdan iboratdir. Shuningdek, YUNISEF respublikamizda onalar va bolalar kasalliklarini oldini olish, ularni 100 foiz immunizatsiya qilish bolalarni chechak, och terlama, difteriya, poliomielit, ko'k yo'tal, quturish kabi kasalliklardan himoya qilish kabi amaliy ishlarni bajarmoqda. Xuddi shu maqsadlarda mana ikki yildan buyon o'zbekistonlik bolalarga vaksinalar keltirilmoqda.

Mana shu dasturga asosan dori-darmonlar, tibbiyot anjomlari va boshqa zarur narsalar olib kelinmoqda, ommaviy tushuntirish ishlari olib borilmoqda, turli plakatlar, yo'riqnomalar, qo'llanmalar nashr qilinmoqda.

YUNISEF ta'limni amalga oshirishga ko'maklashishda ham faol qatnashmoqda. Ayniqsa, bu tashkilot maktabgacha tarbiya va boshlang'ich ta'limga ko'proq yo'naltirilgan.

Albatta, YUNISEFning ta'lim bo'yicha dasturida ko'zda tutilgan bir qator ishlar ham loyiha bosqichida turibdi.

1990-yilda jahonning 71 davlati boshliqlarining oliy darajadagi tarixiy uchrashuvi bo'lib o'tdi. Bu uchrashuvda bolalar manfaatlarini himoya qilish masalasi ham ko'rib chiqildi. Bolalar sog'lig'ini ta'minlash ularga bilim berish, ular huquqlarini himoya qilish, to'q va farovon bolalikni ta'minlash bo'yicha 2000-yilga mo'ljallangan 27 aniq maqsadni ko'zlovchi qaror qabul qilindi. Hozirgacha bu qarorni 153 mamlakatda ma'qullandi. Bizning Respublikamizda ham bu xalqaro hujjatni amalga oshirish bo'yicha «Milliy harakat dasturi ishlab chiqishga kirishilgan.

MOT – xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) Inson huquqlarini hurmat qilish, ularning mehnat turmush sharoitini yaxshilash, ish bilan ta'minlashni yo'lga qo'yish, mehnatkashlarning jamiyat talablariga mos kasb bilan ta'minlash ularning kasb mahoratlarini oshirish, iqtisodiy ahvolini yaxshilash kabi ijtimoiy adolat tamoyillarini amalga oshiruvchi xalqaro tashkilot — MOT birinchi jahon urushidan keyinroq tashkil etilgan edi.

Uning tashkil etilishiga birinchi jahon urushi oqibati, jahonda yuzaga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy holat sabab bo'ldi. Chunki jahonda ro'y berayotgan barcha ijtimoiy iqtisodiy islohotlar jahon miqyosida aks etmog'i ko'zda tutilgan edi.

XMTning eng noyob xususiyati shundaki, unda ish beruvchilar va mehnatkashlar iqtisodiyotda ijtimoiy hamkorligini shakllantiradi davlat muassasalari bilan teng huquq, tashkilotning siyosati va faoliyati dasturini ishlab chiqishda ishtirok etadi.

Oradan 25 yil o'tgandan keyin XMTning Filadelfiya Konferensiyasida uning maqsad va vazifalari kengaytirildi, jahonning rivojlangan, rivojlanayotgan davlatlari o'rtasida aholini mehnat va mehnatga tayyorlash bo'yicha keng hamkorligini yo'lga qo'yish masalalari eng dolzarb masala deb qabul qilindi.

1946-yildan XMT Birlashgan Millatlar Tashkilotini birinchi ixtisoslashtirilgan muassasasiga aylantirildi. 1969-yilda uning faoliyati Nobel mukofoti bilan taqdirlash loyiq deb topildi. Unga 1993-yil hisobi bilan 168 mamlakat a'zo bo'ldi.

U hozir quyidagi vazifalarni bajarmoqda:

1. Mehnatkashlarning ish sharoitini va turmush tarzini yaxshilash, ishga joylasha olish qobiliyatini oshirish;

2. Xalqaro mehnat normativlarini joriy etish, uni qo'llanishini nazorat qilish;

3. Keng ko'lamda xalqaro texnik-texnologik hamkorlikni yo'lga qo'yish, bu sohada davlatlar o'rtasida faol hamkorlikni va bu siyosatni samarali amalga oshirishni yo'lga qo'yish;

4. Profssional tayyorgarlik, hunar-texnika ta'limi umumiy tadqiqotlar, nashriyotlar sohasida faoliyat ko'rsatish va hokazolar.

Bundan tashqari XMT o'zining qudratli o'quv markaziga ham ega. Bu o'quv markazi Italiyaning Turin shahrida bo'lib, yiliga unda 170 mamlakatdan 60 mingga yaqin kishilar mehnatga tayyorlash, ta'lim, tashkil etish kabi eng zamonaviy va dolzarb sohalarda o'qitiladi. Shuningdek, XMT tasarrufida Jeneva shahrida ijtimoiy mehnat bo'yicha tadqiqotlar olib boruvchi xalqaro institut ishlab turibdi.

XMTning oliy organi har yili o'tkaziladigan xalqaro Konferensiyadir. Unda mehnatni tashkil qilish, uning xalqaro huquqiy asoslarini takomillashtirish, mehnat ta'limini amalga oshirish va boshqa dolzarb masalalar ko'rib chiqiladi. Konferensiya ishiga ma'muriy kengash rahbarlik qiladi. Bu kengash tarkibida 28 hukumat, 14 mehnatkashlar, 14 ish bilan ta'minlovchilar vakillari bor. Unga doimiy rahbarlikni xalqaro mehnat byurosi amalga oshiradi. Byuroga esa Bosh direktor rahbarlik qiladi. Bu lavozimda belgiyalik Mishel Xansenn faoliyat ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasi XMTga 1992-yil 13-iyulda a'zo bo'lgan. O'zaro munosabatlar yaxshi rivojlanmoqda. Bu hamkorlik:

- a) O'zbekiston fuqarolarini o'z-o'zini ish bilan ta'minlash;
- b) mehnat taqsimoti, ish bilan ta'minlash, kasblarga o'qitish
- d) aholini kam ta'minlangan qismini ijtimoiy himoya qilish;
- e) kasb ta'limini yo'lga qo'yish yo'nalishlarida rivojlanmoqda.

Respublika ishchi kuchlarini xalqaro me'yorga olib chiqish, kasb ta'limini takomillashtirishga bag'ishlangan bir qator seminar-kengashlar XMT, Respublika xalq ta'limi va mehnat vazirliklari bilan hamkorlikda o'tkazildi. XMT bilan hamkorlikning yangi bosqichi va yo'nalishlarida rivojlantirish choralari ko'rilmoqda.

1.3. AQSH ning "Tinchlik korpusi" va uning ish faoliyati

AQSH Prezidenti Jon F. Kennedi 1961-yilning 1-martida o'zining maxsus farmoni bilan Tinchlik korpusini tashkil etdi. Uning vazifasi esa, bir-birini o'zaro tushunish orqali har xil millat kishilarining o'rtasida tinchlik va totuvlikni mustahkamlashdir. Tinchlik Korpusi — Amerika Qo'shma Shtatlarining mustaqil hukumat muassasasi, Prezident Ijroiya komitetiga hisob beruvchi hukumat tashkilotidir.

Bu tashkilot siyosiy tashkilot emas. Uni mablag' bilan AQSH Kongressi ta'minlaydi. Tinchlik Korpusining rahbari Prezident tomonidan tayinlanadi, uning ko'rsatmalariga muvofiq ishlaydi, unga hisob beradi.

Tinchlik korpusining uch maqsadi

1. Muhtoj mamlakatlar va ularning fuqarolariga yuqori malakali mutaxassislar bilan yordam berish;

2. Jahondagi boshqa mamlakatlar va odamlarning AQSH va uning odamlarini yaxshiroq tushunib olishiga ko'maklashish;

3. Amerikaliklarga ba'zi mamlakatlar va uning kishilarini yaqindan tanishtirish. Shu asosda insonlarning bir biriga yaqinlashuvini ta'minlashdan iboratdir.

Tinchlik korpusining ish faoliyati

Chet ellarda ko'ngillilarni qo'llab-quvvatlash maqsadida ofislar tuzilib, unga vakolatli rahbar tayinlanadi. Ko'ngillilarga shaxsiy yordam, nazoratchi, rahbarning bir nechta texnik jihatdan assistentlari xizmat qiladi, o'sha hududda profilaktik va tibbiy yordam ko'rsatiladi.

Ko'p mamlakatlarda Tinchlik Korpusi ikki tomonlama bitim asosida ishlaydi. Bitimning asosiy punktlari huquqiy holatga tegishli ko'ngillini, Amerika Qo'shma Shtatlari xodimini, shuningdek, faoliyat ko'rsatayotgan mamlakat munosabatlarini qamrab oladi.

Qabul qilayotgan mamlakatning rasmiy shaxslar bilan muzokaralari, kutilayotgan dasturlar, ko'ngillilarni taqsimlash, uy-joy va boshqa jihatlar bilan ta'minlashga oid masalalar Tinchlik Korpusi dasturining bajarilishiga yordam beradi.

O'zbekistondagi Tinchlik Korpusi 1992-yilning 4-noyabrida Toshkent shahrida O'zbekiston Respublikasi va Qo'shma shtatlar Tinchlik Korpusi davlatlararo shartnomasiga imzo chekdilar. Shu yili respublikamiz hukumati Tinchlik Korpusi ko'ngillilarini oliy va o'rta

o'quv-yurtlarida ingliz tilidan dars berishga, shuningdek, kichik biznesni rivojlantirishda yordam berishga taklif qildi.

1992-yilning 20-dekabrida Toshkentga boshlang'ich uch oylik o'qish uchun 54 nafar ko'ngilli xizmatchilar keldilar. Bu davr mobaynida ular rus va o'zbek tillarini, o'zbek madaniyati, o'z sohasi dasturini o'rganishdi. Umumiy tabbiy tayyorgarlik bo'yicha mashg'ulotlarga qatnashishdi. Tayyorgarlikni muvaffaqiyatli o'tagach, 1993-yil mart oyida viloyatlardagi ish joylariga keldilar.

Tinchlik Korpusining bapcha ko'ngillilari oliy ma'lumotlilardir. Ko'pchiligi boy ish tajribasiga ega, asosiy maqsadi — o'zbek xalqiga yordam ko'rsatishdir. Ko'ngillilarga taalluqli bo'lgan ko'chish, tibbiy yordam ko'rsatish, o'qitish xarajatlarini va moddiy nafaqalarini to'ladi. Ko'ngillilarni qabul qilgan tashkilot va muassasalar har bir xizmatchini uy-joy, ish va ijtimoiy va kasbiy qulayliklar bilan ta'minlaydilar. Hozir ular shu mamlakatdagi hamkasblari bilan turli masalalar ustida ishlamoqdalar. Ko'ngillilar mazkur mamlakat pulida maosh oladilar. Bu maosh oziq-ovqat, transport va boshqa zarur xarajatlarga sarflanadi. Nafaqa miqdori mahalliy hamkasblarining maoshiga teng bo'ladi.

Tinchlik Korpusi O'zbekistonda ikkita dasturni amalga oshira boshladi. Bular kichik biznes va metodik manbalar asosida ingliz tilini o'qitishni takomillashtirishdir. Kichik biznesni rivojlantirish dasturining asosiy vazifasi erkin bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida mamlakat kuchlarini qo'llab-quvvatlashdan iborat. Bu soha maslahatchilari marketing, bozor tahlili, moliyaviy rejalashtirish, byudjet, buxgalterlik hisobi, bank va axborot tizimlari bo'yicha ish tarjibalariga egalar. Tuzilgan shartnomaga muvofiq, maslahatchilar bepul xizmat ko'rsatishadi. Bu dastur ikkita sohada — xususiy lashtirish va xotin-qizlarni biznesda qatnashishga jalb etishdan iborat.

Metodik manbalar asosida ingliz tilini o'qitish dasturining asosiy maqsadi esa quyidagicha:

Birinchidan, zamonaviy usul bo'yicha tayyorgarlikni o'tagan amerikalik o'qituvchining maktab o'qituvchilari va oliy o'quv yurti talabalariga yuqori saviyada dars berishga erishish;

Ikkinchidan, ingliz tili o'qituvchilarining nutq va texnik malakasini oshirish, pedagogik materiallarni puxta egallashda oliy va o'rta maxsus ta'lim hamda xalq ta'limi vazirliklariga yordam berish;

Uchinchidan, ko'ngilli ingliz tili o'qituvchilari o'z mahalliy hamkasblariga kasb bo'yicha axborotlar almashtirish birlashmasini tashkil etishga qaror qildilar.

1.4. Ta'limni isloh qilishda o'quv dasturlarining ahamiyati

Vatanimiz ta'limi keng qamrovli islohotlarni hamda qayta qurish ishlarini amalga oshirishdek murakkab jarayonni boshidan kechirmoqda. Ulardan ko'zda tutilgan maqsad – maktab faoliyatini demokratlashtirish, uning insonparvarlik tamoyillarini rivojlantirish, shu asosda o'quv-tarbiya ishlari mazmunini, uning shakl va uslubini kompleks yangilash va yanada takomillashtirishdan iboratdir. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilishning muhim shartlaridan biri chet el maktabi va pedagogikasi tajribalariga munosabatni tubdan o'zgartirishdan iborat ekanligini hayotning o'zi ko'rsatmoqda.

Bu tajribalarni sinchkovlik va qunt bilan o'rganish orqali biz ta'limda xato va yanglishishlardan, shubhali xulosalardan o'zimizni saqlashimizdan tashqari, ta'lim-tarbiyada qotib qolgan, eskirgan, o'z dolzarbligini yo'qotib borayotgan ish shaklli va uslublaridan tezroq xalos bo'lish bilan birga, uni munosib tarzda yangilashda qo'shimcha boy manbalarga ham ega bo'lamiz.

Shuni e'tirof etish kerakki, rivojlangan mamlakatlarda ta'lim sohasida ulkan o'zgarishlar sodir bulayotgan bir davrda, bizda ta'lim mazmunini yangilash, uni boshqarish, yangi pedagogik texnologiyani maktab hayotiga tadbiiq etishda hamon kamchiliklar mavjud.

Ta'lim-tarbiyada samarali islohotlarni amalga oshirish talab etilayotgan hozirgi davrda esa ilmiy-texnika taraqqiyoti, yangi texnologik revolyutsiya sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata oladigan jamiyat a'zolarini etishtirib berish, yosh avlodni kasb-hunarga yo'naltirishda davlat xizmatini hamda o'rta ta'limning ko'p variantli uchinchi bosqichini joriy etish, ta'lim mazmunini yaxshilashda pedagogik vositalarni qo'llash, ta'limda tashabbus-korlik va ijodkorlikka keng yo'l ochish, uning muhim tizimlarini yaratish kabi chet el tajribalarini o'rganish ayni muddaodir.

1.5. Jahon mamlakatlarida ta'limni integratsiyalashtirish va kasbga yo'naltirish masalalari

Rivojlangan xorijiy davlatlarda ta'limniig, mamlakat ichki siyosatiga faol ta'sir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligi, e'tirof qilingan haqiqatdir. Shu tufayli ham chet mamlakatlarda maktab ehtiyojini iqtisodiy ta'minlashga ajratilayotgan mablag' miqdori yildan-yilga oshib bormoqda.

Yaponlarda, masalan, «maktab muvaffaqiyat va farovonlik timsoli»gina bo'lib qolmay, «u insonlarni yaxshilaydi», degan fikr ishonch va e'tiqodga aylangan.

Ta'lim to'g'risidagi g'amho'rlik taniqli siyosatchilarning ham hamisha diqqat-e'tiborida bo'lgan. Shuning uchun ham AQSHning sobiq Prezidenti R. Reyganni, Buyuk Britaniya Bosh vaziri M. Techcherni, Fransiya Prezidenti F. Mitteranlarni maktab islohotining tashabbuskorlari deb, bejiz aytishmaydi. F. Mitteran maktabni «Jamiyatni harakatlantiruvchi kuch» deb hisoblagan.

Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tadqiqotlarni amalga oshiradigan ko'p sonli ilmiy muassasalar ishlab turibdi. Germaniyada ularning soni 2 mingdan ortiq. Fransiya, AQSH, Yaponiyada ta'lim-tarbiya nazariyasi muammolari bilan yuzlab davlat va xususiy tashkilotlar, universitetlar, pedagogik tadqiqot markazlari shug'ullanmoqdalar. Ular faoliyatini esa xalqaro ta'lim markazlari, masalan, AQSHda xalqaro ta'lim instituti muvofiqlashtirib bormoqda Ko'pchiligining faoliyati o'quv dasturini takomillashtirish va qayta ko'rishga qaratilgan.

Maktab dasturlarini o'zgartirish ikki asosiy yo'nalishda: ekstensiv va intensiv yo'l bilan amalga oshiriladi. Birinchi holatda o'quv muddati uzaytiriladi, o'quv materiallari hajmi ko'paytiriladi; ikkinchi holda esa mutlaqo yangi dastur yaratiladi. Bu o'rinda ikkinchi yo'l, ko'pchilik mutaxassislarning e'tiroficha, maqbul hisoblanadi.

1961-yilda «Bosh yangi bazis» tamoyillari asosida AQSH o'rta maktablarini isloh qilish boshlangan edi. Buning mohiyati shundaki, ingliz tili va adabiyoti (to'rt yil), matematika (to'rt yil), tabiiy bilimlar (uch yil), ijtimoiy fanlar (uch yil), kompyuter texnikasi (yarim yil)kabilardan iborat besh yo'nalishdagi majburiy ta'lim joriy qilindi.

Har bir yo'nalish o'z navbatida bir necha qismga bo'linadi. Masalan, matematika, algebra, trigonometriya, ish yuritish, kompyuter

texnikasini qo'llashdan iborat. Barcha majburiy predmetlar tarkibiga yangi kurslar kiritildi. 1985-yildan e'tiboran barcha yuqori bosqich kollejlarning 90 foizi shu besh bazisli tamoyillar asosidagi dasturlar bilan ish olib bormoqdalar. Natija: majburiy tayyorgarlik bo'yicha ta'lim hajmi qisqardi, shu bilan bir qatorda dastur chuqurlashtirilib o'rganiladigan kurslar hisobiga tig'izlashdi.

80-yillarda majburiy ta'lim hajmini qisqartirish jarayoni yanada chuqurlashtirildi. Hatto ayrim kollejlarda bu sohada uch yangi: ingliz tili va adabiyoti, matematika, ijtimoiy bilimlar bazislari asosida ish olib borilmoqda. Ta'limning boshqa turlari esa ixtisoslashtirish davrigacha amalga oshiriladigan bo'ldi.

Amerikadagi ko'zga ko'ringan «Found Karnegi» pedagogik markazi bu dasturni XXI asr dasturi deb baholamoqda. O'quv dasturlarini qayta qurish jarayoni G'arbiy Yevropa davlatlarida ham amalga oshirilmoqda. Masalan, Buyuk Britaniyada ta'lim vazirligining tavsiyalariga muvofiq o'quv rejasi va dasturini ta'lim muassasalarining o'zlari belgilaydilar.

Mazkur tavsiyalarga muvofiq 50 foiz o'quv soatlari o'qitilishi shart bo'lgan «yadro» predmetlar: ingliz tili va adabiyoti, matematika, din darsi, jismoniy tarbiyaga ajratiladi. O'quv soatlarining boshqa qismi esa o'qitilishi shart hisoblanib, tanlab olingan predmetlarga (gumanitar, tabiiy, matematik mazmundagi) ajratiladi.

80-yillardan boshlab Buyuk Britaniyada ham AQSHdagi singari o'rganilishi majburiy bo'lgan fanlar doirasi kengaytirildi. Ingliz tili va adabiyoti, matematika va tabiiy fanlar o'quv setkasining yadrosini tashkil etadigan bo'ldi. Qolgan predmetlarni tanlab olish o'quvchilar va ota-onalar ixtiyoridadir.

«Yangi dunyo» ning pedagogik g'oyalari Fransiya va Germaniya ta'limiga ham sezilarli ta'sir etayotir.

Germaniya to'liqsiz o'rta maktablarida asosiy predmetlar bilan bir qatorda tanlab olinadigan kimyo, fizika, chet tillari kiritilgan o'quv dasturlari ham amalga oshirilayotir. Bu o'quv dasturi tobora to'liqsiz o'rta maktab doirasidan chiqib, o'rta maktablar va gimnaziyalarni ham qamrab olmoqda.

Fransiya boshlang'ich maktablarida ta'lim mazmuni ona tili va adabiyoti hamda matematikadan iborat asosiy, tarix, geografiya, aholi-

shunoslik, tabiiy fanlar, mehnat ta'limi, jismoniy va estetik tarbiya kabi yordamchi predmetlarga bo'linadi.

Yaponiya maktablari ikkinchi jahon urushidan keyinroq Amerika ta'limi yo'lidan bordi. Lekin shunga qaramay, bu ikki mamlakat o'quv dasturida bir qator farqlar ko'zga tashlanadi. Yaponiyada o'quv dasturlari jiddiy murakkablashtirilgan, asosiy fanlar majmui ancha keng, bir qator yangi maxsus va fakultativ kurslar kiritilgan. Masalan, umumiy ta'lim maktablarining yangi musiqa ta'limi o'quv dasturiga milliy va jahon mumtoz musiqasini o'rganish ham kiritilgan.

Yapon xalqida «Hamma narsa unitilganda ham ta'lim esda qoladi» degan hikmatli gap bor. Aftidan, rivojlangan davlatlarda o'quv dasturining rivojlanishi mana shu yo'nalish asosida qurilmoqda.

Asosiy o'quv dasturlariga ma'lum cheklanishlarni kiritish, alohida predmetlarni o'rganishni kuchaytirib, ularni chuqur o'zlashtiradi va o'quvchilarni ortiqcha «yukdan xalos qiladi. Bu masalani ijobiy hal etishda o'quv kurslari integratsiyasini amalga oshirish yordam beradi.

Bunga yorqin bir misol: 60-80-yillarda tabiiy ilmiy ta'lim dasturi tarkibiga fizika, kimyo, biologiya, ba'zi hollarda astronomiya, geologiya, mineralogiya, fiziologiya, ekologiya elementlari kiritilib, u AQSH va Fransiya 4 yil, Buyuk Britaniya 6 yil, Germaniya 2 yil o'qitildi. O'quv predmetlarini integratsiyalash jarayonida yangi-yangi kurslar paydo bo'la boshladi. Fransiya 70-80-yillarda to'liqsiz o'rta maktablar o'quv dasturidagi tabiiy-ilmiy va gumanitar siklga eksperimental, iqtisodiy, iqtisodiy gumanitar kurslar kiritildi.

Hozirgi paytlarda rivojlangan mamlakatlar o'quv dasturiga integratsiyalashtirilgan kurslarni kiritish to'la amalga oshirildi. Fransiya maktablarida ularga 6-10 foiz, Buyuk Britaniya maktablarida 15 foiz o'quv soatlari ajratildi.

Integratsiyalashtirilgan o'quv dasturlarining mualliflari barcha yondosh o'quv kurslarini o'zak predmet va g'oya, atrofiga jipslashtirishga harakat qilishadi, bu o'quvchilarga ijodiy tafakkur yurgizishga yordam beradi. Lekin, shunisi borki, bunday uslub hamma vaqt ham ko'zlangan, natijani bermaydi. Chunki, integratsiyalashtirilgan o'quv kurslari mutloq ko'pchilik o'quvchilarga mo'ljallangan bo'ladi. Kingadir u zarur, kingadir keraksiz.

By muammoni to'ldirish, o'quvchilarning u yoki bu kursga bo'lgan ehtiyojini to'laroq qondirish uchun maktablar alohida predmetlardan

chuqurlashtirilgan kurslarni tavsiya etmoqdalar. Masalan, G'arbiy Yevropa maktablarida 15 foiz o'quvchilar fizika fanini chuqurlashtirib o'rganayotirlar.

Keyingi uch yil ichida AQSHda ilmiy bilimlarni chuqurlashtirib o'rgatishni ta'minlash maqsadida integratsiyalashtirilgan kurslarning turli variantlari ishlab chiqilmoqda.

Chet el tajribalari shuni ko'rsatadiki, ta'lim mazmunini qayta qurish ishida shoshma-shosharlikka yo'l qo'yib bo'lmaydi. Fikrimizcha, bu sohada samaraliroq yo'l integratsiya va ixtisoslashtirishga asoslangan o'quv dasturlarini yaratishdir.

Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda mehnat ta'limi hamda kasbga yo'naltirish borasida amalga oshirilayotgan ishlarning eng e'tiborga loyiqlari, shu ta'lim bo'yicha o'quv dasturlarini kengaytirish, professionalizmga yuz tutish, kuchli moddiy bazani barpo etish yo'lidir. Har holda 1977-yilda AQSHda qabul qilingan «Mehnat faoliyatiga tayyorlash akti»ning asosiy g'oyasi ham shunga qaratilgan. Umuman AQSHda bu masalaga munosabat jiddiy. Kollejlarda kotedjlar qurish, avtomobillarni ta'mirlash, kompyuterlarni terish kabi amaliy faoliyat, mavjudki, ular o'quv muassasalariga ma'lum miqdorda daromad ham keltirmoqda.

G'arbiy Yevropada ham bu sohada o'ziga xos yangi yo'nalishlar paydo bo'ldi. Masalan, Fransiyada mehnat ta'limiga ajratilgan o'quv soatlari 1,5 barobar oshirildi. Buyuk Britaniyada «Mehnat ta'limi va kasbga tayyorlash» aktiga (1973-yil) muvofiq maktablar bir qancha sohalar bo'yicha majburiy kasb-kor dasturini o'zlashtirmoqdalar.

Mehnat ta'limida stajirovka asosiy o'rinda turadi. Stajirovka dasturi va uni amalga oshiriladigan korxonani tanlashda ota-onalar bilan kelishib olinadi. Stajirovkalarni tashkil qilish va amalga oshirishga ketadigan sarf-harajatlarning katta qismini sanoatchilar va finansistlar to'laydilar. Masalan, Germaniyada mehnat ta'limi stajirovkasini amalga oshirishga 450 ming kompaniya va korxonalar yordam beradilar. Ular ichida kichik ustaxonalardan tortib «Mercedes Bens» kabi ulkan korxonalar ham bor.

Mehnat ta'limi bilan bir qatorda kasbga yo'naltirish ishlari ham zamon talablariga hamohang takomillashmoqda.

Kasbga yo'naltirish darslari barcha rivojlangan davlatlarda mavjud. Bunday darslarda mehnat olamidagi o'zgarishlar va tendensiyalar, kasb-

kor sohibi bo'lish imkoniyatlari ham o'rgatiladi. Bunday darslarni fan o'qituvchilari hamda maxsus kasbga yo'naltirish ishlari bo'yicha maslahatchilar olib boradilar. Bulardan tashqari kasbga yo'naltirish konsultatsiya punktlari ham mavjud bo'lib, ular yuqori sinf o'quvchilari va ota-onalarga shu soha bo'yicha konsultatsiyalar tashkil etadilar. Bunday konsultatsiya punktlari maktablar tarkibiga kirmaydi. Ular xususiy, yoki mehnat birjalari tasarrufida bo'ladi.

Kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etishda korxonalar amalga oshirayotgan ishlar ham e'tiborga molikdir.

Ularning shtatli konsultantlari maktablarda kasbga yo'naltirish bo'yicha keng qamrovli tushuntirish ishlarini olib boradilar.

Maktablarda amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim ishini tabaqalashtirish muammolarini keltirib chiqardi.

Lekin bu masala atrofida hali qarama qarshi fikrlar ko'p. Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyatining 1983-yilda e'tirof etishicha, ta'limda ijtimoiy tengsizlik kayfiyati hukm surmoqda. Bunga pul to'lab o'qish, sinfda yoki kursda o'quv kursini o'zlashtira olmay ikkinchi yilga qolib ketish, imtihonlarni o'ta talabchanlik asosida o'tkazish sabab bo'lmoqda.

Masalan, Fransiya boshlang'ich maktablari o'quvchilarining teng yarmi, litseylar o'quvchilarining 60 foizi fanlarni o'zlashtira olmay takroriy o'quv yiliga qolib ketmoqda.

Ikkinchi yili o'qimaga ko'p sonli imtihonlar ham sabab bo'lmoqda. Bu mamlakatning boshlang'ich va o'rta maktablarida bolalar 650 ta imtihon va zachyotlar topshiradilar.

Imtihonlardan yiqilish o'quvchilarning asab va ruhiy holatiga qattiq ta'sir o'tkazadigan vaziyatlar, hatto fojiali voqealar ro'y berish hollari uchraydi. Bunday vaziyat shubhasiz, faqat ota-onalar ichidagina emas, o'qituvchilar orasida ham keskin noroziliklarga sabab bo'lmoqda.

Bunday sharoitda ta'limni tabaqalashtirish eng dolzarb masalaga aylangan.

Ularning «ta'limni tabaqalashtirish — kelajak strategiyasidir» shiori biz uchun ham maqbul degan fikrdamiz.

Odatda o'quvchilarni tabaqalashtirish chet davlatlar amaliyotida boshlang'ich ta'lim kursidan keyin amalga oshiriladi.

Fransuz pedagoglari esa sinf o'quvchilarini uch tabaqaga ajratadilar:

1. Gomogenlar — matematika va gumanitar yo'nalishda ish olib borsa bo'ladigan o'quvchilar;

2. Yarim gomogen — tabiiy sikldagi fanlarni o'zlashtira olishga moyil o'quvchilar;

3. Gegeron — barcha predmetlardan har xil saviyada o'zlashtiriladigan o'quvchilar va hokazo.

Tabaqalashtirish jarayonining yangi muhim yo'nalishi to'ldiruvchi ta'limni rivojlantirish bo'lib qolmoqda.

To'ldiruvchi maktablar paydo bo'lishining sababi, AQSH va G'arbiy Yevropada o'zlashtirmovchi hamda ulgurmovchi o'quvchilarning ko'payib borayotganligi, ta'lim sifatining tobora tushib borayotganligidadir.

1983-yildagi AQSH davlat dalolatnomalaridan biri to'g'ridan-to'g'ri «mamlakat xavf ostida» deb nomlangan. Unda o'quvchilar o'zlashtirishdagi «o'rtamiyonachilik» 70-80 foizni tashkil etayotganligi, funksional savodsizlik avj olayotganligi bayon etilgan.

80-yillarda AQSH o'quvchilarining 50-yillarga nisbatan reyting ko'rsatkichi 973 dan 893 ga tushdi. Fransiyada har uch litseychidan biri muvaffaqiyatsizlikka uchrayotir.

Ta'limda ro'y berayotgan bu salbiy holatni bartaraf etish to'ldiruvchi ta'lim zimmasiga tushadi.

To'ldiruvchi ta'lim maktabgacha tarbiya muassasalarida, maktab va litseylarda amalga oshirilmoqda. AQSHda bu xizmatga ommaviy axborot vositalarining imkoniyatlari ham safarbar etilgan, milliy telekompaniya maxsus o'quv kanali orqali 130 soatlik o'quv ko'rsatuvlari tashkil etdi.

O'quv jarayonlarini tabaqalashtirib olib borish bo'yicha chet mamlakatlarning ko'pchiligida tadqiqotlar davom ettirilmoqda.

Rivojlangan davlatlarda iqtidorli bolalarga e'tibor tobora ortib bormoqda. Keyingi davrlarda o'z tengdoshlariga nisbatan qobiliyatda bir necha barobar ilgarilab ketgan bolalar ko'plab topilmoqda. Ular o'quvni juda erta boshlab ta'lim kurslarini o'zlashtirishda katta shov-shuvlarga sabab bo'ladigan darajada muvaffaqiyatlarga erishadilar.

Shunday iqtidorlar maktabi G'arbda 60-yillarda paydo bo'lgan edi. Bunday maktablarning o'quv dasturlari bolalar qobiliyat va imkoniyatini to'la ro'yobga chiqarishni ta'minlab berish darajasida murakkab tuzilgan.

Qobiliyatli bolalar bilan ishlash dasturlari AQSHda keng quloch yoygan. Ayrim shaharlarda oliy toifali bolalar bog'chalari ochilgan bo'lib, ularda 4-5 yoshli o'quvchilar maktab dasturida o'qitiladilar. Talantlarni izlab topish davom etmoqda. AQSHda «Merit» dasturi

asosida har yili yuqori sinflar va kollejlardan eng qobiliyatli bolalardan 600 mingtasi tanlab olinadi. Ular o'rtasida test sinovlari o'tkazilib eng qobiliyatli 35 ming o'quvchi tanlab olinadi va o'qitiladi. Ularga turli imtiyozlar stipendiyalar, yaxshi shart-sharoitga ega bo'lgan turarjoy, eng oliy darajadagi universitetlarga qabul va boshqalar amalga oshiriladi.

Lekin iqtidorli bolalarga qarama-qarshi qutbda turgan aqli zaif o'quvchilarning taqdiri ham chet ellik hamkasblarni tobora tashvishlantirmoqda, bunday holni kelib chiqish sabablarini o'rganish, oldini olish bo'yicha ko'pgina profilaktik ishlar olib borilmoqda va ular uchun maxsus maktablar ochilmoqda. Lekin statistik ma'lumotlar bunday bolalar soni tobora oshib borayotganligini ko'rsatayotir.

Masalan, 1968-yildan 1979-yilgacha Fransiyadagi aqliy va jismoniy nuqsoni bor bolalar uchun ochilgan maktablar soni 16 marta o'sdi. Bu muammolarni hal etish bo'yicha barcha ilg'or mamlakatlarda izchil izlanishlar jarayoni ketmoqda.

70-yillarda AQSHda kelajak maktabi umummilliy loyixasini amalga oshirishga kirishildi. Bu eksperiment mazmunini o'qituvchi buyrug'i bilan ish tutish, ko'proq o'quvchilarga mustaqil ishlash imkoniyatini berishdan iborat. Ta'lim tarkibi sinfda ishlash, mustaqil mashg'ulot, o'qituvchi konsultatsiyasini o'z ichiga oladi.

Germaniya maktablarida sinfda o'quvchilar sonini qisqartirish sari yo'l tutilgan. Bunday o'quvchilarning har biriga individual paketlar (topshiriqlar) tarqatiladi. Topshiriqlarni o'quvchi mustaqil bajaradi, lozim bo'lganda u o'qituvchidan konsultatsiya oladi.

Yuqorida bayon qilinganlardan ko'zda tutilgan maqsadlar:

- maktablarning insonparvarlik, umuminsoniylik yo'nalishlarini kuchaytirish;

- o'quvchi shaxsini shakllantirishning eng samarali yo'llarini qidirib topish;

- tarbiyaning yangi formalarida: o'quvchilar kengashi, maktab kengashlaridan, tarbiyaviy o'yinlardan foydalanish;

- maktab o'quv dasturlarini ixtisoslashtirish, fanlarning o'zaro aloqasini mustahkamlash, takomillashtirish;

- maktabni mehnat, insoniy faoliyat bilan yaqinlashtirish kasbga yo'naltirish ishlarini qayta tashkil etish;

— tabaqalashtirib o'qitishni yo'lga qo'yish, maxsus o'quv muassasalarini (ham talantlar, ham aqliy, jismoniy zaif o'quvchilar uchun) rivojlantirish;

— yangi-yangi o'quv texnik vositalarini ta'limdagi salmog'ini oshirish, o'qituvchilar korpusida kompyuter ta'limini yo'lga qo'yish;

— sinf-dars tizimlarini zamonaviylashtirish, o'quvchilar mustaqil ishlashlarini yo'lga qo'yish;

— pedagogik g'oyalarini amalga oshirishda keng qamrovli eksperiment-tadqiqotlarni amalga oshirishdan iboratdir.

Chet el ta'limidagi bunday ibratli jihatlarni Vatanimiz ta'lim tizimlarida qo'llash yosh, mustaqil Respublikamizda o'quv-tarbiya ishlarini isloh qilish jarayonini tezlashtiradi.

Tayanch so'zlar: jahon, ta'lim, fan, insonparvarlik, umuminsoniylik, tarbiya, tizim, xalqaro, sinf, dars, YUNESKO, BMT, YUNISEF, tinchlik korpusi, chet el ta'limi, o'quv-tarbiya ishlari, ta'lim tizimi, o'quv mashg'uloti.

Nazorat savollari:

1. Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tadqiqotlar qanday amalga oshirilmoqda?

2. AQSHda "Bosh yangi bazis" tamoyili ta'lim tizimining qaysi bosqichiga tegishli edi va bunda qanday vazifalar bajarildi?

3. Ikkinchi jahon urushidan keyin rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida qanday o'zgarishlar yuz berdi?

4. Jahon mamlakatlarida ta'limni integratsiyalashtirish va kasbga yo'naltirish masalalarining ahamiyatini izohlab bering.

5. Ta'limni differensiyalashtirish muammolari rivojlangan mamlakatlarda qanday amalga oshirildi?

6. YUNISEF tashkilotining ta'lim sohasidagi vakolatlarini qanday izohlaysiz?

7. "Xalqaro mehnat tashkiloti"ning kadrlar va ularni ish bilan ta'minlash masalasi doirasidagi vazifalarni qanday amalga oshiradi?

8. O'zbekiston Respublikasining xalqaro tashkilotlar bilan hamkorligi qanday imkoniyatlarni yaratib beradi?

9. Qaysi pedagogika fani taraqqiyotida YUNESKO tashkilotining faoliyati nimalardan iborat?

10. Qachon AQSHda kelajak maktabi umummilliy loyihasini amalga oshirishga kirishildi?

11. Fransuz pedagoglari sinf o'quvchilarini necha uch tabaqaga ajratadilar?

12. Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda mehnat ta'limi hamda kasbga yo'naltirish borasida amalga oshirilayotgan ahamiyatli ishlarni aytib bering.

13. O'quv kurslari integratsiyasini amalga oshirish qaysi davlatlarda olib borildi?

14. Mehnat ta'lim stajirofkasi nima?

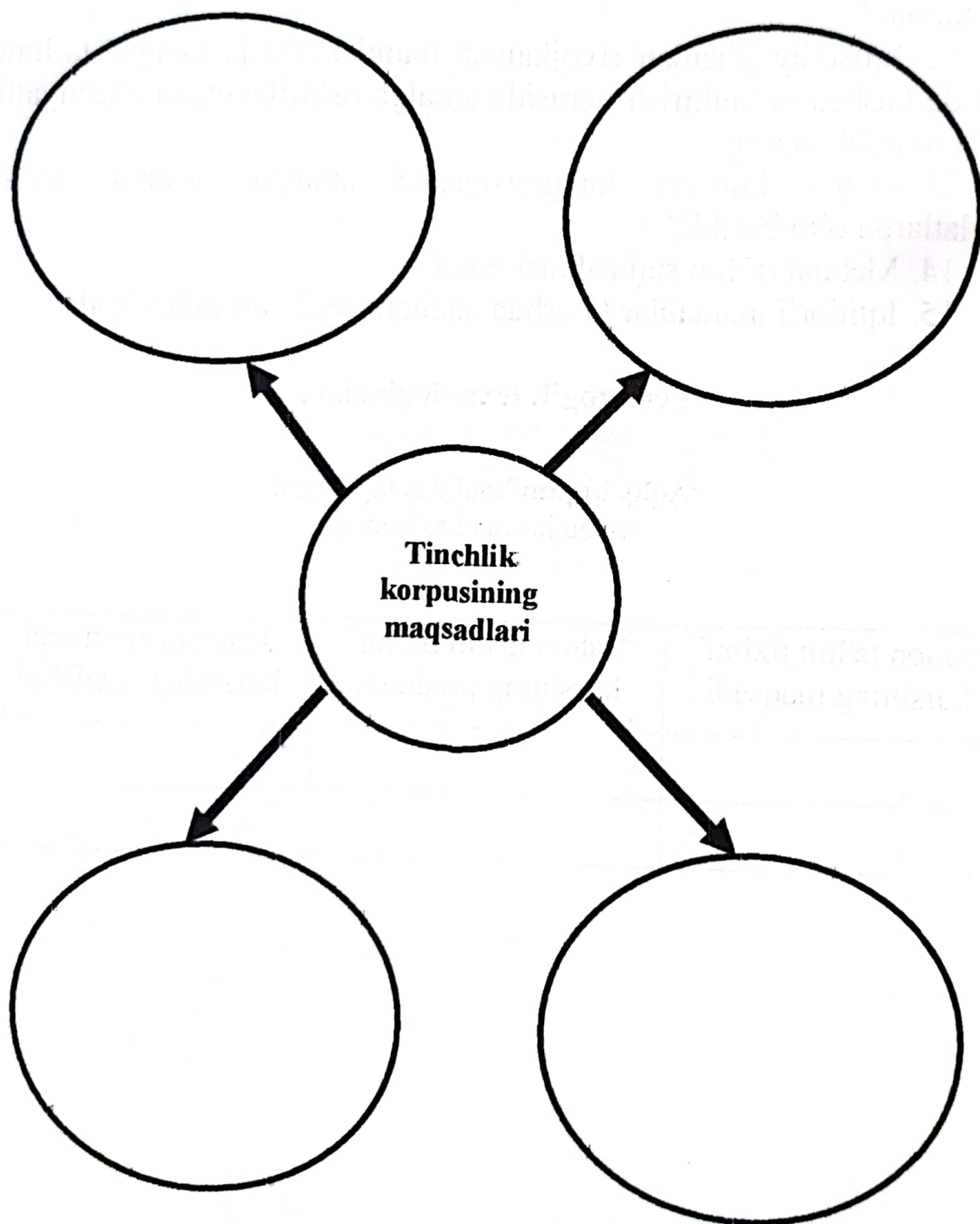
15. Iqtidorli maktablar G'arbda qachon paydo bo'la boshladi?

Pedagogik texnologiyalar:

**“Aqliy hujum” usulidan foydalanib,
ushbu jadvalni to'ldiring!**

“Jahon ta'lim tizimi” kursining maqsadi	“Jahon ta'lim tizimi” kursining predmeti	“Jahon ta'lim tizimi” kursining vazifalari

**Chizmadagi bo'sh doiralarni
to'ldiring!**

II BOB. MUSTAQIL O'ZBEKISTONDA TA'LIM TIZIMINING RIVOJLANISHI

2.1. Ta'lim tizimining rivojlanish bosqichlari

O'qitish jarayonining qonuniyatlaridan biri uning rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi xarakteridadir. Shaxsning psixik rivojlanishi o'qitishga bog'liqligi allaqachon aniqlangan bo'lib, u tadqiqotlarda yanada tasdiqlanmoqda. Hozirgi zamon olimlari L.V.Znakov, A.A.Smirnov, V.V.Davidovning o'quvchilarning rivojlanish darajasining va o'qitish jarayonida unga faol ta'sir ko'rsatishni hisobga olish zarurligini qayd qilganlar. Yuqori darajadagi qiyinlikda, o'zlashtirishning tez sur'atlarida, o'quvchilarning yuksak aktivligida amalga oshiriladigan o'qitish ularning rivojlanishida progress bo'lishiga yordam beradi. Shuningdek o'qitish, uyushqoqlik, qiziquvchanlik va boshqalar tarkib topadi. Bularning hammasi o'qitishning tarbiyalovchi xarakteri haqida gapirishga imkon beradi. Tarbiya ishi o'qitishning mazmuni, forma va metodlari orqali, shuningdek, shaxsninng va u boshqaradigan jamoaning bevosita ta'siri tufayli amalga oshiriladi. O'qitish yuksak g'oyaviylik va chinakam ilmiylik xarakterida bo'lgan taqdirdagina o'qitish mazmuni orqali tarbiyalovchi ta'sir ko'rsatishi mumkin. O'qituvchi tarbiyaning umumiy maqsadlariga amal qilib, har bir darsda aniq tarbiyaviy vazifalarni hal qilishi kerak. Har bir o'quv fanining mazmuni shug'ullanuvchidan ilmiy dunyoqarash tarkib topishiga ta'sir ko'rsatmog'i lozim. Bunda u dunyoqarashga oid muhim g'oyani o'zlashtirib oladi. Inson o'zini, o'z gavdasini maxsus ravishda shaxsiy ongi va irodasi obyektini kilib olsa, ularni takomillashtirish mumkin.

O'qish jarayonida o'quvchilar ongida doimo izchillik bilan muayyan maqsadlar qo'yiladi, keyin esa barcha vositalar bilan ularga erishish ta'minlanadi. Bu irodaning, qat'iylikning rivojlanishiga ijobiy xulq-atvor odatlari va xarakter xislatlarining tarkib topishiga imkon beradi.

Sistemali bilim olish ta'sirida o'quvchilarning bilish qobiliyatlari; idrok, diqqat, xotira, tafakkur, nutq va hokazolar rivojlanadi. Jismoniy tarbiyajarayonida bu qobiliyatlar o'ziga xos ravishda rivojlanadi. Ko'pchilik jismoniy mashqlarni bajarish tezlik bilan diqqatni to'plash, harakat xotirasini safarbar etish, taktik tafakkurni qo'llash va hokazolarni talab etadi. Jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish

protsessida nutq terminologiyasi boyib boradi.

O'qitish metodlari va ularning tashkil etilishiga katta tarbiyalovchi ta'sir ko'rsatadi. Mashg'ulotlarning aniq va o'z vaqtida boshlanishi muayan ravishda kontrol qilingan holda asboblardan foydalanish qoidalariga rioya qilish ham tarbiyalovchi elementlarga ega.

O'qituvchi shaxsining o'quvchilarga ko'rsatadigan ta'sirida ortiqcha baho berish mumkin emas. O'qituvchining o'z ishini sevishi, bilimlari, haqqoniyligi, yuksak axloq madaniyati, tarbiyalanuvchilarga hurmat bilan qo'shib olib boradigan talabchanligi, g'amhurligi, pedagogik odobi, barcha o'qitish metodlariga alohida ta'sirchanlik bahsh etadi. Darsning mazmuni qanchalik chuqur va qiziqarli bo'lmasin, agar o'quvchiga fanga nisbatan shaxsan qiziqish, bilish zarurligiga ishonch bo'lmasa, uning o'quvchilar fikri, tuyg'ulari va irodasiga ta'siri ham cheklangan bo'ladi.

O'quvchilar jamoaning jamoadagi ayrim a'zolariga ko'rsatadigan ta'siri kattadir. Yaxshi jamoa doimo yuqori darajadagi ishchanligi, uyushqoqligi, intizomi bilan ajralib turadi. Bu shaxsga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda kerakli vaziyatni vujudga keltiradi. Mustahkam birlashgan jamoada shon-sharaf hissi o'zaro talabchanlik yuqori darajada rivojlangan bo'ladi, jamoaning bu xislatlari o'quv ishlarining sifati va natijalariga doimo ijobiy ta'sir etadi.

Ta'lim maqsadini aniqlashda albatta uning mazmunini chuqur anglab etish zarur. Maktabdagi barcha predmetlar ta'lim yo'nalishiga ega. Buning ma'nosi shuki, o'quvchilarning bilimlarini o'zlashtirish-dagina emas, balki har bir predmet o'quvchilar rivojlanishining umumiy darajasini oshirishda qanday ahamiyatga ega ekanligini anglab yetishlariga ham intilish kerak. Ba'zan o'quvchilarda, ayniqsa, 5-7 sinf o'quvchilariga, ularning kelgusi hayotida masalan, chizmachilik yoki ashula darslari kerak emasdek tuyuladi. Shu sababli o'qituvchi qancha harakat qilishiga qaramay, ular bu predmetlar bilan istar-istamas shug'ullanadilar. Bunday sharoitda ana shu predmetlarning ahamiyati pasayadi. Barcha predmetlarning chuqur va mufassal o'rganish fikr doirasini kengaytiradi, dunyoning rivojlanish imkonini beradi. E'tiqodni oliy janab axloqiy fazilatlarni, vatanparvarlik tuyg'usini, mehnat qilish ishtiyoqini shakllantiradi. Umumiy rivojlanish ana shundan iborat.

2.2. Ta'lim tizimi elementlari maqsadi, vazifalari

Ta'lim jarayoni pedagogik jarayonning ajralmas, muhim qismlaridan biri bo'lib u o'qitish, bilim, ko'nikma va malaka xosil qilish masalalari bilan shug'ullanadi. Ta'lim nazariyasini "Didaktika" tushunchasi bilan ham ifodalanadi. "Didaktika" so'zi grekcha "Didassko" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, o'qitish, o'rgatish degan ma'nolarni anglatadi. Didaktikaning asosiy obyekti o'quv jarayoni, o'quv jarayonining rivojlanish qonuniyatlari, metodlari va shakllaridir. Ta'lim jarayonining asosiy mohiyati tarixan to'plangan ijtimoiy bilim va tajribalarni yosh avlodga yetkazish, avlodlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ma'lum tizim orqali amalga oshirish hisolanadi.

Ta'lim tizimli bilim olishning eng muhim va ishonchli usulidir. Ta'limga ikki tomonlama aloqa (ta'lim olish va ta'lim berish), shaxsni har tomonlama rivojlantirish va boshqa xususiyatlar xosdir. Ta'lim, shuningdek, o'ziga xos xususiyatlar ham ega. Ta'lim o'qituvchi tomonidan boshqariluvchi o'ziga xos anglash jarayonidir. O'qituvchining yo'naltiruvchi sifatidagi roli o'quvchilarning aqliy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni ta'minlovchi bilim, ko'nikma va malakalarni to'liq o'zlashtira olishlarida ko'rinadi.

Ta'lim o'qituvchining o'quvchilar bilan muloqoti jarayoni ham sanaladi. U o'quvchilarga o'quv materialini mazmunini tushuntirib beradi, savol va topshiriqlar beradi, ularning faoliyatini nazorat qiladi, xato va kamchiliklarini aniqlaydi, yo'l qo'yilgan xatolarni to'g'rilaydi, qanday ishlash lozimligini qayta ko'rsatadi. Har qanday ta'lim o'zida o'qituvchi va o'quvchining faoliyati, ya'ni, o'qituvchining o'rgatish hamda o'quvchining o'rganishga yo'naltirilgan faoliyati, boshqacha qilib aytganda, to'g'ridan to'g'ri, bevosita va nisbiy munosabat aks etadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida o'zaro muloqat yuzaga keladi. "Muloqot" tushunchasi "ta'lim" tushunchasidan ko'ra keng ma'noga ega.

Ta'lim funktsiyalari. "Funksiya" tushunchasi "ta'lim vazifalari" tushunchasiga yaqindir. Ta'lim funksiyasi ta'lim jarayoni mohiyatini ifoda etadi, vazifasi esa ta'limning komponentlaridan biri hisoblanadi.

Didaktika ta'lim jarayonining quyidagi uchta funksiyasini ajratib ko'rsatadi: ta'lim berish, rivojlantirish va tarbiyalash.

Ta'lim berish funksiyasi ta'lim jarayonining o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat. Ta'lim natijasi sifatida bilimlarining to'laligi, chuqurligi, tizimlilik, anglanganligi, mustahkamligi va amaliy xususiyat kasb etishi muhimdir. Bu kabi holatlar ta'lim jarayonining metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilganligini ifodalaydi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarda ular tomonidan o'zlashtirilgan nazariy bilimlar asosida hosil qilingan amaliy ko'nikma va malakalarning shakllanishi ham alohida ahamiyatga ega.

Ta'limning rivojlantiruvchi funksiyasi ta'lim jarayonida bilimlarni o'zlashtirish jarayonida o'quvchining rivojlanishi sodir bo'lishini ko'rsatadi. Rivojlanish quyidagi yo'nalishlarda sodir bo'ladi: nutqi rivojlanishi, fikrlashi, shaxsning sensorli va harakatlanish sohalari, emotsional-irodaviy va ehtiyoj-sababli sohalari rivojlanadi. To'g'ri tashkil etilgan ta'lim shaxsni har doim rivojlantiradi, lekin o'qituvchi va o'quvchining shaxsiy har tomonlama rivojlanishiga haratilgan maxsus o'zaro munosabatlarida rivojlantirish funksiyasi yanada samaraliroqdir.

Ta'limning o'quvchi shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilganligi "rivojlantiruvchi ta'lim" tushunchasi bilan ifoladanali. XX asr 60-yillaridan boshlab rivojlantiruvchi ta'limni tashkil etishga nisbatan turli yondoshuvlar yuzaga keldi.

Bularning hammasi ta'limni tashkil etish faqat bilimlarni shakllantirishga emas, o'quvchini har tomonlama rivojlantirish (birinchi navbatda, aqliy rivojlantirish, aqliy faoliyat usullari, tahlil qilish, taqqoslash, turlarga ajratish va boshqalarni kuzatish, xulosa chiqarish, obyektlarning muhim belgilarini ajrata bilish, faoliyat maqsadi va usullarini aniqlashni bilishga o'rgatish, uning natijalarini tekshirishni bilish malakasini rivojlantirish)ga xizmat qilishini anglatadi.

Ta'lim jarayoni tarbiyalovchi xususiyatga ham ega. Tarbiya va ta'lim o'rtasidagi bog'liqlik obyektiv va qonuniy hisoblanadi. Biroq shaxsni ta'lim jarayonida tarbiyalash tashqi omillar (oila, mikromuhit va boshqalar)ning ta'siri tufayli qiyin kechadi.

Albatta, avloddan-avlodga o'tib borgan sari ijtimoiy tajriba hajmi, demak, bilimlar hajmi ham ortib boradi. Fan va texnikaning rivoji ham ilmiy bilimlarning hajmiga va xarakteriga ta'sir ko'rsatadi. Bularning hammasi esa o'z navbatida ta'lim tizimida o'z aksini topadi. Ta'lim tizimi har bir jamiyatning asosi bo'lib xizmat qiladi. Chunki aynan

ta'lim tizimi jamiyatning har bir a'zosini ma'naviy, ilmiy dunyoqarashini shakllanishida eng asosiy o'rinni egallaydi. Shuning uchun ham barcha tarixiy yuksalish, yangilanish bosqichlari aynan ta'lim tizimini isloh qilish muhim o'rin tutadi.

Ta'lim tizimi har bir jamiyatning rivojlanish darajasidan hamda shu jamiyatning talablaridan kelib chiqan holda shakllanadi.

O'sib kelayotgan yosh avlod ta'lim jarayonida;

1. Zarur bilimlar bilan qurollantiriladi;
2. Kerakli ko'nikmalarga ega bo'ladi;
3. Malakalar hosil qiladi.

Ta'limning asosiy vazifalaridan biri insoniyat hozirgacha erishgan ilmiy bilimlar va fan texnikaning yutuqlari bilan yosh avlodni qurollantirishdir. Yosh avlodda shunday bilimlar tizimini yaratish lozimki, bu bilimlar ularning keyingi rivoji uchun asos bo'lib xizmat qilsin. Hozirgi kunda bilimlar hajmi, axborotlar hajmi tobora oshib borayotgan bir davrda ta'lim tizimi talabalarga berilishi kerak bo'lgan bilimlar, malaka va ko'nikmalar hajmini belgilash hamda bu jarayonni qaysi omillarini hisobga olish kerak degan masalaning yechimini topish ustida bosh qotirmoqda. Zaruriy bilimlar hajmini belgilash va shu bilan bir qatorda o'qish muddatini aniqlash eng muhim masalalardan biridir. Ta'lim jarayonida biror fan sohasidagi insoniyat tomonidan erishilgan hamma narsalarini o'rganish kerak deb o'ylash mutlaqo noto'g'ri bo'lar edi. O'quv jarayonida eng asosiysi, eng muhim bilimlar-fanlarning asoslari o'rgatiladi. Ammo shunga qaramay hozirda o'rganish zarur bo'lgan yangi-yangi fanlarning tarmoqlari (ekologiya, EHM, oila psixologiyasi, iqtisodiyot asoslari, ma'naviyat asoslari) vujudga kelmoqdaki ular ta'lim hajmini benihoya kengayishiga sabab bo'lmoqda.

Ta'limning asosiy vazifalaridan biri insoniyat hozirgacha erishgan ilmiy bilimlar va fan texnikaning yutuqlari bilan yosh avlodni qurollantirishdir. Yosh avlodda shunday bilimlar tizimini yaratish lozimki, bu bilimlar ularning keyingi rivoji uchun asos bo'lib xizmat qilsin. Hozirgi kunda bilimlar hajmi, axborotlar hajmi tobora oshib borayotgan bir davrda ta'lim tizimi talabalarga berilishi kerak bo'lgan bilimlar, malaka va ko'nikmalar hajmini belgilash hamda bu jarayonda qaysi omillarni hisobga olish kerak degan masalalarni yechimini topish ustida bosh qotirmoqda. Zaruriy bilimlar hajmini belgilash va shu bilan bir qatorda o'qish muddatini aniqlash eng muhim masalalardan biri. Ta'lim

jarayonida biror fan sohasidagi insoniyat tomonidan erishilgan hamma narsalarni o'rganish kerak deb o'ylash mutlaqo noto'g'ri bo'lar edi. O'quv jarayonida eng asosiy, eng muhim bilimlar – fanlarning asoslari o'rganiladi. Ammo shunga qaramay hozirda o'rganish zarur bo'lgan yangi-yangi fanlarning tarmoqlari (ekologiya, EHM, oila psixologiyasi, iqtisod asoslari, ma'naviyat asoslari) vujudga kelmoqdaki ular ta'lim hajmini benihoya kengayishiga sabab bo'lmoqda. Bunday muammolar hozirda deyarli barcha davlatlarda mavjud va har bir davlat bu muammolarni o'z imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda hal etishga harakat qilmoqda. Biz bu muammolarni ta'lim tamoyillarini (prinsiplarini) bo'zmagan holda, yosh avlodning sog'ligiga ziyon yetkazmagan holda yechimini topishga harakat qilmoqdamiz. Ta'limning asosiy maqsadi – zamonaviy ilmiy bilimlarni egallagan, mustaqil fikrlash va muammolarni yechish imkoniyatiga ega bo'lgan ma'naviy jihatdan boy shaxslarni shakllantirishdir. Jamiyat rivojlanar ekan, hayotiy talablarning darajasi ham ortib boradi. Demak, ilmiy bilimlarning hajmi kengayib, ilmiylik darajasi chuqurlashib borar ekan, mantiqiy fikrlash va muammolarni tezda hal etishga bo'lgan talab yanada kuchayib boradi. Bu fikrdan kelib chiqqan holda ta'lim tizimi bugungi kun talabinigina hisobga olgan holda emas, balki kelajak talablarini aniqlagan va hisobga olgan holda ish olib borishi kerak degan xulosaga kelamiz. Chunki, bugungi kun talablari kelajakda jamiyatning asosiy o'zagiga aylanadi. Demak, ta'lim tizimi talabalarni bugungi kundagi hayotga emas, balki kelajakdagi hayotga tayyorlashi lozim. Bu ham ta'limning o'ziga xos xususiyatlaridan biridir.

2.3. Mamlaktimizda umumta'limning moliyalashtirish istiqbollari

Umuminsoniy qadriyatlar o'zbek xalqining ko'p asrlik ilmiy va madaniy an'analarini, zamonaviya madaniyat, iqtisod, fan, texnika hamda jamiyatning rivojlanish sohasida olib borilayotgan aniq maqsadlarga yo'naltirilgan davlat siyosati ko'zlagan maqsadlarga erishishning muhim shartlaridan hisoblanadi.

Yosh avlodning Vatanimiz kelajagi va ravnaqiga xizmat qiluvchi bo'lib etishishi, yetuk kadr bo'lib etishishiga barcha shart-sharoitlar yaratilmoqda. Bu borada mamlakatimizda muvaffaqiyatli amalga oshirilayotgan Kadrlar tayyorlash milliy dasturi hamda 2030-yilgacha

mo'ljallangan oily ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi ushbu fikrimizning yaqqol dalilidir.

So'nggi yillarda ta'lim tizimida bir qancha o'zgarishlar yuz bergan bo'lib, ular nafaqat o'qituvchilar oylik maoshlarining oshirish yoki ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash uchun qo'shimcha mablag'lar ajratilishi, grandlar berilishi bilan chegaralanmasdan, ta'lim sohasini moliyaviy mablag' bilan ta'minlashda byudjetdan tashqari mablag'larning rolini kuchaytirishga xam qaratilgan. Ushbu o'zgarishlar, ayniqsa, umumta'lim muassasalarini moliyalashtirish mexanizmida o'z aksini topmoqda.

Hozirgi kunda umumta'lim muassasalarini davlat tomonidan moliyaviy ta'minlash va qo'llab-quvvatlashning quyidagi jihatlarini sanab o'tish maqsadga muvofiq.

1. Respublika byudjeti mablag'lari hisobidan-vazirliklar tasarrufidagi umumta'lim muassasalari hamda hukumat qaraolari asosida amalga oshiriladigan tadbirlar.

2. Mahalliy byudjetlardan – mahalliy hokimiyat idoralari tasarrufidagi umumta'lim muassasalarining joriy xarajatlari hamda boshqa maqsadli tadbirlar.

3. Oliy ta'lim muassasalarini bosqichma-bosqich o'zini o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tkazish, moliyaviy barqarorligini ta'minlash, mehnatga haq to'lash tizimini takomillashtirish, moliyashtirishning samarali va shaffof mexanizmlarini joriy etish.

4. Moliya Vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Respublika maqsadli kitob jamg'armasi mablag'lari hisobidan-umumta'lim muassasalarini darsliklar bilan ta'minlash xarajatlari.

5. Boshqa byudjetdan tashqari mablag'lar hamda xorijiy investitsiyalar.

Ta'kidlab o'tish joizki, umumiy ta'limni moliyalashtirish bo'yicha jahon amaliyoti bo'yicha mamlakatimizda qo'llanilayotgan mexanizm yagona hisoblanadi.

Mamlakatimizda istiqlolning dastlabki yillaridan boshlab ta'lim-tarbiya tizimini rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, farzandlarimizning jahon andozalariga mos sharoitlarda zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallashlari, jismoniy va ma'naviy jihatdan yetuk insonlar bo'lib voyaga yetishlarini ta'minlash, ularning qobiliyat va iste'dodi, intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, yoshlarimiz

qalbida ona yurtga sadoqat va fidoyilik tuyg'ularini kamol toptirish borasida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmonida ijtimoiy soha, xususan, ta'lim va ilm-fan sohalarini rivojlantirish borasida bir qator vazifalar belgilangan.

Hujjatda ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, yangi ta'lim muassasalarini qurish, ta'mirlash va kapital ta'mirlash barobarida ularni zamonaviy o'quv va laboratoriya jihozlari, kompyuter texnikasi va o'quv-metodik qo'llanmalar bilan ta'minlash nazarda tutilgan.

2017-2021-yillarda oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish dasturini ishlab chiqish, o'quv dasturlarini yanada takomillashtirish, pullik xizmatlar ko'rsatish va moliyalashtirishning qo'shimcha manbalarini izlashda oliy o'quv yurtlarining vakolatlarini kengaytirish yo'li bilan ularning mustaqilligi bosqichma-bosqich rivojlantirilib boriladi.

Keyingi bir yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasining yetmishga yaqin qaror, farmon va farmoyishlari qabul qilindi. Bu tom ma'noda ta'lim tizimidagi o'zgarishlar va yangilanishlar jarayonini boshlab berdi.

O'rta maxsus ta'lim tizimiga joriy yilda birinchi marta 10-sinflarga o'quvchilar qabul qilish yo'lga qo'yildi. Bu akademik litsey va kasb-hunar kollejlariga qabul jarayoni bilan barobor olib borildi. Bunda asosan ota-onalar va o'quvchilarning xohish va istaklari inobatga olindi.

Prezidentimiz sohada amalga oshirilayotgan ishlarni yanada takomillashtirish bo'yicha ota-onalar va o'quvchilarning fikrlarini inobatga olish, ular bilan «ochiq eshiklar» kunlari kabi tadbirlar tashkil qilib, uchrashuvlar o'tkazish kerakligini alohida ta'kidladi.

2016-2017-o'quv yilida 466 mingdan ortiq o'quvchilar umumta'lim maktablarini tamomlagan bo'lib, shundan 170 mingdan ziyodi kasb-hunar kollejlariga o'qishga kirgan. 288 ming, ya'ni oltmish foizidan ortig'i 10 sinflarda o'qishlarini davom ettirmoqda.

Ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar muhokama qilinar ekan, yoshlarning kasb-hunar egalashi, o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalalariga ham alohida e'tibor qaratildi. Bunda yoshlarning ulug' ajdodlarimiz merosini o'rganishi, ularga mos yetuk kadrlar bo'lib voyaga yetishiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Ulug' ajdodimiz Muhammad al-Xorazmiy nomidagi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yo'nalishiga oid chuqurlashtirib o'qitishga ixtisoslashtirilgan maktab tashkil etilishi ham aynan ana shu vazifani amalga oshirishdagi ilk qadam bo'ldi.

Mazkur maktabning tashkil etilishi kadrlarni yoshligidanoq tayyorlab borish, sohada yetuk hamda zamon talablariga javob beradigan kadrlar tayyorlashga zamin yaratadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mirzo Ulug'bek nomidagi ixtisoslashtirilgan davlat umumta'lim maktab-internatini va "Astronomiya va aeronavtika" bog'ini tashkil etish to'g'risida"gi qarori qabul qilindi.

Mazkur qaror bilan Astronomiya instituti qoshida matematika, astronomiya, fizika va informatika fanlarini chuqur o'rgatishga ixtisoslashtirilgan Mirzo Ulug'bek nomidagi ixtisoslashtirilgan davlat umumta'lim maktab-internati tashkil etiladi.

Maktablar oldiga qo'yilayotgan talablardan biri – yuqori malakali, sohasining bilimdoni bo'lgan o'qituvchi-pedagoglar bazasini shakllantirish bilan birgalikda, maktabda chet tilini ham o'qitishdir. Bu kabi ixtisoslashgan maktablarning tashkil etilayotgani yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga xizmat qilishi alohida ta'kidlandi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ham oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligi va barqarorligini ta'minlash, moddiy-texnik ta'minotini mustahkamlash to'g'risida alohida to'xtalib o'tilgan. Unga ko'ra, oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligi va barqarorligini ta'minlash, moddiy-texnik ta'minotini mustahkamlash bo'yicha quyidagi tadbirlar amalga oshiriladi:

oliy ta'lim muassasalarini bosqichma-bosqich o'zini o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tkazish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, mehnatga haq to'lash tizimini takomillashtirish, moliyalashtirishning samarali va shaffof mexanizmlarini joriy etish;

iqtisodiyot tarmoqlarining kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini inobatga olgan holda, shuningdek, istiqbolda oliy ta'lim muassasalarining reytingi va o'z xarajatlarini qoplash darajasidan kelib chiqib bakalavriat ta'lim yo'nalishlari (magistratura mutaxassisliklari) bo'yicha to'lov-kontrakt miqdorlarini mustaqil belgilash tizimiga bosqichma-bosqich o'tish;

oliy ta'lim muassasalarining ta'lim xizmatlari eksporti va qo'shimcha xizmatlar ko'rsatishga doir faoliyatini rivojlantirish;

qurilish, rekonstruksiya qilish va kapital ta'mirlash ishlarini zamon talablari asosida tashkil etish, ushbu jarayonda innovatsion texnologiyalarga asoslangan, resurstejamkor va tez barpo etiladigan konstruksiya va materiallardan foydalanish bo'yicha ilg'or texnologiyalar va muhandislik yechimlarini qo'llash;

oliy ta'lim muassasalarini zamonaviy dasturiy mahsulotlar bilan ta'minlash, o'quv va ilmiy jarayonlarini o'quv va laboratoriya uskunalari, shuningdek, laboratoriya materiallari (reaktivlar, kimyoviy idish, butlovchi, biologik materiallar va boshqa obyektlar) bilan muntazam ravishda zarur miqdorlarda ta'minlab borishning samarali mexanizmlarini yaratish;

talabalar turar joylari, kutubxona, o'quv ustaxonalari, laboratoriyalar, sport sog'lomlashtirish va ijtimoiy infratuzilma obyektlariga nisbatan o'sib borayotgan ehtiyojni o'z vaqtida ta'minlash va zamon talablari asosida ularning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash;

imkoniyati cheklangan talabalarga oliy ta'lim muassasalari va talabalar turar joylari binolarida qo'shimcha sharoitlar yaratish, ular uchun ta'lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar bilan ta'minlash choralarini ko'rish;

oliy ta'lim muassasalarida xorijiy fuqarolarning istiqomat qilishi va ta'lim olishi bo'yicha qulay shart-sharoitlar yaratish;

innovatsion kutubxonalarni tashkil etish, ulardagi kitob fondini yangi avlod o'quv adabiyotlari bilan muntazam boyitish;

oliy ta'lim muassasalarini yuqori tezlikdagi internet bilan uzluksiz ta'minlash, talabalarning mustaqil ta'lim olishi uchun infratuzilma imkoniyatlarini kengaytirish;

talabalar, o'qituvchilar va yosh tadqiqotchilarining elektron ta'lim resurslari, zamonaviy ilmiy adabiyotlarning elektron kataloglari va ma'lumotlar bazalaridan bepul foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish;

aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlaridan bo'lgan talabalarni moddiy rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash;

Oliy ta'lim muassasalarida homiylik va ilmiy-tadqiqot natijalarini tijoratlashtirishdan tushgan, maqsadli kapital va boshqa mablag'lar

hisobiga moliyalashtiriladigan **endaument jamg'armalarini** (endowment fund) tashkil etish ko'zda tutilgan.

2.4. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi va turlari

O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

davlat ta'lim standartlari, davlat ta'lim talablari va ta'lim dasturlarini yoki ulardan birini amalga oshiruvchi ta'lim tashkilotlari;

yakka tartibda pedagogik faoliyat bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslar (repetitorlik);

ta'lim tizimining faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan tadqiqot ishlarini bajaruvchi ilmiy-pedagogik muassasalar;

ta'lim sohasida davlat boshqaruvi organlari hamda ularga idoraviy mansub tashkilotlar.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi yagona va uzluksizdir.

Ta'lim turlari

O'zbekiston Respublikasida ta'lim quyidagi turlarda amalga oshiriladi:

maktabgacha ta'lim;

umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim;

kasbiy ta'lim;

oliy ta'lim;

oliy ta'limdan keyingi ta'lim;

kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash;

maktabdan tashqari ta'lim.

Maktabgacha ta'lim

Maktabgacha ta'lim bola shaxsini sog'lom va yetuk, umumiy o'rta ta'limga tayyorlangan tarzda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi. Bu ta'lim yetti yoshgacha oilada hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriladi.

Davlat tomonidan moliyalashtiriladigan davlat maktabgacha ta'lim muassasalarining tarbiyalanuvchilari subsidiyalashtirilgan ta'lim olish huquqiga ega bo'ladi va faqat nominal to'lovni amalga oshiradi.

Maktabgacha ta'lim quyidagilarni ta'minlaydi:

bolalarning ma'naviy, aqliy hamda jismoniy rivojlanishini mustahkamlash va saqlash;

imkoniyati cheklangan bolalarni davolanish va korreksiya qilish, shuningdek, zamonaviy inklyuziv maktabgacha ta'lim uchun sog'lom muhit yaratish;

maktabgacha ta'lim mazmunini belgilash;

bolalarni Vatanga muhabbat, oilaga, xalq an'analari va urf-odatlariga hurmat ruhida tarbiyalash, ularda o'ziga va atrof muhitga ongli munosabatni shakllantirish;

bola shaxsini shakllantirish, uning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish;

bolaning ijtimoiy moslashuvini va ta'lim olishni davom ettirishga tayyorgarligini ta'minlash;

oilaning ijtimoiy-pedagogik patronajini amalga oshirish.

6 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarga tegishli ta'lim dasturi bo'yicha maktabgacha ta'lim tashkilotlari va umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya berilishi majburiy bo'lib, u umumiy o'rta ta'limga tayyorlash bo'g'ini (0-sinf) hisoblanadi.

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim bosqichlari:

Boshlang'ich ta'lim (I–IV sinflar)

tayanch o'rta ta'lim (V–IX sinflar);

o'rta (X–XI sinflar) va o'rta maxsus ta'lim, (akademik litseylar va boshqalar).

Umumiy o'rta ta'lim tashkilotining birinchi sinfiga bolalar yetti yoshga to'ladigan yilda qabul qilinadi.

Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishga qaratiladi.

Tayanch o'rta ta'lim bilimlarning zaruriy hajmini beradi, mustaqil fikrlash, ta'lim dasturi mazmuniga mos qobiliyat va amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

O'rta va o'rta maxsus ta'lim, umumta'lim dasturlarini o'zlashtirish asosida o'quvchilarda ijtimoiy hayot uchun zarur bilim, ko'nikma va malakalarni egallash, kompetensiyalarni shakllantirish, kasb-hunar ko'nikmalarining o'zlashtirilishini ta'minlashga yordam beradi.

Umumiy o'rta ta'lim beruvchi ta'lim tashkilotlarining X-XI sinflari o'quvchilariga kasbiy ta'lim berish uchun o'quv-ishlab chiqarish majmualari tashkil etiladi.

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim berish umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida, shu jumladan, ixtisoslashtirilgan maktablarda, ixtisoslashtirilgan sport, san'at va madaniyat maktab-internatlarida, ixtisoslashtirilgan olimpiya zahirolari maktab-internatlarida, akademik litseylarda, gimnaziyalarda uzluksiz va o'n bir yillik muddatda amalga oshiriladi.

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim berish nodavlat ta'lim tashkilotlari tomonidan to'lov-kontrakt asosida amalga oshiriladi.

Akademik litsey kamida ikki yillik o'rta maxsus ta'lim tashkiloti bo'lib, o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, mustaqil tanqidiy fikrlashni, chuqur, shaxsga yo'naltirilgan, tabaqalashtirilgan hamda kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim olishni ta'minlaydi.

Bolalarning qobiliyati, iste'dodini rivojlantirish uchun ixtisoslashtirilgan maktablar va maktab-internatlar tashkil etilishi mumkin.

Jismoniy va ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan, shuningdek, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bolalar ixtisoslashtirilgan ta'lim tashkilotlarida, umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv shaklda yoki uyda yakka tartibda ta'lim oladilar.

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim tashkilotlarida sinflar (guruhlar)dagi ta'lim oluvchilar soni 35 nafardan ortiq bo'lmasligi lozim.

Kasbiy ta'lim

Kasbiy ta'lim ixtiyoriylik asosida kasb-hunar maktablarida, ko'p tarmoqli kollejlarda va oliy maktablarda hamda ushbu yo'nalishdagi ta'lim tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladi.

Kasbiy ta'lim egallangan kasblar va mutaxassisliklar bo'yicha ishlash huquqini beradigan boshlang'ich kasbiy ta'lim, o'rta kasbiy ta'lim va o'rta maxsus kasbiy ta'limni beradi.

Kasb-hunar maktablari, ko'p tarmoqli kollejlarda va oliy maktablar hamda ushbu yo'nalishdagi ta'lim tashkilotlari ta'lim jarayoni qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda davom etadigan, o'quvchilarning tanlangan kasblar va mutaxassisliklarni egallab olishini, amaliy ko'nikma va malakasini chuqur rivojlantirilishini ta'minlaydi.

Kasb-hunar maktablarida kasbiy ta'lim IX sinf bitiruvchilari hisobidan ikki yillik qisqartirilgan umumta'lim fanlari dasturlari bilan birgalikda bepul amalga oshiriladi.

Oliy maktablarda bakalavriat ta'lim yo'nalishlari bilan integratsiyalashgan boshlang'ich bakalavriat (associate degree) ta'lim dasturlari amalga oshirilishi mumkin.

Boshlang'ich bakalavriat ta'lim dasturlari bitiruvchilari oliy ta'lim tashkilotlarida o'qishni davom ettirish huquqiga ega.

Kasbiy ta'lim davlat buyurtmasi va to'lov-kontrakt asosida amalga oshiriladi.

Fuqarolar ikkinchi va undan keyingi kasb-hunar ta'limini shartnoma asosida olishga haqlidirlar.

Oliy ta'lim

Oliy ta'lim oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlashni ta'minlaydi.

Oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlash oliy ta'lim tashkilotlarida (universitetlar, akademiyalar, institutlar va boshqa oliy ta'lim muassasalarida) umumiy o'rta ma'lumotga (o'n bir yillik ta'lim) yoki o'rta maxsus ma'lumotga (to'qqiz yillik o'rta ta'lim va ikki yillik o'rta maxsus ta'lim) yoki o'rta maxsus, kasb-hunar ma'lumotiga (to'qqiz yillik umumiy o'rta ta'lim va uch yillik o'rta maxsus yoki uch yillik kasb-hunar kolleji) ega bo'lgan fuqarolar uchun amalga oshiriladi.

Oliy ta'lim ikki bosqichga, davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi oliy ma'lumot to'g'risidagi hujjatlar bilan dalillanuvchi bakalavriat va magistraturaga ega.

Bakalavriat oliy ta'lim yo'nalishlaridan biri bo'yicha puxta bilim beradigan, o'qish muddati kamida uch yil bo'lgan tayanch oliy ta'limdir.

Magistratura aniq mutaxassislik bo'yicha bakalavriat negizida kamida bir yil davom etadigan oliy ta'limdir.

Tibbiyot sohasida oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlashda uning o'ziga xos xususiyatlari inobatga olinadi.

Fuqarolar ikkinchi va undan keyingi oliy ma'lumotni shartnoma asosida olishga haqlidirlar.

Oliy ta'limdan keyingi ta'lim

Oliy ta'limdan keyingi ta'lim oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalarida hamda ushbu yo'nalishdagi boshqa ta'lim tashkilotlarida (tayanch doktorantura, doktorantura, mustaqil izlanuvchilik) olinishi

mumkin. Ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlarni tayyorlash, ilmiy daraja va ilmiy unvonlar berish tartibi, shuningdek, harbiy, tibbiy va boshqa maxsus ta'lim tashkilotlarida oliy ta'limdan keyingi ta'lim olishning xususiyatlari qonun hujjatlarida belgilanadi. Oliy ta'limdan keyingi ta'limda o'qish muddati oliy ta'lim negizida uch yilgacha davom etadi.

Kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish

Kadrlar malakasini oshirish kasbiy bilim va amaliy ko'nikmalarni zamonaviy talablar asosida chuqurlashtirish hamda yangilab borishni ta'minlaydi, shuningdek, xodimlarning toifa, daraja, razryad va lavozimlari o'sishiga xizmat qiladi.

Kadrlarni qayta tayyorlash ilmiy-texnik taraqqiyot, ishlab chiqarish va ijtimoiy sohadagi tarkibiy o'zgarishlarni inobatga olgan holda hamda fuqarolarning shaxsiy ehtiyojlaridan kelib chiqib kasbiy faoliyatning qo'shimcha turlarini amalga oshirish uchun zarur hajmdagi bilim va ko'nikmalarni egallashni ta'minlaydi.

Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Maktabdan tashqari ta'lim

Bolalar va o'smirlarning ehtiyojlarini qondirish, ularning bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish uchun davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, shuningdek, boshqa yuridik va jismoniy shaxslar madaniy-estetik, ilmiy, texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarda maktabdan tashqari ta'lim tashkilotlarini tashkil etishlari mumkin.

Maktabdan tashqari ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining tarkibiy qismi sifatida bolalar va o'smirlarning, shuningdek, hamda jismoniy va ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning iste'dodi va qobiliyatini rivojlantirish, ularning manfaatlari, ma'naviy ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan.

Maktabdan tashqari ta'lim tashkilotlariga bolalar, o'smirlar ijodiyoti saroylari, uylari, klublari va markazlari, bolalar va o'smirlar sport maktablari, bolalar musiqa va san'at maktablari, studiyalar, axborot-kutubxona, sog'lomlashtirish muassasalari va boshqa ta'lim tashkilotlari kiradi.

Maktabdan tashqari ta'lim berish tartibi qonun hujjatlari bilan belgilanadi.

Oiladagi ta'lim va mustaqil ravishda ta'lim olish

Davlat oilada ta'lim olishga va mustaqil ravishda ta'lim olishga ko'maklashadi. Bolalarni oilada o'qitish va ularning mustaqil ravishda ta'lim olishi tegishli ta'lim dasturlari bo'yicha amalga oshiriladi. Ta'lim oluvchilarga vakolatli davlat muassasalari tomonidan metodik, maslahat yordamlari va boshqa yo'sinda yordam ko'rsatiladi.

Oilada va mustaqil ta'lim olish tartibi hamda ta'lim oluvchilar toifasi ta'lim sohasidagi davlat boshqaruvi organlari tomonidan belgilanadi.

Oilada va mustaqil ta'lim olgan shaxslarga davlat namunasidagi hujjat berish tegishli davlat ta'lim muassasalarida, tasdiqlangan dasturlarga muvofiq eksternat tartibida amalga oshiriladi.

Oiladagi ta'lim ota-onalar (qonuniy vakillar) yoki ularning qonuniy vakillari bilan ta'lim tashkilotlari o'rtasida ta'lim oluvchi, oila va jamiyat manfaatlarini hisobga olgan holda tuzilgan shartnoma asosida olib boriladi.

Mustaqil ravishda ta'lim olish shaxsning kasbiy, aqliy, ma'naviy va madaniy darajasini mustaqil ravishda rivojlantirishga yordam beradigan, shaxs tomonidan yakka tartibda amalga oshiriladigan ta'lim shaklidir.

Katta yoshdagilar ta'limi

Katta yoshdagilar ta'limi zamonaviy tezkor rivojlanayotgan jamiyatda insonni ijodiy faoliyat va shaxsiy ehtiyojlar uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar majmuasi bilan ta'minlaydi.

Katta yoshdagilar ta'limi insonning individual shaxs sifatida butun umri davomida uzluksiz rivojlanishini ta'minlashga yordam beradi.

Katta yoshdagilar uchun ta'lim dasturlarining mazmuni qonun hujjatlariga muvofiq ushbu ta'limni olib boruvchi ta'lim tashkilotlari tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi.

Maxsus ta'lim

Mudofaa, xavfsizlik, huquqni muhofaza qilish hamda diniy soha faoliyati xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ushbu yo'nalishda mutaxassislarni tayyorlash va ta'lim jarayonini tashkil etish qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Tayanch so'zlar: rivojlanish, yuksak, izchil, intizom, o'qitish, metod, bilim, didaktika, funksiya, haqqoniylik, yuksak ahloq madaniyati, muayyan, o'quv jarayoni, ta'lim maqsadi, maktabgacha ta'lim,

umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim, kasbiy ta'lim, oliy ta'lim, oliy ta'limdan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta'lim.

Nazorat savollari

1. "Didaktika" tushunchasi qanday ma'no kasb etadi?
2. Kasbiy ta'lim ixtiyoriylik asosida qanday tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi?
3. Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim bosqichlarini sanab bering.
4. O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi qanday tartibda?
5. Mamlakatimizda umum ta'limning moliyalashtirilishi haqida ma'lumot bering.
6. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmonida ijtimoiy soha, xususan, ta'lim va ilm-fan sohalarini rivojlantirish borasida qanday vazifalar belgilangan.
7. Oliy ta'limdan keyingi ta'lim oliy ta'lim qayerlarda qay tarzda amalga oshiriladi?
8. Maktabgacha ta'lim qanday shartlarni ta'minlaydi?
9. O'zbekiston Respublikasida ta'lim qaysi turlarda amalga oshiriladi?
10. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida qanday tadbirlar amalga oshirish ko'zda tutilgan?

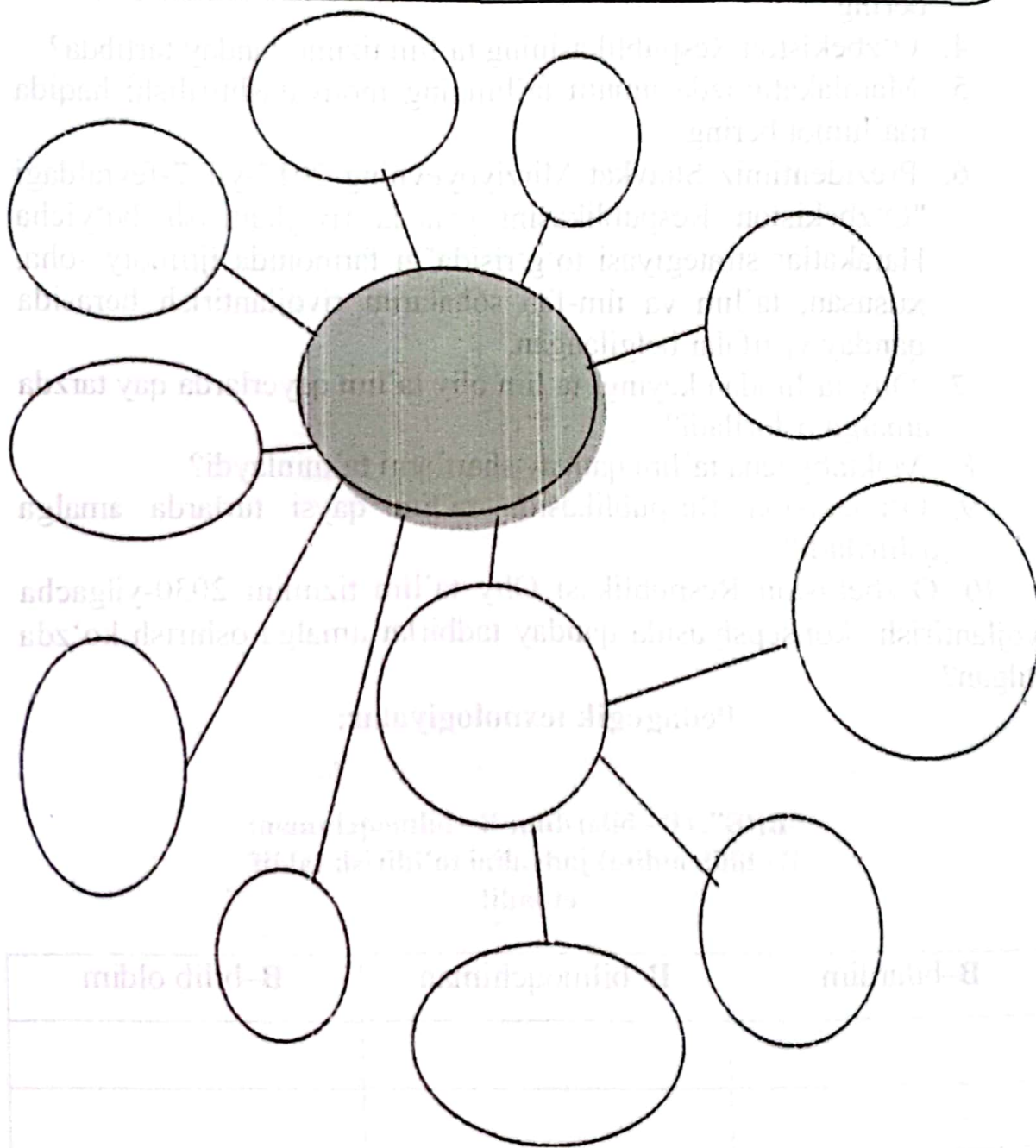
Pedagogik texnologiyalar:

**"BBB", (B –bilardim; B –bilmoqchiman;
B –bilib oldim) jadvalini to'ldirish taklif
etiladi!**

B–bilardim	B–bilmoqchiman	B–bilib oldim

Klasterni tuzish qoidasi

1. Aqlingizga nima kelsa, barchasini yozing. G'oyalari sifatini muhokama qilmang faqat ularni yozing.
2. Xatni to'xtatadigan imlo xatolariga va boshqa omillarga e'tibor bermang.
3. Ajratilgan vaqt tugaguncha yozishni to'xtatmang. Agarda aqlingizda g'oyalar kelishi birdan toxtasa, u holda qachonki yangi g'oyalar kelmaguncha qog'ozga rasm chizib turing.

III BOB. OSIYO MAMLAKATLARIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

3.1. Yaponiya ta'lim tizimi va uning tarkibi

Jahonning ko'zga ko'ringan ruhshunoslari va iqtisodchilari Yaponiya rivojlanishidagi bu ulkan parvozni mamlakatda ta'lim tizimlari taraqqiyotiga berilgan yuqori darajadagi e'tibor samarasi, deya qayd etadilar. Bu bejiz emas. Kun chiqish mamlakati deb yuritiladigan bu o'lkada ta'lim tizimlarini bosqichma-bosqich takomillashtirib borilishiga hukumat, xususiy kompaniyalar, jamoat tashkilotlari, otanalar qanchalik omilkorlik bilan yondashayotganliklarini hisobga olsak, jahon ilmiy tadqiqotchilarining yuqoridagi xulosalari asosli ekanligining guvohi bo'lamiz.

Tabiiyki, Yaponiya ta'lim tizimlarining yuksak parvozi o'z-o'zidan bo'lgani yo'q. Uning ham o'ziga xos inqirozi va muammolari bo'lgan. Bularni to'liqroq tasavvur qilish uchun mamlakat pedagogik tamoyillari va taraqqiyotining tarixiy bosqichlariga nazar tashlash maqsadga muvofiq.

Yapon ta'limining mumtoz shakllanishi 1867-1868-yillardagi mamlakat hukmdori Meydzi tomonidan amalga oshirilgan islohotlarga borib taqaladi. Bu hukmdorning o'z oldiga qo'ygan ikki qat'iy shiori bo'lib, biri «Fukoku- kioxsi» — boyish, mamlakatni mustahkamlash va harbiylashtirish, ikkinchisi esa «Siokusan kogio» — ilg'or G'arb ishlab chiqarish texnologiyasi asosida mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish edi. Meydzi bu ikki maqsadni amalga oshirishning bosh omili ta'lim tizimlarini tubdan o'zgartirish va yangilashda deb hisoblardi.

Davlat boshlig'ining bu xulosalari Yaponiyada 1872-yilda «Ta'lim haqida Qonun» qabul qilinishiga olib keldi. Qonunga muvofiq tez orada eski uslubdagi ta'lim tizimi o'rnida mamlakat rivojlanishini ta'minlashga samarali xizmat qiluvchi yangi yo'nalishdagi 53750 ta boshlang'ich 256 ta o'rta maktab, 8 ta dorilfunun tashkil etildi. Bu o'quv yurtlaridagi ta'lim shakllari ma'rifatli G'arb ta'lim uslublari bilan uyg'unlashtirildi, 1890-yilga kelib ilgarigi 3.4 yillik boshlang'ich maktablar muntazam 4 yillikka aylantirildi va u bepul amalga oshirila boshlandi.

1908-yildan boshlab Yaponiyada boshlang'ich ta'lim majburiy 6 yillikka aylantirildi. O'quv-tarbiya ishlari bepul amalga oshiriladigan bo'ldi. 1893-yildan e'tiboran Yaponiyada kasb yo'nalishidagi dastlabki kollejlarda paydo bo'la boshladi.

Birinchi dorilfunun 1886-yilda Tokioda tashkil etildi. Lekin bu dorilfununga oliy tabaqali aslzodalarning bolalari qabul qilinardi. Asr boshida mamlakatda ayollar uchun ham dorilfununlar tashkil etildi. Lekin bu bilim maskanlarida xotin-qizlar uchun faqat xo'jalik yuritish, oila iqtisodiyotidanginata'limberilardi.

1897-yilda Kiatoda ikkinchi dorilfunun ochildi. Ikkinchi jahon urushida Yaponiya mag'lubiyatga uchragandan keyin mamlakat maorifi tizimlariga Amerika Qo'shma Shtatlari ta'lim tamoyillari kirib kela boshladi.

1946-yilda qabul qilingan Konstitutsiya Yaponiya fuqarolarining ta'lim sohasidagi huquq va burchlarini belgilab berdi. Unda «Layoqatiga ko'ra barcha fuqarolar bilim olish huquqiga ega. Barcha bolalar bepul umumiy ta'lim olishlari shart» ekanligi belgilab qo'yilgan.

1947-yilda qabul qilingan «Ta'lim haqida Qonun» Yaponiya Konstitutsiyasi ruhiga uyg'un bo'lib, mamlakatda ta'limning maqsad va vazifalarini to'la ifoda etadi. Unda, jumladan, shunday deyiladi: «Biz shaxsiy g'ururi bor, o'zining qobiliyati va imkoniyatiga ishonuvchi, haqiqat va tinchlikni sevuvchi odamlarni tarbiyalaymiz, toki ular ko'p qirrali madaniyat sohibi bo'lsinlar». Shunday qilib, Yaponiyaning ta'lim, fan va madaniyat vazirligi boshqaruvi hozirgi paytda qat'iy markazlashdi, ilg'or xalqaro standartlar darajasidagi yapon ta'lim tizimlari qaror topdi.

Ta'lim tizimining tarkibi

Hozirgi zamon yapon ta'lim tizimlarining tarkibi quyidagicha:

- bolalar bog'chalari;
- boshlang'ich maktab;
- kichik o'rta maktab;
- yuqori o'rta maktab;
- oliy ta'lim tizimlariga kiruvchi o'quv yurtlari. Bu ta'lim bosqichlarining o'ziga xos jihatlarini birma-bir ko'rib chiqamiz.

Bolalar bog'chalari. Talimning bu bosqichiga 3-5 yoshli bolalar qabul qilinadi. Bolalar yosh xususiyatlariga muvofiq ravishda 3, 2, 1 yillik ta'lim kurslariga jalb qilinadilar. Yaponiyada maktabgacha ta'lim

muassasalarining 59,9 foizi xususiydir. 40,8 foizi esa munitsipial (tuman) kengashlari tasarrufida, qolgan 0,3 foizi davlatnikidir.

Majburiy ta'lim. Ta'limning bu pog'onasiga 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalar jalb qilinib, ular shu muddat ichida 6 yillik boshlang'ich maktab va 3 yillik kichik o'rta maktab kursini o'taydilar. 9 yillik bu ta'lim majburiy bo'lib, barcha bolalar bepul o'qitiladilar va tekin darsliklardan foydalanadilar.

Muhtoj oilalarning bolalari mahalliy va milliy boshqaruv tashkilotlari tomonidan ajratilgan mablag'lar hisobiga bepul nonushta qilish, o'quv qurollari olish, tibbiy xizmatdan bepul bahramand bo'lish imtiyozlariga egadirlar. Bundan tashqari, ularga bepul sayohatlar va boshqa ko'ngilochar tadbirlar uyushtiriladi. Zarur bo'lib qolgan taqdirda muhtoj o'quvchilar uchun moddiy yordam ko'rsatiladi. Bu bosqichdagi maktablarga qabul uchun maxsus qonun yoki cheklashlar yo'q. Faqat jismonan, ruhan nosog'lom bolalar unga qabul qilinmaydilar.

Ota-onalar o'z bolalarini xususiy maktablarga berish huquqiga ham egadirlar. Lekin xususiy maktablarning o'ziga xos shart-sharoitlari va talablari mavjud.

Yuqori bosqich o'rta maktabi. Yaponiyada bunday bosqich maktablarining kunduzgi, kechki va sirtqi bo'limlari mavjud. Kunduzgi yuqori bosqich maktablarida o'qish muddati 3 yil. O'quvchilarning 95 foizi kunduzgi maktablarda ta'lim oladilar. Bu turdagi maktablarda o'qish ixtiyoriydir. Unda quyi o'rta maktablarni bitirgan, yuqori bosqich o'rta maktablariga kirish sinovlaridan muvaffaqiyatli o'tgan 16 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan o'quvchi yoshlar qabul qilinadilar. Unda umumiy ta'lim (akademik) fanlari, texnik bilimlar, tijorat, mahalliy sanoat, sqshloq xo'jaligi, chorvachilik, baliqchilik, kemasozlik va boshqa sohalarga oid bilimlar o'rgatiladi. Bunday turdagi o'rta maktablarda umumiy va xususiy tarmoqlarni qo'shib hisoblaganda 98 foiz yosh bilim oladi.

Dorifununlar, kichik kollejlar, texnik kollejlar, maxsus ixtisoslashtirilgan kollejlar Yaponiyada oliy ta'lim tizimini tashkil etadi.

Bu mamlakatda boshlang'ich, o'rta va oliy o'quv yurtlaridan tashqari, bir-biridan farq qiluvchi «Ixtisos maktablari» va «turli» maktablar mavjud. Ularning ko'pchiligi xususiy bo'lib, turli firma, konsern va sindikatlar uchun qisqa vaqtli kurslarda bichuvchi, tikuvchi, to'quvchi, oshpaz, hisobchi, mashinkada yozuvchi, avtotexnik, elektron

hisoblash mashinalari uchun dastur tuzuvchi va boshqa zaruriy kasblar o'rgatiladi. Maktablarning ayrimlari chet tillarini o'rgatish bo'yicha ixtisoslashtirilgan.

2-g'arb texnologiyasini Yaponiya ishlab chiqarishiga kiritish masalasini qo'yadi va buni amalga oshirishda birinchi galda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish kerakligi aytiladi.

1872-yilda "Ta'lim haqida Qonun" qabul qilinadi.

Bunda Yapon ta'limi G'arb bilan uyg'unlashtiriladi.

1908-yil Yaponiyada boshlang'ich ta'lim majburiy 6 yillikka aylantirishli. 1893-yili kasb yo'nalishidagi dastlabki kollej paydo bo'ldi.

Yaponiyada o'quv yili 240 kun (AQSH 180). O'quv yili 1-apreldan boshlanib martda tugaydi. Yozgi kanikul iyun oyining oxirlaridan boshlanib, avgustda tugaydi. Darslar 7 soatdan o'tiladi.

Ta'lim tizimi, maktablar tiplari, o'qish muddatlari, o'quv rejalari va dasturlarini muvofiqlashtirish va takomillashtirish.

Mamlakatda oliy o'quv yurtlarining ishlari yaxshi yo'lga qo'yilgan. Koreyada 104 ta oliy o'quv yurti bor, ularning 80% xususiydir. Talabalar soni bo'yicha Koreya birinchi o'rinda turadi. Lekin maktabgacha ta'lim muassasalari ishlarida muammolar bor. Talab ehtiyojini qondira olmayapti.

Boshlang'ich maktabda dars 40 daqiqa davom etadi. O'rta maktabda 45 daqiqa. Oliy maktabda 50 daqiqa. Oliy maktabga kirish imtihonlarini topshirib o'qishga qabul qilinadi, o'qish pullik.

3.2. Yaponiyada boshlang'ich, o'rta ta'lim jarayonini tashkil qilish mazmuni

Boshqa joylardagidan farqli o'laroq, Yaponiya maktablarida o'qish 1- apreldan boshlanib, kelasi yilning 31-martida nihoyasiga etadi. 1976-yildan-e'tiboran vazirlikning aniq talablarini bajarayotgan «turli maktablar» ixtisoslashtirilgan maktablarga aylantirildi.

Boshlang'ich va kichik o'rta maktablarda o'quv yili uch semestrga bo'linadi: aprel-iyul, sentyabr dekabr, yanvar-mart. Katta o'rta maktablarda esa o'quv yili 2 yoki 3 semestrga bo'linadi.

Ta'tillar yozda, qishda (yangi yildan oldin va keyin) va bahorda bo'ladi. Yozgi ta'tillarning boshlanishi va tugashi munitsipalitetlardagi

vaziyat, ya'ni yuzaga kelgan holatlarga va o'quv yurtlari xususiyatlariga qarab belgilanadi.

Ko'pchilik boshlang'ich va kichik o'rta maktablarda ta'tillar iyun oyi oxirida boshlanib, avgust oylarida tugaydi. Qishloqlarda esa qishloq xo'jalik ishlarini bajarishdagi dolzarb holatlardan kelib chiqib, bahor va kuzgi ta'tillar yozgi ta'tillar hisobidan uzaytiriladi.

O'quv yili Yaponiyada 240 kun yoki Amerika Qo'shma Shtatlaridan 60 kun ko'pdir. Darslar 7 soat. Ko'pchilik maktablarda darslar ertalab soat sakkiz yarimda boshlanib, uchdan keyin tugaydi.

O'quvchilar haftasiga 2-3 soat sinfdan tashqari klub ishlarida, 7 soat ixtisos bo'yicha mashg'ulotlarda yoki repititorlar ixtiyorida bo'ladilar.

Yuqori bosqich o'rta maktablarida butun o'quv jarayonida o'quvchilar 80 ta sinov topshirishadi. O'quvchilar majburiy asosiy fanlardan tashqari o'z xohishlariga ko'ra ingliz tili, texnik ta'lim va maxsus fanlardan sinovlarga jalb etiladilar.

Yapon maktablari elektron hisoblash mashinalari va boshqa o'quv texnika vositalari bilan to'la ta'minlanganligiga qaramay, mutaxassislarning fikricha, asosiy e'tibor o'qituvchi faoliyati va darslikka qaratilmog'i kerak. Ularning fikricha, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi jonli muloqot o'mini har qancha, takomillashgan mashina ham bosa olmaydi.

Deyarli barcha darsliklar xususi bosmaxonalarda chop etiladi. Ularni chop etishga mablag'ni vazirlik ajratadi. Yuqorida qayd etilganidek, darsliklar boshlang'ich va quyi o'rta maktablarda bepul, yuqori o'rta maktablarda esa pullidir. Darsliklar narxi shundayki, ularni xarid qilishga hammaning imkoniyati bor. Foydalanilgan darsliklar pullik bo'lsa ham, tekin bo'lsa ham o'quvchining o'zida qoldiriladi.

Yaponiyada o'qituvchi kadrlar tayyorlash sifatiga juda katta talablar qo'yiladi. Bu talablar shundayki, mazkur kasbga iqtidorsiz va yo'nalishi to'g'ri kelmaydigan tasodifiy kishilarning kirib qolishi amalda mumkin emas.

O'qituvchilar 4 yillik dorilfununlarda va 2 yillik kollejlarda tayyorlanadi. Bu o'quv yurtlarining bitiruvchilariga birinchi va ikkinchi darajali guvohnomalar beriladi.

Maktab direktori bo'lish uchun 1-darajali guvohnomaga ega bo'lish shart.

Yapon o'qituvchilarining jamiyatda tutgan obro'-e'tibori katta. Binobarin, ularning maoshlari ham yuqori, 74 foiz o'qituvchi jamoa va kasaba assotsiatsiyasiga a'zo. Bu ularga ta'lim mazmunini va uslubini muhokama qila olish imkoniyatini beradi. O'qituvchilarning ilk maoshi dorilfununni tugallagan mutaxassislar maoshi bilan teng.

Ular o'z kasb mahoratlarini takomillashtirish ustida, tinimsiz izlanishlar olib boradilar, ishga tushishdan oldin 7-10 kun kunduzgi tayyorlov kurslaridan o'tadilar. Yapon o'qituvchilari har 5 yilda malaka oshirish kurslarida o'qib qaytadilar. Malaka oshirish o'qituvchilarning o'zlari uchun katta ehtiyojdir. Chunki Yaponiya maktablari dasturi 10 yilda davr taqozosiga ko'ra o'zgaradi. Dasturlardagi yillik o'zgarishlar esa anjumanlar o'tkazish yo'li bilan o'qituvchilarga yetkazib boriladi.

O'qituvchilar o'zlariga ishonib topshirilgan 35-40 o'quvchining bilimi va tarbiyasi uchun javobgardirlar. Shu bois ular darsdan bo'sh vaqtlarini o'quvchilar, ularning ota-onalari bilan suhbatlarga, xonadonlarga tashrif ishlariga bag'ishlaydilar.

Yaponiyada oilaviy byudjetning katta qismi bolalarning sara maktablarda puxta bilim olishlarini ta'minlashga, universitetlarga kirib bilim olishlariga sarflanadi. Oilada bola yaxshi bilim olishi uchun barcha shart-sharoitlar yaratib beriladi. Imtihon paytlarida esa bolalar uy yumushlaridan ozod etiladilar. Ota-onalar maktab hayotining barcha sohalarida faol ishtirok etadilar, o'z farzandlariga barchasohada o'maknamunadirlar. Ular bolalari o'qishida yordam berish uchun juda ko'p o'qiydilar, maktab o'quv dasturini mukammal o'rganib oladilar.

Bolalar tarbiyasida onalarning roli va mas'uliyati ayniqsa, kattadir. Ular farzandlarining oqil, dono, muloyim, odil va mehnatsevar bo'lib o'sishlari uchun oila sulolasi va davlat oldida ozlarini mas'ul deb hisoblaydi"lar. Yaponiyada oilaviy tarbiya xususida ko'plab metodik qo'llanmalar va tavsiyanomalar nashr etiladi, radio va televidenie orqali ko'plab pedagogik maslahatlar berib boriladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar uchun ota-onalar oyiga o'rtacha 2-3 kitob sotib olishadi. Shu yoshdagi bolalar uchun oyiga 40 ta jurnal nashr etiladi, ota-onalarning mutloq ko'pchiligi bu jurnallariga obuna bo'lishadi. Bola maktabga borgunga qadar o'qishni, yozishni, oddiy hisoblash ko'nikmalarini egallashi zarur.

Yaponiya oilalaridagi uy partalari diqqatga sazovordir. Mukammal, yon tomonidan muhofazalangan qurilma bo'lib parta ustida kitob javoni,

yoritqich, soat, qalam qog'oz mikroalkulyator va boshqa zaruriy ashyolar, shuningdek, kerak bo'lib qolgan taqdirda ota-onasini chaqiradigan signal tugmachalarigacha o'rnatilgan.

Turli talimiy ko'nikmalarni bolalar ongiga singdirish yapon maktablariga xos fazilatdir. Masalan, 2-sinf o'quvchisi ko'pchilik oldida nutq so'zlash qobiliyatiga ega bo'lishi, 6-sinf o'quvchisi kamida 2 ta cholg'u asbobida kuy chala bilishi, boshlang'ich sinf o'quvchisi suvda bemalol suza olishi kerak. Mana shulardan yapon muallimi o'z kasbiga qo'shimcha ravishda yana nimalarni o'rganishi lozimligini bilish qiyin emas. O'qituvchi qo'shiq aytishi, cholg'u asboblarida kuy chala olishi, notqlik san'atini bilishi, yaxshi sportchi bo'lishi kerak...

Yaponiyaliklar to'g'ri va halol turmush tarzini qadrlaydilar. 1-sinf-dan to 9-sinf-gacha ahloq tarbiyasi maktab faoliyatining zaruriy shartidir. O'qituvchi o'z o'quvchilari bilan doimo birga bo'ladi.

Yapon bolalari tashkilotchilik ishlariga ham maxsus o'rgatiladilar. Bolalarning o'zlari ekskursiyalar uyushtiradilar, majlislar tayyorlaydilar va o'tkazadilar. Bolalar xulq-atvoridagi barqarorlik Yaponiyada bebaho boylik hisoblanadi. Bolalarning o'zlari o'qish na o'zlashtirishni, o'z-o'zini tarbiyalashni muhokama qiladilar.

Axloq normalari aniq ishlab chiqilib, uni ruyobga chiqarish uchun darslarning ma'lum bir qismiajratiladi. Axloqiy jihatdan aybdor bola uchun eng oliy jazo o'qituvchining o'quvchidan ixlosi qaytishi bo'lib, bu ixlosni qaytadan barpo qilish uchun o'quvchi va uning ota-onasi ancha-muncha ishlashi kerak.

Yapon o'qituvchisi o'quvchining eng yaqin maslakdoshi, maslahatgo'yi, murabbiysidir. O'qituvchi o'z o'quvchisi bilan hatto ta'til paytlarida ham aloqasiniuzmaydi. Ta'lim tizimini sinchiklab o'rgangan kishi AQSH, Fransiya, Germaniya ta'lim tizimlaridagi barcha yaxshi va ibratli jihatlarni yaponlar ijodiy o'zlashtirganliklariga guvoh bo'ladi. Shuning uchun bo'lsa kerak, Yaponiya o'rta maktablarining saviyasi AQSH o'rta maktablari saviyasidan birmuncha yuqori turadi.

O'rta maxsus va hunar-texnika ta'limi tizimiga kiruvchi bilim maskanlari Yaponiyada garchi oliy ta'lim tizimiga - kiritilsada, u bizdagi hunar-texnika bilim yurtlariga to'g'ri keladi. Ular asosan kichik kollej, texnik kollej, maxsus tayyorgarlik kollejlari bo'linadi.

Kichik kollejlarda ham maqomiga ko'ra o'ziga xos dorilfunundir. Ularda kasbga yo'naltirish jarayoni juda chuqur va puxta. O'qish muddati 2-3 yil, bitirgach, «bakalavr» nomi berilmaydi.

1984-yilda Yaponiyada 336 ta shunday kichik maktab bo'lib, ularning 37 tasi davlat tasarrufida, 51 tasi munitsipal, 448 tasi xususiy kollejlardir.

Texnik kollejlarda 5 yil o'qitiladi, unga kichik o'rta maktabni bitirganlar qabul qilinadilar. Bunday kollejlarda yoshlarga o'rta texnik ta'limni beradilar. Bu bilim maskanida katta maktab dasturi asosida mexanika, elektronika, kimyo, texnologiya, qurilish, metallurgiya kabi maxsus texnik fanlar o'qitiladi. Kollejni bitirgan o'quvchilar dorilfununning 2-yoki 3-kursiga kirib o'qishlari mumkin.

Maxsus tayyorgarlik kolleji. 1976-yilda tashkil etilgan yalpi tipdagi o'quv yurtidir. U faqat yuqori malakali mutaxassis tayyorlabgina qolmay, balki talabalarning madaniy saviyasini o'stirishni ta'minlaydi. O'qish muddati 1 yil, kurs 800 soatdan iborat. Bu kollej bitiruvchilari dorilfununning tegishli kurslariga qabul qilinmaydilar.

3.3. Malayziya ta'lim-tarbiya jarayonlarining

o'ziga xos xususiyatlari

Boshlang'ich ta'limdan so'ng taxminan 60% o'quvchi o'rta maktabda o'qishni davom ettiradi, besh yillik o'rta maktab bitiruvchilari voyaga yetganlik attestati uchun imtihon topshiradilar. O'zini yaxshi namoyon etgan o'quvchilar universitetga kirish uchun tayyorlov kurslariga qabul qilinadilar. Xullas, umumiy tizim shundan iborat. Endi ushbu jarayonni batafsil ko'rib chiqamiz.

Malayziya maktab ta'limi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Boshlang'ich ta'lim olti yoshdan boshlab, 6 yil davom etadi va 1-6 sinflarni o'z ichiga oladi. Ushbu davr mobaynida o'quvchilar ma'lum sinovlardan asosida sinfdan sinfga o'tadilar, lekin oltinchi sinf yakunida "Ujian Persapaion Sekolah Rendah" deb ataluvchi milliy imtihon o'tkaziladi, shundan so'ng bolalar o'qishni davom ettiradilar.

Quyidagi o'rta ta'lim uch yil davom etib o'rta maktabning 1-3 sinflarini tashkil qiladi, uchinchi sinf oxirida o'quvchilar "Penilaian Mengah Rendah" imtihonini topshiradilar.

Yuqori o'rta ta'lim ikki yil bo'lib u 5-6 sinflarni o'z ichiga oladi. Ammo mazkur bosqichga o'quvchilar (PMR) imtihonlari natijalariga bog'liq ravishda selektiv tarzda olinadi. Yaxshi natijaga erishgan o'quvchilar badiiy yoki tabiiy fanlar yo'nalishidagi, akademik maktablarda esa o'quvchilarning 10% o'qiydi. Yuqori o'rta ta'lim bosqichining yakunida o'quvchilar "Sijil Pelajaran Malaysia" (SPR) sinovidan o'tadilar. "Penilaian Mengah Rendah" imtihonlaridan yetarlicha baho olaolmagan yoki akademik maktablarda o'qishni istamagan bolalar kasbiy yoki texnik maktablarda o'qishni davom ettiradilar. Ushbu bosqichda ikki yil davomida bolaning umumiy ta'lim olishi hamda muhandislik ishi, tijorat, qishloq xo'jaligi bo'yicha kamida bitta kursda o'qish imkoniyati ta'minlanadi. Kurslar yakunida SIJIL Pelajaran Malaysia Vokesyenal (spm) sinovidan o'tiladi va o'quvchilar kasbiy ta'lim haqidagi sertifikatga ega bo'ladi.

Akademik maktablar tarkibidagi oltinchi sinf oliy o'quv yurtiga tayyorgarlik bosqichi sanaladi. Bu bosqich yakunlangach, o'quvchilar "Sijil Tinggi Persekolahan Malaysia" (STPM) imtihonini topshiradilar, mazkur imtihon odatda to'rt fanni o'z ichiga qamrab oladi va sinovlar doirasida umumiy yozma ishi ham o'tkaziladi. Malayziyada faoliyat ko'rsatuvchi xitoy o'rta maktablari ham o'ziga xos uch yillik o'quv dasturlarini taklif etadilar va o'qish yakunida sertifikat beriladi. (MICSS UNIFIED EXAMINATIONS CERTIFICATE) Mazkur sertifikat Malayziyada tan olinmagan, ammo talabalar mazkur sertifikat bilan Xitoy va Tayvan hamda Singapur oliy o'quv yurtlariga o'qishga kirishlari mumkin.

Malayziyada o'quv yili birinchi dekabrda boshlanadi va kelasi yilning oktyabr oyi o'rtalarida yakunlanadi. O'quv yili davomida turli davlat va diniy bayramlar arafasida ta'til beriladi.

Malayziyada o'rta maktablarida yana bir o'zga xos tartib mavjud, bu yerda baholash tizimi harf va son (foiz) ifodasiga ega. Agar o'quvchi AV ko'rinishida baholansa bu uning natijasi 65/100% larni ko'rsatadi. Bu o'tish bahosi hisoblanadi. Shuningdek, SD(50-60%) E(40-49%) past bal hisoblanadi.

Malayziyada 10 ta davlat universiteti va 28 ta pedagogik va texnik kollejlari faoliyat ko'rsatib kelmoqdalar. Kuala Lumpurda mamlakatdagi eng qadimiy Malaya universiteti joylashgan Bangi (Selangor shtati) shahrida esa Malayziya milliy universiteti, Serdangda Malayziya

qishloq xo'jaligi universiteti joylashgan. Odatda Malayziya oliy o'quv yurtlariga kirish STPM natijalariga bog'liq bo'ladi. Ayrimlar esa akademik daraja olish uchun maxsus dasturlar bo'yicha o'qiydilar. Bular SIJILIP Pelfjaran Malaysia ga asoslangan qisqa muddatli universitet dasturlaridir.

Malayziyada qariyb barcha xususiy va ayrim davlat o'quv muassasalarida ta'lim ingliz tilida olib boriladi. Shunday xususiy kollejlari ham borki ular Yevropa, Shimoliy Amerika, Avstraliya va Yangi Zellandiya mamlakatlarining ta'lim dasturini taklif etadilar. Mazkur dasturlar 3/0 ham deb yuritiladi. Yoki Tayvanning dasturlari ham mavjudki, ular 2/1 yoki $\frac{1}{2}$ tuzilishiga ega 3/0 dasturiga ko'ra ta'limning uch yili ham Malayziyada o'tadi, Tayvanning dasturlari bo'yicha esa ta'limning 1 yoki 3 yili Malayziyada qolgani tanlangan davlatdagi oliy o'quv yurtida o'tadi.

Qariyb 45 ming talaba dunyoning turli burchaklaridan kelib aynan mana shu tropik o'lkada ta'lim oladilar. Talabalarning aksariyati Osiyo mamlakatlaridan Indoneziya, Xitoy, Tayland, Bangladesh, Pokiston, Eron, Arab va Afrika mamlakatlaridandir. Mahalliy talabalarning o'zlari ham turli irq va millia vakillaridandir. Ular orasida malaylar, xitoylar, induslar va boshqa kichik xalqlar ham mavjud.

Mamlakat oliy ta'lim tizimi boshqaruvi bilan Oliy ta'lim vazirligi hamda oliy ta'lim masalalari bo'yicha departament sektorlaridan biri shug'ullanadi. Ta'lim boshqaruvi tamoyillarida doimiy yangiliklarni ta'lim jarayoniga tadbiiq etishga asoslangan deyish mumkin. Negaki o'qish va o'qitishga tegishli barcha kashfiyot va yangiliklar vazirlik e'tiboridan chetda qolmaydi va samarali tadbiiq etadi. Malayziya ta'lim sifatini har tomonlama oshirishga intiladi. Jumladan, ta'lim jarayonini texnika va texnologiyalar bilan ta'minlash shu asnoda pedagoglarni yosh avlodni zamon talablariga kelajakka tayyorlashga katta e'tibor qaratilgan. 2004-yildayoq Malayziya ta'lim vazirligi ta'lim sohasida jahonning yuqori standartlariga etishish maqsadida milliy mutaxassislar va maktab o'quvchilarini tayyorlashga qaratilgan o'qitishning elektralon tizimini joriy etdi. O'sha vaqtda vazirlik yaqin besh yilga mo'ljallangan ta'lim tizimini isloh etish bo'yicha tadbirlar rejasiga ega edi. Avvalo, o'quv rejasii o'zgartirilib, yangi kompyuterlar o'rnatildi. Shundan so'ng o'quvchilar uchun o'quv materiallarini qayta ishlash jarayoni boshlandi. Maktabning birinchi va ikkinchi bosqichi uchun o'quv materiallari

muvaffaqiyatli tayyorlangach, vazirlik uchinchi bosqichni texnik ta'minlashga kirishdi. Bu bilan oldinga bir qadam tashlagan ta'lim vazirligi o'quvchilarga ta'lim berish sifati, til bilish va turli metodikalardan foydalanish darajasidan qat'iy nazar mamlakat o'quvchilarining ta'lim olishda teng huquqliligini ta'minladi. Ular multimedia 3D – animatsiya modellash tizimi va vidiodan foydaoangan holda yanada samarali va qiziqarli o'quv jarayoniga jalb etildi

3.4. Hindistonda ta'lim tizimi va uning o'ziga xos tomonlari

1947-yil Hindiston mustaqillikka erishgandan so'ng, ilm olish uchun barchaga birdek sharoit yaratib berish hukumat oldidagi muhim vazifalardan biriga aylandi. Jamiyatdagi tabaqachilikning asosi bo'lgan kasta va boshqa ayirmachilik an'analari Konstitutsiya orqali ta'qiqlandi va ularga amal qilish jinoyat deb e'lon qilindi. Past tabaqalarni xo'rlovchi, ularni jamiyatda boshqalar kabi teng huquqli hayot kechirishdan to'suvchi odatlar jamiyat hayotiga shunchalik chuqur singib ketgan ediki, ularga hamma qatori teng imkoniyat yaratib berishni ta'minlash uchun bunday ayirmachi odatlarni man qilishning o'zi kifoya qilmasdi. Shu boisdan ham ular uchun ta'lim tizimida maxsus imtiyozlar yaratish tizimi yo'lga qo'yildi. Masalan, oliy ta'limda 7,5 foiz o'rin qabila bo'lib yashovchi odamlar vakillari uchun, 15 foizi quyi kasta a'zolari uchun, 27 foizi boshqa qoloq guruhlar (BQG) uchun ajratilgan. Ayni shu imtiyozlar tizimi mamlakatda imtiyozsiz yuqori tabaqalar orasida noroziliklarni keltirib chiqarmoqda. Yaqinda BQGga ajratilgan o'rinlarning yanada oshirilishi aholining turli guruhlari orasida katta to'polonlarning kelib chiqishiga sabab bo'ldi. Mamlakat turli namoyishlar, qarshilik harakatlari bilan hanuz notinch. Ayrim joylarda tartibsizliklar katta iqtisodiy zarar va hatto insonlarning qurbon berilishigacha olib bordi.

Hindiston mustaqillikka erishgan paytda mamlakat aholisining 96% savodsiz bo'lgan. 1949-yilda qabul qilingan konstitutsiya bo'yicha 6 yoshdan 14 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun bepul majburiy talim joriy etildi. 2005-yilda savodxonlik darajasi 52% ga yetdi. Mamlakatda katta yoshdagi aholi o'rtasida savodsizlikni tugatish maqsadida mahsus maktablar ochilgan bo'lib, ularda 120 mln. kishi shug'ullanadi.

Hindistonda xalq ta'limi tizimi:

- maktabgacha ta'lim muassasalari;

- boshlang'ich va kichik asosiy maktab;
- to'liqsiz o'rta va to'liq o'rta maktabdan iborat.

Bugungi Hindiston ta'lim tizimi boshlang'ich, o'rta, yuqori va oliy ta'limni o'z ichiga oladi. Boshlang'ich ta'lim sakkiz yil bo'lib, so'ng har biri ikki yildan bo'lgan o'rta va yuqori ta'lim bosqichlari keladi. Umumiy maktab ta'limi 10+2, ya'ni 12 yil davom etadi. Maktab standarti bitgach, oliy ta'lim boshlanadi. Bakalavrlik darajasi odatda uch yil bo'lib, ayrim yo'nalishlarda besh yilgacha davom etishi mumkin. Magistratura esa ikki yildan iborat, ammo bunda ham ayrim sohalarda o'qish uch yilgacha cho'ziladi. Bundan so'ng xohlovchilar muddati bir necha yildan iborat aspirantura, doktorantura kabi ta'lim darajalari uchun o'qishlarini, ilmiy izlanishlarini davom ettirishlari mumkin. Malakali ishchilar hunar bilim yurtlarida tayyorlanadi. Oliy o'quv yurtlarida o'qish muddati 5–6 yil va o'qish pulli. Davlat o'quv yurtlari bilan birga xususiy o'quv yurtlari ham mavjud. Mamlakatda 219 universitet va institut hamda 7 mingdan ziyod kollej bor. Yirik va qadimgi oliy o'quv yurtlari: Bombay universiteti, Kal-kutta universiteti, Hindiston Texnologiya Instituti, Hindiston Menejment instituti, Milliy Huquq Makablari va Javoharlal Nehru hamda Dehli Universiteti shular jumlasidandir. Xorijdan Hindistonga ilm istab kelayotgan yoshlar soni ham yildan yilga ortib bormoqda. Buning o'ziga yarasha sabablari bor. Bu o'lkaning raqobatbardosh va sifatli ta'lim tizimi hamda arzon yashash imkoniyatlari chet ellik talabalarni o'ziga rom qilayotgan asosiy sabablardandir. Qolaversa, Hindiston hukumati turli tashkilotlar orqali xorijliklar uchun o'quv grantlari berishni ham yo'lga qo'ygan. Masalan, Madaniy Aloqalar bo'yicha Hindiston Konsulligi (ICCR) dunyoning 50 dan ortiq mamlakatiga ta'limning bakalavr, oliy va ilmiy tadqiqot darajalari uchun ta'lim grantlari ajratadi. Ayni dastur bo'yicha har yili o'nlab yurtimiz yoshlari ham grant yutib olib, Hindistonning turli oliy o'quv yurtlarida tahsil olish imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Hindistonda ilmiy tadqiqotlar universitet va maxsus markazlarda, ilmiy jamiyat va assotsiatsiyalarda, fanlar akademiyalarida olib boriladi. Hindiston milliy fanlar akademiyasi eng yirik ilmiy muassasa hisoblanadi. Institutlarga Ilmiy va sanoat tadqiqotlari kengashi, Atom energiyasi bo'yicha komissiya, Qishloq xo'jaligi tadqiqotlari bo'yicha Hindiston kengashi, Tibbiyot tadqiqotlari bo'yicha Hindiston kengashi, Universitetlarni mablag' bilan ta'minlash komissiyasi, Mudofaa

tadqiqotlari tashkiloti rahbarlik qiladi. Hindiston ilmiy kongressi assotsiatsiyasi Hindistonning eng ommaviy ilmiy jamiyatidir. Hindistonda 130 maxsus ilmiy tadqiqot muassasasi, 700 dan ortiq ixtisoslashgan laboratoriya ilmiy tadqiqotlar olib boradi. Mamlakatda ilmiy tadqiqot bilan 2,5 mln. kishi shug'ullanadi.

Imtihonlar

Tibbiyot, biznes boshqaruvi kabi sanoqli kurslardan tashqari Hindistonning boshqa oliy o'quv yurtlari kurslari uchun kirish imtihonlari o'tkazilmaydi. Talabalikka maktabda olingan ballarga qarab qabul bo'ladi. Ya'ni, o'quvchining 12 yil davomida yiqqan va so'nggi sinfdagi bitiruv imtihonlarida olgan bal ko'rsatkichlari uning qaysi oliy o'quv yurtiga kira olishi mumkinligini hal qiladi. Shu bois maktabda ham o'qish-o'qitish ishlari haqqoniy va qattiq tartib asosida olib boriladi. Bu tizim o'quvchilarning maktab davridanoq o'qishga jiddiy yondashib, a'lo baho olish uchun qattiq o'qishlarini ta'minlagan. Hatto ahvol shu darajada jiddiyki, mamlakat bo'ylab bir necha o'quvchining maktab bitiruv imtihonlaridan past bal olgani uchun o'z joniga qasd qilgani haqidagi xabarlar har yili ommaviy axborot vositalarida uchrab turadi. Chunki maktabda yetarli bal to'plab, oliy o'quv yurtiga kirish aksariyat hind yoshlari uchun hayot-mamot masalasidir. Oliy o'quv yurtiga imtihonsiz "osonlikcha" kirib olgan talabani oldinda universitetning shafqatsiz imtihonlari kutadi. Hindiston oliy o'quv yurtlari, xususan, o'zim o'qigan Dehli Universitetidagi oraliq va yillik imtihonlarning o'ta qattiq nazorat ostida o'tkazilishi meni juda hayratlantirdi. Dehli Universitetida bir o'quv yilida ikki marta imtihon bo'ladi. Birinchisi yarim yillik sinov bo'lib, u kollej ma'muriyati tomonidan o'tkaziladi. Ikkinchisi yil oxiridagi bitiruv imtihoni, uni Dehli Universiteti markaziy rahbariyati jo'natgan maxsus komissiya oladi. Imtihonga ruchkadan boshqa narsa olib kirish qat'iyan taqiqlangan. Agar kimdir biror yashirin manba olib kirib, undan ko'chirayotgani ma'lum bo'lib qolsa, u ogohlantirishsiz darhol imtihon xonasidan chiqarib yuboriladi. Bu uning mazkur imtihondan yiqildi, deganidir. Imtihonlarda "tanish bilishchilik" qilish, pora olish-berish degan narsalar umuman bo'lmas ekan. Bu ham imtihonlarning adolatli o'tishi va talabalarning imtihonlarga puxta tayyorlanishlarini ta'minlagan. Imtihondan reyting ko'rsatkichi bo'yicha 60 % dan yuqori bal olgan talaba do'ppisini osmonga otsa arziydi. Chunki 60 % dan

oshirish bu a'lo baho hisoblanadi. (Bizning yurtimizda esa 60 % baho olgan talaba zo'rg'a "3" ga ilashadi). 50 % dan yuqorisini esa 2-darajali yoki "4" baho deyish mumkin. Imtihondan o'tishning minimum darajasi 40 foiz. Natijani 80 % dan oshirish universitet tarixida kamdan-kam kuzatiladigan holat bo'lib, agar kimdir shunday baxtga musharraf bo'lsa, uning ko'rsatkichi barchaning og'zida uzoq vaqt duv-duv gap bo'lishi aniq. Bulardan shunday xulosa qilish mumkinki, imtihonlar nafaqat qattiq nazorat ostida adolatli tarzda o'tkaziladi, balki ular professor-o'qituvchilar tomonidan katta talabchanlik bilan ham tekshiriladi. A'lo baho olish uchun qo'yiladigan me'yorlar juda yuqori bo'lib, 60 % dan oshirishning o'zi sanoqli talabagagina nasib etadi, xolos. Kamina ham ko'p ter to'kishlar evaziga ko'rsatkichni 60 % dan oshirishga bir necha fandagina muvaffaq bo'lganman, xolos. Imtihonlardagi qattiqqo'llik boismi, hind talabalaridagi o'qishga bo'lgan jiddiy munosabat meni ko'p hayratlantiradi. Ular o'zaro gaplashganlarida suhbatlarining asosiy qismi biror fandan qaysi kitobni o'qish kerakligi yoki u kitobni qayerdan topish mumkinligi haqidagi savol-javoblardan iborat bo'ladi. Tanaffus paytida ham aksariyatining kutubxonada kitob mutolaasi bilan bandligini ko'rardim. Kutubxonalarning kitob fondi ham juda boy. Masalan, o'zim tahsil olgan Dehli Universiteti markaziy kutubxonasi 500 000 kitobga ega. Universitet markaziy kutubxonalar tizimida yana ana shunday 29 ta kutubxona faoliyat yuritadi. Bulardan tashqari universitet kollejlarning har birida kamida 100 000 o'quv kitoblari mavjud. Muammolar ham bormi? Muammolar ham bor. Mamlakat ta'lim tizimi jadal rivojlanib, raqobatbardosh malakali mutaxassislar tayyorlash bo'yicha dunyoda yetakchi davlatlar qatoridan joy olib borayotgan bo'lsa-da, lekin o'lkaning umumiy savodxonlik darajasi hanuz past hisoblanadi. 2001 yilgi statistik ma'lumotga ko'ra, mamlakat xalqining savodxonlik darajasi 65.38 foiz bo'lgan. Bu borada yurtimizdagi ahvol havas qilsa arzigulik. Mamlakatimizda savodxonlik darajasi qariyb 100 %. Ayni ko'rsatkich bilan O'zbekiston dunyo reytingida kuchli o'nlikda turadi. Hindistonda savodsizlik, ayniqsa, ayollar o'rtasida yanada yomon bo'lib, 54.16 foizni tashkil qiladi. Qishloq va shahar aholisi o'rtasida ham savodlilik borasidagi farq ancha katta. Qishloq joylarda o'quvchilarning 50 foizi beshinchi sinfga yetib bormasdan maktabni tark etadi. Buning sabablari har xil: ba'zilar o'qish uchun umuman qiziqish yo'q. Ayrimlar ishlab oilasiga yordam

berish uchun o'qishni tark etadi. Maktabni tark etayotganlarning aksariyatini qizlar tashkil qilmoqda. Chunki boy xonadonlar uylariga dastyor qilib asosan qizlarni yollashadi. Oilasiga moddiy yordam berish uchun qizlar o'qishni to'xtatishga majbur. Shuning uchun ham mamlakatda savodsizlik erkaklarga qaraganda ayollar orasida yuqori. Qishloq joylardagi savodsizlikning yana bir sababi o'qituvchilar bilim darajasining pastligidir. Chunki malakali va bilimli o'qituvchilar qishloq joyda dars berishni istamaydi. Hindiston maktablarining 19 foizida esa barcha fanlardan faqat yagona o'qituvchi dars beradi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun hukumat maxsus dasturlar ishlab chiqqan. Lekin ta'limdagi asosiy e'tibor ko'proq oliy ta'limga berilmoqda. Oliy ta'limni rivojlantirish va boshqarish uchun 1953-yili Universitet Grantlar Komissiyasi (UGC) tashkil etilgan. Uning asosiy vazifasi oliy o'quv yurtlari uchun umumiy talab va nizomlarni yaratish va ular ish faoliyatini nazorat qilishdir. Mamlakatda ta'lim tizimining bugungi ko'rinishidan norozi bo'lgan ziyolilar ham talaygina. Masalan, NCERT direktori J.S.Rajputning fikricha, Hindiston ta'lim tizimi jiddiy islohotga muhtoj. "Hozir amalda bo'lgan tizim Angliya modeliga asoslangan bo'lib, u bizni madaniyatimizdan, an'anaviy hayot yo'limizdan uzadi. Shuning uchun madaniyat va an'analarimizni o'zida mujassam etadigan tizimni yaratishimiz kerak, – deydi u. – Bunga erishish uchun ta'lim dasturlariga milliy ma'naviyatni, axloq-odobni ishakllantirishga xizmat qiluvchi maxsus fanlarni kiritish kerak". Masalaning bu tomoni ham hukumat darajasidagi e'tiborga tushgan va bu boradagi vaziyatni o'rganish ishlari davom etmoqda. Hindistonda ta'limni yaxshilashga yo'naltirilgan shuncha harakatlarga qaramasdan, hanuz tizimda tenglik va sifat borasida jiddiy muammolar ko'p va bu siyosat yurituvchilarning anchadan beri boshini qotiryapti. Bu asosan mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy notekislik va katta miqdordagi qashshoqlikning keng yoyilgani bilan izohlanadi. Lekin, hukumat va mutasaddi guruhlar fikriga ko'ra, 11-besh yillik rejada ta'lim tizimiga qaratilgan yangi e'tibor, o'rta va oliy ta'limga ajratilayotgan katta miqdordagi mablag'lar bu muammolarni yechishga xizmat qiladi.

3.5. Xitoy ta'lim tizimi va uning tarkibi

Xitoyda iqtisodiyot, fan va axborot texnologiyalarining jadal sur'atlar bilan rivojlanishi xalq xo'jaligining turli sohalar va darajalaridagi rahbarlar va mutaxassislar kasbiy tayyorgarligi va malakasini oshirishni birlamchi va eng muhim muammoga aylantirdi.

Xitoy Xalq Respublikasi (XXR) ning shakllanishi va taraqqiyoti davomida ta'lim sohasida sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. XXR ta'limiga butun jahon xarajatlarining salkam 2% ni sarflagan holda aholi o'rtasida majburiy to'qqiz yillik ta'limning keng tarqalishini hal etdi. 2001-yilga kelib uch bosqichli (oliy, o'rta va boshlang'ich) ta'lim 229 million aholini qamrab oldi. O'sish sur'atlari dunyoning o'rtacha darajasidan taxminan ikki barobar yuqoridir. Hozirgi kunga kelib mamlakat hududining 91%i majburiy boshlang'ich ta'lim bilan qamrab olingan bo'lib, maktab yoshidagi bolalarning 99%i maktabga boradilar. Yoshlar va o'rta yoshdagilar o'rtasida savodsizlik 7%gacha qisqardi. Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, 1949-yilga qadar Xitoyning o'sha davrdagi 500 millionli aholisining 80%i umuman savodsiz edi. Bu muammoni yechishda milliy ta'lim modelini ishlab chiqish va uni amalga oshirishning ahamiyati katta bo'ldi.

Ta'limning zamonaviy modelini ishlab chiqishga bir nechta bazaviy bosqichlar asos bo'lgan. Uzoq yillar davomida XXRning kasbiy ta'lim tizimi Sobiq ittifoq varianti asosida tashkil etilgan bo'lib, davlat iqtisodiyoti ehtiyoji kadrlar bilan ta'minlashga yo'naltirilgan edi. Ta'lim tizimini rejali isloh etish mamlakat rahbariyatining siyosatiga asoslanib, fan va ta'limni rivojlantirishga yo'naltirilib amalga oshirilar edi. Ammo iqtisodiyot mutaxassislarni tayyorlashga yangicha yondashuvlarni talab eta boshladi.

Xitoyda kasbiy ta'limni modernizatsiyalash 1996-yil 15-maydagi "Kasbiy ta'lim to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi bilan boshlandi. Ushbu qonun Xitoyda kasbiy ta'lim sohasida qabul qilingan birinchi me'yoriy-huquqiy hujjat hisoblanadi. Qonun kasbiy ta'lim tizimidagi islohotlarning strategik yo'nalishlarini qat'iy belgiladi (umumiy ta'lim olish jarayonida kasbiy-texnik bilimlarni ham egallash; ma'lum bir kasb bo'yicha ish o'rniga ega bo'lish uchun kasbga tayyorlash; ma'lum bir sohada bilimlarni takomillashtirish uchun uzluksiz kasbga tayyorlashni amalga oshirish); tahsil olayotgan talaba ishga joylashguniga qadar

kasbiy tayyorgarlikka doir talablarni belgiladi; oliy kasbiy ta'limning XXR kasbiy va oliy ta'lim tizimidagi o'rnini belgilab berdi.

2002-yilda XXR Davlat kengashi kasbiy ta'limning isloh etilishi va taraqqiyotini rag'batlantirish to'g'risida qaror qabul qildi. Qarorda o'ninchi besh yillik davomida (2001–2005-yilar.) har yili shaharlik ishchi va xizmatchilarning 50 millioni va qishloq mehnatkashlarining 150 millioni kasbiy ta'lim olishlari, 3 million ishchi va xizmatchilar yangi ishlarga joylashishlari maqsadida qayta tayyorlashdan o'tishlari zarurligi belgilangan.

Kasbiy ta'lim masalalari bo'yicha Umum-xitoy kengashida (2006-yil 7-noyabr) milliy ta'lim tizimini takomillashtirish, ta'lim resurslarini ratsional joylashtirish, fundamental, kasbiy ta'limni oliy ta'lim bilan muvofiqlashtirish zarurligi yuzaga kelayotgani qayd etilgan edi. Ushbu kengash davomida Xitoyda kasbiy ta'lim tizimini modernizatsiyalashning asosiy yo'nalishlari belgilandi: ko'p darajali, ko'p profilli va ko'p funksiyali o'rta maxsus ta'lim muassasalarini rivojlantirish; hududlarda ta'lim resurslarini ratsional joylashtirish; kasbiy ta'lim tizimining ijtimoiy obro'sini oshirish; kam ta'minlangan oilalar farzandlarini qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlarini amalga oshirish; pedagogik kadrlarning malakasini oshirish va kasbiy maktablarning ishlab chiqarish bilan ijtimoiy hamkorligini rivojlantirish.

Hozirgi vaqtda Xitoy hukumati "fan va ta'lim orqali mamlakat taraqqiyotiga erishish" tamoyili va uzoq muddatli rivojlanish strategiyasidan kelib chiqib, ta'limni modernizatsiyalashga va aholining madaniyati darajasini oshirishga ustuvor vazifa sifatida qaramoqda. Ta'limni mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun strategik ahamiyatga ega ekanligini e'tiborga olib, Xitoy hukumati ta'lim sohasida "Ta'limni rivojlantirish – modernizatsiyalashuv va kelajakni belgilab beruvchi omil" mazmunidagi yangi yo'nalish bo'yicha islohotlarni amalga oshirmoqda.

Xitoyda kasbiy ta'lim tizimini modernizatsiyalash oldiga mehnat bozorining kadrlar tayyorlash bo'yicha yuqori sifatga ega bo'lishi lozimligidan kelib chiqib strategik maqsadlar qo'yilgandir. Bular qatoriga kasbiy ta'lim tizimi boshqaruvining demarkazlashuvi va muassasalarni restrukturalash kiradi. Xitoyda kasbiy ta'limni rivojlantirish samaradorligiga xorijiy mamlakatlarda kasbiy tayyorgarlikning

tashkil etilishini o'rganish va ushbu tajribalarning ijobiy jihatlarini amaliyot-ga qo'llash orqali erishiladi.

Xitoyda zamonaviy oliy ta'lim tizimi tarkibiga universitetlar, kollejlari va kasbiy oliy maktablar kiradi. Universitet va kollejlarning asosiy qismi mamlakat ta'lim vazirligi nazorati ostida faoliyat yuritadi. Shu bilan birga mahalliy munitsipalitetlar tomonidan boshqariladigan oliy ta'lim muassasalari ham mavjud. Mamlakatning oliy ta'lim muassasalari oliy ta'limning uch bosqichini ta'minlaydi. Birinchi bosqich – o'qish 4–5 yil davom etib, bakalavr darajasini berish bilan yakunlanadi. Ikkinchi bosqich – o'qish 2–3 yil davom etib, magistr darajasini berish bilan yakunlanadi. Uchinchi bosqich – 3 yil ta'lim olishni nazarda tutadi va doktor darajasini (PhD) berish bilan yakunlanadi. Ushbu unvonni olish o'quv kursining asosiy fanlaridan imtihonlar topshirish va mustaqil ravishda ilmiy tadqiqot ishini amalga oshirishni nazarda tutadi.

Hozirgi vaqtda Xitoyda 2 mingdan ortiq universitetlar, kollejlari va kasbiy oliy maktablar mavjud bo'lib, ularda taxminan 9 million kishi tahsil olmoqda. Ushbu muassasalarning bakalavr bosqichida 5,5 million talaba, magistratura va doktorantura bosqichlarida 300 mingga yaqin kishi o'qimoqda. Nodavlat oliy ta'lim muassasalarida jami talabalarning taxminan 20%i bilim olmoqda. Yildan-yilga ta'lim sohasida xalqaro hamkorlik va almashinuv kengayib bormoqda. Xitoy chet davlatlarga o'qishga eng ko'p talaba yuboruvchi mamlakat hisoblanadi.

Xitoyning ta'lim sektori sifat jihatidan va metodik ta'lim bo'yicha katta zafarlarga erishdi. Xitoy oliy ta'limining sifati dunyoning ko'pgina mamlakatlarida tan olingan, shu sababdan, Xitoyga almashinuv dasturlari bo'yicha juda ko'p talabalar keladi. Mamlakatning 450 ta oliy ta'lim muassasalari xorijiy talabalarni tahsil olishga qabul qilish ("laovay lyusyueshen") huquqiga egadirlar. 2000-yildan 2006-yilga qadar Xitoyga o'qish uchun keluvchi chet ellik talabalar soni uch barobar ko'paydi. 2006-yilda Xitoyga o'qish maqsadida 185 ta mamlakatdan 162000 talaba kelgan. Xitoy hukumati universitet darajalari va ta'lim to'g'risida guvohnomalarni o'zaro tan olish bo'yicha 30 ta mamlakat bilan kelishuv shartnomalarini imzoladi. Shu sababdan Xitoy oliy ta'limi rivojlanishida oliy ta'lim sifati va sifat kafolatini berish dolzarb masala hisoblanadi.

Oxirgi 10 yillikda Xitoyda oliy ta'lim muassasalari soni 70%ga o'sdi va bu o'sish birinchi navbatda nodavlat ta'lim muassasalarining tashkil etilishi hisobiga bo'ldi. XXRda ta'limni rivojlantirish rejasiga binoan, barcha oliy ta'lim muassasalari har besh yilda ko'rsatiladigan xizmatlar sifatini baholash jarayonidan o'tishlari zarur. Xitoy oliy ta'lim muassasalari sifatini baholash jarayoni milliy hamda hududiy darajada maxsus tashkil etilgan tashkilot – Sifatni baholash agentligi tomonidan amalga oshiriladi. Undan tashqari, oliy ta'lim muassasalarining o'zlarida ta'lim sifati uchun javobgar ichki bo'linmalar tashkil etilgan.

Xulosa qilib aytish mumkinki, Xitoy kasbiy ta'lim tizimida juda katta o'zgarishlar amalga oshirildi. Bor-yo'g'i 30 yil ichida Xitoy savodxonlik darajasi bo'yicha qoloq mamlakatdan samarali o'rta va oliy ta'lim tizimiga ega mamlakatga aylandi. Mamlakat iqtisodiy taraqqiyot uchun zarur bo'lgan kadrlarni takror ishlab chiqarish uchun sharoit yarata oldi. Xitoyning kasbiy ta'lim sohasidagi yutuqlarini chet eldan ta'lim olish maqsadida kelayotganlarning yildan-yilga ko'payib borayotganligi ham tasdiqlaydi. Xitoy Yaponiya bilan bir qatorda Janubi-Sharqiy Osiyoda xorijiy talabalarning oqimi bo'yicha etakchi o'rinlarni egallamoqda. Xitoy oliy ta'limining taraqqiyoti global ta'lim makoniga integratsiyalashuviga yo'naltirilgandir. Xitoy oliy ta'limi sohasidagi hozirgi davrning ustuvor yo'nalishlaridan biri AQSH, G'arbiy Yevropa, MDH mamlakatlarining yetakchi universitetlari bilan hamkorlikda qo'shma ta'lim dasturlarini yaratish hisoblanadi. Hozirgi kunda shu kabi dasturlar doirasida iqtisodiy, texnik, tibbiy, filologik mutaxassisliklar bo'yicha 1300 dan ortiq talaba tahsil olmoqda.

Xitoy kasbiy ta'lim tizimidagi ushbu islohotlarning ilg'or tajribalaridan unumli foydalanish, O'zbekistondagi ta'lim tizimini maqsadli isloh etish jamiyatimiz, iqtisodiyotimizni zarur bo'lgan kadrlar bilan ta'minlash masalasini hal etishdan tashqari, xuddi Xitoydagi kabi, Markaziy Osiyodagi barcha yoshlarni respublikamiz ta'lim muassasalarida bilim olishga va kasbga ega bo'lishga qiziqishlarining kuchayishiga olib keladi, degan umiddamiz.

3.6. Janubiy Koreya ta'lim tizimi

Koreya ta'lim tizimi 1950-yilda qabul qilingan qonunga asosan 6-3-3-4 formulasiga asosan olib boriladi.

Koreya maktablarida o'qish muddati 12 yil;

- boshlang'ich ta'lim-6 yil;
- to'liqsiz o'rta ta'lim -3yil;
- to'liq o'rta ta'lim-3 yil.
- oliy ta'lim -4 yil;
- magistratura-2 yil.

Ta'lim tizimiga asos qilib an'anaviy g'arb modeli olingan. 6 yil –quyi maktab, 3 yil-o'rta, yana –yil oliy maktab, so'ngra to'rt yillik kollej va bakalavr unvoni beriladi; tanlangan fan yana 2 yil chuqur o'rganilgandan so'ng magistr unvonini olish mumkin. Fan doktori bo'lish uchun yanba 3yil vaqt kerak bo'ladi.

Ta'lim jarayonini boshqarish

Bir yil ikkita semestrta bo'linib ta'lim jarayoni olib boriladi. Birinchi semestr tugagandan so'ng taxminan 1 oylik yozgi ta'til boshlanadi. Ikkinchi semestr tugagandan keyin esa yangi o'quv yili boshlangunga qadar taxminan 1 oylik qishki ta'til va semestr oxirida 1-2 haftacha(so'nggi qo'ng'iroqdan so'ng), semestr yakuni ta'tili beriladi. Birinchi semestr mart oyining boshida, 2-semestr esa avgustning oxiri sentyabr oyining boshlarida boshlandi. Boshlang'ich, o'rta va yuqori maktab ta'limi o'quv dasturlari va ijodiy mashg'ulotlardan iborat.

Koreys tili ta'limi (Tayyorlov maktabi)

Tayyorlov maktabi etib belgilangan boshlang'ich, o'rta va o'rta maktablarda immigrant bolalar kabi o'quvchilarning koreys tilidan bilimi yetarli bo'lmagligi e'tiborga olinib, koreys tili o'rgatish kursi tashkil etilib, koreys tili va madaniyatini o'rgatish ta'minlanadi. Butun Koreya bo'yicha 195 ta maktabda tayyorlov maktablar faoliyat olib bormoqda, farzandi qatnaydigan maktabda tayyorlov maktabi mavjud bo'lmasa, «sayyor tayyorlov maktabi» orqali koreys tili ta'limi bo'yicha ko'mak olish mumkin. Shahar, viloyat ta'lim boshqarmasi yoki multi-madaniyat ta'limi portal (www.nime.or.kr) orqali o'zi yashab turgan joydagi tayyorlov maktabi haqida ma'lumot olish mumkin.

Ikki tilli ta'lim

Ikki tilni o'rganishga ko'maklashish uchun ikki tilli o'quv materiallari ishlab chiqilgan va ular tarqatiladi, har yili «Ikki tillik notiqlik san'ati musobaqasi» o'tkaziladi. Edunet(www.edunet.net) yoki multi-madaniyat ta'limi portaliga (www.edunet.net) kirish orqali ikki tillik o'quv materiallarni yuklab olish mumkin (Ota-ona bilan birga o'rganadigan o'qituvchi kabilarni yuklab olish mumkin. «Ikki tillik notiqlik

san'ati musobaqasi» maktab va hudud miqyosida har yili oktyabr oyida mamlakat bo'ylab o'tkaziladi. Vyetnam, xitoy, yapon, rus, filippin, ingliz, indoneziya, tayland, kambodja va mo'g'ul kabi 10 ta tilda.

Global ko'prik

Matematika, ilm-fan, til, global yetakchilik, san'at va sport sohalarida salohiyatga ega bo'lgan multi-madaniyatli o'quvchilarni jahon iste'dodlilar etib tarbiyalashga qaratilgan ta'lim dasturlari taqdim etiladi. Boshlang'ich maktabning 4-sinfidan yuqori maktab o'quvchilari qatnashishi mumkin, har oy 2 martadan ortiq (hafta oxiri va dam olish kunlari) va ta'til vaqtida haftada 1 martadan ortiq ta'lim jarayoni o'tkaziladi. Koreya Tadqiqot Fondi (www.nrf.re.kr) orqali ushbu dasturda ishtirok etish tartibi bo'yicha murjoaat etish mumkin (butun mamlakat bo'ylab 20 ta oliy ta'lim muassasalarida olib boriladi).

Multi-madaniyatli o'quvchilar mentoringi

Oliy ta'lim muassasalari talabalari bilan 1:1 tarzda uchrashib maktabga moslashuv va asosiy ta'lim bo'yicha ko'mak beriladi. Oliy ta'lim muassasa talabasi, ya'ni mentor multi-madaniyatli o'quvchi mentee o'qiydigan maktabga tashrif buyurib, darsdan keyingi mashg'ulot yoki ta'til davomida o'qishlariga yordam beradi.

Haftada 20 soat (ta'til vaqtida 40 soat) atrofida mentoring olish mumkin. Maktab yoki hududiy bolalar markazi orqali ariza berib ishtirok etish mumkin.

Qo'shimcha ma'lumot uchun Markaziy Multi-madaniyat Ta'lim markazi yoki yashash hududdagi shahar, viloyat ta'lim boshqarmasiga murojaat qilish mumkin.

Kasb-kor faoliyatiga tayyorgarlik

Koreyada 600 tani tashkil etadi. Bu maktablarning 45 % bo'lajak mulkdorlarni tayyorlaydi, 23% da texnik kasb egalari yetishib chiqadi. Qolgan maktablarda dengizchilik, qishloq xo'jaligi ixtisosligi o'zlashtiriladi.

Janubiy Koreyaning Top universitetlari haqida ma'lumotlar berishni davom ettiramiz. Koryea Universityga 1905-yilda asos solingan bo'lib, Koreyaning eng qadim va ulug' universitetlaridan hisoblanadi. CWUR World University Rankings 2018-2019-yilda Janubiy Koreya bo'yicha 5-o'rinda, dunyo bo'yicha 237-o'rinda turibdi. QS Global World Ranking bo'yicha esa, dunyoda 83-, Koreyada 3- va Osiyoda 12-o'rindan joy olgan.

KONGJU NATIONAL UNIVERSITY Chungcheongnam-doda joylashgan, Tourism Management yo'nalishi bor. IELTSdan 5.5 va undan yuqori yoki TOPIK 4 va undan yuqori daraja talab qilinadi. 2019-yil kuzgi semestr uchun to'lov 2 mln 88 ming KRW bo'lgan, lekin birinchi semestrda 60 %gacha scholarship berilgan. Quyida 2019-yil kuzgi semestr uchun Guide bookni joylashtiramiz.

DAEGU UNIVERSITY Gyeongsangbuk-doda joylashgan, Tourism Management yo'nalishi mavjud. IELTS 5.5 yoki TOPIK 3 talab qilinadi. Lekin til bilish darajasiga qarab 40%dan 60% gacha scholarship beriladi.

DONGGUK UNIVERSITY(Gyeongju Campus) Gyeongsangbuk-doda joylashgan, Department of Tourism Management mavjud. Qabul til bilish darajasi va interview, ya'ni suhbat asosida amalga oshiriladi. Til bilish darajasiga qarab 40-70% scholarship beriladi. To'lov scholarshipsiz 4,735,000 KRWni tashkil qilmoqda.

SILLA UNIVERSITY Pusanda joylashgan, Major in International Tourism Management yo'nalishi mavjud. Quyidagi Guidebook orqali hamma ma'lumotlar bilan tanishishingiz mumkin.

CHEONGJU UNIVERSITY Chungcheongbuk-do Tourism Management yo'nalishi bor. Kamida TOPIK 3 daraja bo'lishi kerak. Qabul olinishiga 100 foizlik baholash tizimida taqdim qilingan hujjatlarni o'rganish va unda kamida 75 foiz ko'rsatkich qayd qilganlar bilan suhbat o'tkazish asosida amalga oshiriladi.

Zamonaviy Koreya ta'lim tizimida boshlang'ich maktablarning roli muhim. Koreyada boshlang'ich ta'lim uchun o'quv yilida 1 martga qadar 6 yoshdan yuqori bo'lgan bolalar qabul qilinadi. Lekin 5 yoshli bolalar ham o'qishga kirishga huquqli bo'lib, buning uchun maktab mas'ul shaxsining ruxsatnomasini olishi lozim bo'ladi. O'quv yili esa 1 mart Koreya respublikasida davlat bayrami munosabati bilan 2 martdan boshlanadi. 6 yil davom etadigan boshlang'ich ta'lim majburiy etib belgilangan. Boshlang'ich ta'limda 1 yil ikki semestrda bo'lingan holda olib boriladi. Boshlang'ich ta'limdan keyingi «zina» vazifasini o'rta ta'lim bajaradi. O'rta ta'lim Koreya Respublikasida 3 yil davom etadi. O'rta ta'lim ham majburiy bo'lib, bir o'quv yili 1 martdan keyingi yil mart oyiga qadar davom etadi. Darslar 45 daqiqadan etib belgilangan bo'lib, bir yilda 1222 soatni tashkil etadi. O'rta ta'lim maktablarida davlat tili, axloq, ijtimoiy fan, matematika, jismoniy tarbiya, musiqa, san'at, chet tili kabi 10 ga yaqin fanlar o'qitiladi. Shuningdek, o'rta

maktabda o'quvchi uchun tanlov fanlar mavjud. Bular qatoriga axborot, chet tili (ko'pincha nemis, fransuz, ispan, xitoy, yapon, rus, arab tillari) kabilarni kiritish mumkin. O'rta maktab tugatilgach yuqori maktablarda ta'lim davom ettiriladi. Yuqori maktablar bir necha turlarga bo'linadi: davlat yuqori maktablari, Umumiy yuqori maktablar, xususiy yuqori maktablar. Shuningdek, yuqori maktablar o'qitish fanlariga ko'ra ham bir qancha turlarga bo'linadi: umumiy maktablar, ixtisoslashtirilgan maktablar, maxsus maktablar, texnika maktablari, chet tili maktabi, jismoniy tarbiya maktabi, san'at maktablari. Koreya Respublikasida Ta'lim vazirligi maxsus tashkil etgan yuqori maktablar ham bor. Bular asosan qishloq xo'jaligi, baliqchilik, sanoat, xalqaro tillarga ixtisoslashgan bo'ladi.

Tayanch so'zlar: Yapon ta'limi, Fukoku- kioxsi, Siokusan kogio, ko'p profilli, ko'p funksiyali, ilg'or xalqaro standart, majburiy ta'lim, xususiy maktab, dorilfunun, kichik kollejlari, texnik kollejlari, maxsus ixtisoslashtirilgan kollejlari, Sijil Pelajaran Malaysia, Sijil Tinggi Persekolahan Malaysia.

Nazorat savollari:

1. Yaponiya ta'lim tizimi va uning tarkibi qay tartibda?
2. Hindiston xalq ta'lim tizimi va uning tarkibi qanday?
3. Xitoy Xalq Respublikasi ta'lim tizimi va uning tarkibi qay tarzda amalga oshiriladi?
4. Koreya ta'lim tizimi va uning tarkibi haqida ma'lumot bering.
5. Koreya Respublikasida Ta'lim vazirligi maxsus tashkil etgan yuqori maktablar ham bor bo'lib bular asosan qaysi sohaga ixtisoslashgan?
6. Xitoyda zamonaviy oliy ta'lim tizimi tarkibiga qaysi tashkilotlar kiradi va ularning faoliyati qay tarzda amalga oshiriladi?
7. Hindistonda yirik va qadimgi oliy o'quv yurtlarini bilasizmi va ular qaysilar?
8. Yaponiyada maktab direktori bo'lish uchun qanday guvohnoma talab etiladi?
9. Xitoyda kasbiy ta'limni modernizatsiyalash qachon boshlandi?
10. Yapon ta'limining mumtoz shakllanishi qaysi yillardagi mamlakat hukmdori Meydzi tomonidan amalga oshirilgan islohotlarga borib taqaladi. Bu hukmdorning o'z oldiga qo'ygan ikki qat'iy shiori bo'lib ular qanday edi?

11. Koreya o'rta ta'lim tizimi haqida umumiy tushuncha bering.
12. Koreyada multi-madaniyatli tushunchasi nimani anglatadi?
13. Xitoy oliy ta'limi sohasidagi hozirgi davrning ustuvor yo'nalishlarini aytib bering.
14. Hindiston ta'lim tizimida ta'lim muassasalariga kirish imtihonlari qanday tashkil etiladi?
15. Malayziya ta'lim tizimi haqida umumiy ma'lumotlarni bering.

Pedagogik texnologiyalar:

"Erkin yozish" interfaol metodini qo'llashga doir ko'rsatma

O'qituvchi tinglovchilarga besh daqiqa vaqt davomida yuqoridagi davlatlarning ta'lim tizimi haqidagi bilganlarini daftarlariga yozishni so'raydi. Vaqt tugagach, ba'zi tinglovchilardan yozganlarini o'qib berishni so'raydi. Vaqtdan yutish uchun qolgan tinglovchilar avval o'z yozganlarini o'qib bergan tinglovchilarnikiga o'xshamagan fikrlarini aytishlari mumkin.

INSERT JADVALI

O'qish vaqtida olingan ma'lumot yakka tartibda taqsimlanadi: matnda belgi qo'yilgan mos ravishda jadval ustunlariga "joylashtiriladi":

"V" – "..." haqida olingan bilim (ma'lumot) ga mos keladi;

"+" – "..." haqidagi bilimga qarama-qarshi;

"-" – yangi ma'lumot sanaladi;

"?" – tushunarsiz qo'shimcha ma'lumot.

IV BOB. YEVROPA MAMLAKATLARIDA TA'LIM-TARBIYA MASALALARINING OLIB BORILISHI VA QIYOSIY TAHLIL

4.1. Germaniyada ta'lim-tarbiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari

Germaniyada mavjud bo'lgan asosiy qonun har bir fuqaroga o'z shaxsini erkin kamol toptirish, qobiliyatlari va qiziqishiga qarab maktab, o'quv yurti va kasb tanlash huquqini beradi. Ta'lim sohasidagi siyosatning maqsadi shundan iboratki, u har bir insonni optimal darajada qo'llab-quvvatlash, uning manfaatlariga javob beradigan malakaviy tayyorgarlikdan o'tish imkoniyatini yaratadi. Har bir fuqaro hayoti davomida umumiy, kasbiy va siyosiy ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Ta'lim sohasidagi siyosatning asosiy yo'nalishlaridan biri yosh avlodni demokratik mamlakatda mas'uliyat hissiga ega mustaqil fuqarolar etib tarbiyalashdir.

Germaniya sanoatlashtirilgan, xom ashyo jihatdan zaif mamlakat sifatida yaxshi tayyorlangan mutaxassisiz rivojlana olmaydi. Buning uchun Germaniya ta'lim sohasiga katta mablag'lar ajratadi. Masalan, 1995-yilda mamlakat miqyosida o'quvchi yoshlar va talabalarni moddiy qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari hisobga olingan holda maktab va oliy o'quv yurtlari uchun 158,2 mlrd marka miqdorida mablag' ajratildi.

Huquqiy asoslar. Asosiy qonunning 7-moddasiga muvofiq butun maktab ta'limi tizimi davlat nazorati ostidadir.

Federativ qurilishga muvofiq ta'lim sohasidagi vakolatlar federatsiya va yerlar o'rtasida bo'linadi. Jumladan, Germaniyadagi mavjud 16 ta yerlarning hammasida ham o'zlarining ta'lim to'g'risidagi qonunlari mavjud.

Ta'lim sohasidagi qonunchilik va boshqaruv, asosan, yerlarning vakolatiga kiradi. Bu, avvalombor, o'rta va oliy ta'lim tizimi, kattalarni o'qitish tizimi va ta'lim darajasini oshirish tizimiga tegishlidir.

"Maktab ta'limi tizimini muvofiqlashtirish" to'g'risidagi yerlararo bitim (1971-y. 14-sentyabrda qabul qilingan Gamburg bitimi) ushbu tizimning umumiy va qiyosiy tuzilmasini belgilaydi. Ushbu bitimga asosan yerlar qonunchilik organlari tomonidan maktabda ta'lim olishning majburiyligi, tashkiliy shakllar, imtihon natijalarini e'tirof

etishga tegishli bo'lgan majburiy qoidalar qabul qilindi. Bundan tashqari qo'shimcha qarorlar qabul qilinib, yerlar madaniyat va ta'lim vazirlarining Doimiy anjumani (KMK) barcha yerlarda umumta'lim va kasb-hunar maktablarini tamomlaganlik haqidagi guvohnomalarni tan olish uchun ham umumiy asoslarni yaratadi.

Bular, xususan, gimnaziyalarning yuqori bosqichlarini qaytadan tashkil qilish to'g'risidagi, yetuklik shahodatnomasi uchun imtihonlarga qo'yiladigan yagona talablar to'g'risidagi va maktab ta'limi tizimida yakdillik va qiyoslashning zarur darajasini ta'minlaydigan birlashgan maktablarni tamomlaganlik haqidagi guvohnomalarni o'zaro e'tirof etish haqidagi qarorlardir.

Germaniyaning birlashuvidan so'ng KMK doirasidagi bitimlarga asosan yangi yerlarning ta'lim tizimini tuzulmaviy qayta qurish markaziy vazifaga aylandi. Landtaglar tomonidan maktab to'g'risidagi qonunlar qabul qilingandan so'ng yangi yerlarning beshtasida 1992-1993-o'quv yili boshlanishi bilan maktab ta'limining ko'p pog'onali tizimi joriy etildi.

Majburiy maktab ta'limi

Majburiy maktab ta'limi 6 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan bolalarga yo'naltirilgan bo'lib, u 12 yilga mo'ljallangan. Majburiy maktab ta'limi to'g'risidagi nizomni bajarish uchun 9 yil mobaynida (ba'zi yerlarda 10 yil mobaynida) maktabga to'liq o'quv haftasi davomida borish, shundan so'ng majburiy kasb-hunar maktabiga to'lik bo'lmagan o'quv haftasi davomida qatnash lozim (agar o'smir umumta'lim maktabining yuqori bosqichiga yoki kasb-hunar maktabiga to'liq o'quv haftasi davomida qatnashayotgan bo'lsa). Davlat maktablarining barchasida o'qish bepuldir. O'quv qo'llanmalar ham, asosan darsliklar, qisman bepul beriladi. Ba'zida o'quv qo'llanmalar va darsliklar vaqtincha foydalanish uchun berib turiladi. Ba'zida o'quv qo'llanmasi narxining bir qismi ota-onaning daromadiga bog'liq holda to'lanadi.

Diniy ta'lim asosiy qonunga muvofiq — oddiy fan sifatida o'qitiladi, lekin nokonfessional maktablar bundan mustasnodir.

Asosiy qonunga muvofiq ushbu fanni o'qitish yoki o'qitmaslik to'g'risidagi qarorni ota-ona qabul qiladi. 12 yoshdan boshlab bolalarning diniy tarbiyasi haqidagi qonunga binoan ota-onaning qarori farzandning roziligi bilan tasdiqlanishi lozim. 14 yoshdan o'quvchi ushbu

fanni o'qish yoki o'qimaslik haqida o'zi qaror qiladi, agar bunda yerlar huquqi boshqa bir muvofiqlashtiruvchi vositani ko'zda tutmagan bo'lsa.

Asosiy qonunda mustaqil ta'sischi'larga ega bo'lgan xususiy maktablarni tashkil etish va saqlash kafolatlanadi. Agar bunday xususiy maktablar davlat maktablari o'rniga tashkil qilinsa, ularning ta'sis etilishi uchun davlat ruxsat berishi zarur. Mustaqil ta'sischi'larga ega bo'lgan maktablar ta'lim sohasidagi davlat xizmatlarining mutanosibligini boyitadi va shuning uchun yerlar tomonidan moddiy yordam olishadi. Germaniyada bunday maktablarda o'qiydigan o'quvchilar soni yildan-yilga ortib bormoqda. 1995-96-o'quv yilida ularning soni 490.000ta edi. Maktablarning o'zi esa 2.121ta edi. "Xususiychilar" ning 44 foizi gimnaziyalarda, 13 foizi valdorf maktablarida, 10 foizi aqlan zaif va nogironlar uchun maxsus maktablarda, qolganlari esa turli yo'nalishdagi maktablarda ta'lim olmoqda.

Bolalar bog'chasi. Bolalar bog'chasi — olmonlar boshlab bergan va ko'pgina xorijiy mamlakatlar tomonidan o'rganib, qabul qilingan muassasadir. U davlat ta'lim tizimiga emas, balki yosh avlodni qo'llab-quvvatlash muassasalari tizimiga kiradi. Bolalar bog'chasi ta'sischi'lari cherkov, xayriya uyushmalari va jamoalar, ba'zida — korxonalar va ittifoqlardir.

Tarbiyaviy ishlarning eng muhim jihati — jamiyatda yashashga qobiliyatli, mustaqil insonni kamol toptirish maqsadida guruhda o'qishdir. Bolalar bog'chalari oiladagi tarbiyani qo'llab-quvvatlashga, shuningdek, boshqa keyingi hayoti va ta'lim olishi uchun eng yaxshi imkoniyatlarni yaratish uchun uning rivojlanishidagi kamchiliklarning o'rnini to'ldirishga qaratilgan. Odatda, bolalar bog'chasida bolalar tushlikka qadar bo'ladilar. Faqat ba'zi birlarida ular kun bo'yi bo'lishlari mumkin.

1996-yildan boshlab bolalar bog'chasiga qatnash uchun huquqiy me'yorlar ishlab chiqildi. Bolalar bog'chasiga farzandlarni berish ixtiyoriy ravishda amalga oshiriladi. Bolalar bog'chasiga qatnash uchun ota-onalardan ularning daromadiga qarab ma'lum miqdorda to'lov olinadi.

Maktab ta'limi tizimi. Boshlang'ich maktabga bolalar 6 yoshdan keladilar. Odatda ular boshlang'ich maktabda 4 yil (Berlin va Branderburgda — 6 yil) ta'lim oladilar. Ko'pchilik yerlarda bolalarga o'qishning boshlang'ich ikki yili mobaynida baho qo'yilmaydi, buning o'rniga ularning o'zlashtirishiga batafsil tavsifnoma beriladi.

Boshlang'ich maktabda o'qiganlaridan so'ng bolalar umumtalim maktabining 2-pog'onasiga boradilar. 5- va 6-sinflar, ularning tashkiliy jihatidan qat'iy nazar, avvalombor, bu bola kamol topadigan davr bo'lib xizmat qiladi, bolaning ustidan uning keyingi o'qish shakliga yo'naltirish maqsadida kuzatuv olib boriladi.

Bolalarning ko'pchilik qismi boshlang'ich maktabdan so'ng asosiy maktabga o'tishadi. Ushbu maktabdagi har bir o'quvchi olmontili, matematika, tabiiy fanlar, jamiyatshunoslik va chet tili (asosan ingliz tili) fanlarini o'qiydi, bu yerda o'quvchilarning kelajakda mutaxassislik egalashlarini yengillashtirish maqsadida mehnat darslari ham olib boriladi.

Asosiy maktab o'quvchilarga zarur bo'lgan umumiy ta'limni beradi. 5 yoki 6 yillik ta'limdan so'ng asosiy maktab bitiruvchilarining ko'pchiligi kasb-hunar sohasida tayyorgarlik ko'rishga kirishadilar va 18 yoshga qadar parallel ravishda kasb-hunar maktablarida ta'lim oladilar. Asosiy maktabni muvaffaqiyatli bitirish ko'pchilik hollarda kasb-hunar ta'limining dual tizimiga o'tishga imkoniyat yaratadi.

Real maktab asosiy maktab bilan gimnaziya orasidagi oraliqda joylashgan bo'lib, u o'quvchilarga kengaytirilgan umumiy ta'lim beradi. Odatda, bu yerda o'qish 6 yil davom etadi — 5-sinf dan 10-sinf gacha — va boshqa o'quv yurtlarida va texnikumlarda o'qishni davom ettirishga huquq beradigan o'rta ma'lumot haqida guvohnoma beradi.

Jumladan, 1998-yili o'quvchilarning taxminan 40 foizi real maktabni tamomlaganlik haqida guvohnoma oldilar.

Gimnaziyada o'qish, odatda, taxminan 9 yilga mo'ljallangan bo'lib, o'quvchilarga chuqurlashtirilgan umumiy ma'lumot beradi. Hozirda gimnaziyalarning ilgari mavjud bo'lgan qadimgi tillar, yangi tillar, matematika va tabiiy fanlar ixtisosliklari bo'yicha bo'linishi deyarli saqlanmagan. Gimnaziyaning yuqori sinflarida (11-dan 12-gacha, yerlarning to'rttasida 10-dan 12-gacha va shunga muvofiq 11-dan 12-gacha) kurs bo'yicha o'qish shakli odatdagi sinflarga bo'lib o'qitish o'rniga joriy etilgan.

Ba'zi fanlar va fan majmualarini o'qish majburiy bo'lib qolishiga qaramay, sinf o'quvchisi ta'lim sohasida o'zining individual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlarga ega, chunki unga teng ko'lamdagi fanlar taklif etiladi. Fanlar o'qishning yo'nalishiga qarab taqsimlanadi: adabiy-badiiy til, jamiyatshunoslik yoki matematika,

tabiiy ilmiy texnik. Yuqori sinflarda o'qish tugagunga qadar o'quvchilar uchchala yo'nalish bo'yicha o'qishlari lozim.

Gimnaziyaning yuqori sinflarida ta'lim olish, shahodatnoma olish uchun 4ta fandan imtihon topshirish bilan yakunlanadi. 13 yillik o'qishdan (yerlarning to'rttasida hozirda 12 yillik o'qishdan so'ng) va yetuklik shahodatnomasini olish uchun imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirilganidan so'ng uchinchi darajali o'rta ma'lumot haqida guvohnoma beriladi. Bu guvohnoma istagan ixtisoslik bo'yicha oliy o'quv yurtida o'qish huquqini beradi.

Oliy o'quv yurtiga kirish uchun, uchinchi darajali o'rta ma'lumot haqidagi guvohnomani taqdim etish zarur. Abituriyentlar sonining ko'pligi va oliy o'quv yurtlarida joylarning yetishmasligi tufayli ba'zi fakultetlarda federal yoki mahalliy miqyosda joriy etiladigan qabul qilishning belgilangan cheklovlari mavjud.

Bo'lajak talabalarning tanlov me'yori bo'lib, shahodatnomadagi baholarning o'rtacha bali va oliygohga qabul qilinish to'g'risidagi qarorni kutishga sarflangan vaqt hisoblanadi.

O'rta maktabning yana bir turi birlashgan maktabdir. Bu maktablarda bolalar 5-dan 10-sinfga qadar ta'lim oladilar. Birlashgan maktablarning ba'zilarida gimnaziyalarning yuqori sinflari qoidasi bo'yicha o'qish tashkil etilgan sinflar ham mavjud.

Pedagogik va tashkiliy jihatdan birlashgan maktab o'z ichiga asosiy maktab, real maktab va gimnaziyaning elementlarini jamlagan yagona tashkiliy-pedagogik birlikni tashkil etadi. Birlashgan maktabda alohida fanlarni (matematika, birinchi chet tili, olmon tili, kimyo, fizika) o'qitish, 7-sinf dan boshlab, kurs tizimi bo'yicha (kamida, talablarning 2ta darajasida) olib boriladi. Har bir kursga qo'yiladigan talablarning darajasi o'quvchining birlashgan maktabni tamomlagandan keyin qaysi turdagi guvohnomani olish istagi borligiga bog'liqdir: asosiy maktabni tamomlaganlik haqida yoki gimnaziyaning katta sinflarida o'qish huquqini beradigan guvohnoma.

Ba'zi yangi yerlarda maktabning boshqa turlari: "muntazam"—(Tyuringiya), "o'rta" (Saksoniya) va "ikkinchi bosqich maktabi" (Saksoniya-Angalt) mavjud. Saar erida "chuqurlashtirilgan real maktab" mavjud. Ularda asosiy va real maktablarga xos ta'lim tizimlari birlashgan; 7-sinf dan o'qish o'quvchining maktabni tamomlaganlik haqidagi qaysi turdagi guvohnoma olish istagi borligiga qarab sinflarda

yoki kurslarda davom ettiriladi. Bu maktabning 9-10-sinflarini tamomlaganlik haqidagi guvohnomalar, "ikkinchi bosqich maktab" larining boshqa turlaridagidek beriladi va barcha erlar tomonidan 1993-yil Madaniyat va Ta'lim vazirlarining anjumanida qabul qilingan va tahrir qilinib, 1995-yildan kuchga kirgan shartnomaga muvofiq tan olinadi.

Shuningdek, aqlan zaif va nogiron bolalar uchun maxsus maktablar ham mavjud. Ularga nisbatan ham maktabda ta'lim olishning majburiylik tamoyili qo'llaniladi.

Ta'lim olishning ikkinchi yo'li — maktabda ololmagan bilimning o'mini to'ldirish. Kechki gimnaziya mehnat faoliyati bilan band bo'lgan hamda shahodatnoma olish uchun imtihonlarga tayyorgarlik ko'rish qobiliyatiga ega katta yoshdagi fuqarolarga mo'ljallangan.

O'qituvchilar. Germaniyadagi maktablarning har bir turida — maxsus ma'lumotga ega bo'lgan o'qituvchilar ishlaydi. O'qituvchi bo'lib ishlashning asosiy sharti oliy ma'lumotga ega bo'lishdir, lekin oliy ma'lumot olishning shakllari va muddatlari turlicha bo'lishi mumkin. Boshlang'ich va asosiy maktabning bo'lajak o'qituvchisi, odatda, 7 semestr o'qiydi. Real, aqlan zaif va nogiron bolalar uchun maxsus maktablar, gimnaziya va kasb-hunar maktablari o'qituvchilari uzoq muddatli, ya'ni 8 semestr dan 9 semestrgacha o'qishlari lozim. O'qishni tamomlaganlaridan so'ng o'qituvchi lavozimiga nomzodlar birinchi davlat imtihonini topshiradilar. Shundan so'ng pedagogik amaliyot (odatda— 2 yil) va ikkinchi davlat imtihoni bo'ladi.

Kasb-xunar ta'limi

Germaniyada uchinchi bosqich o'rta ma'lumotga ega bo'lganlar soni tobora ortib bormoqda: maktablarning ko'pchilik bitiruvchilari oliy o'quv yurtlarida ta'lim olishga qaror qilmoqdalar. Maktabni oliy o'quv yurtiga kirish huquqisiz tamomlagan yoshlar, odatda, kasb-hunar ta'limi tizimiga kirib boradi. Lekin oliy o'quv yurtiga kirish huquqiga ega bo'lganlarning ko'pchiligi ham kasb-hunar ta'limini tanlaydi. Ko'pchilik yoshlar o'qishni "dual tizim" doirasida o'taydi, ya'ni korxonada amaliy tayyorgarlik bilan kasb-hunar maktabidagi nazariy o'qishni birlashtiradilar. Shunday qilib, xususiy sektor va davlat kelishilgan holda kasb-hunar ta'limi tizimidagi ahvolga javobgardirlar. Maktabdan tashqari kasb-hunarga o'qish federatsiyaning boshqaruvida, kasb-hunar maktablari esa — alohida yerlar boshqaruvidadir.

Bugungi kunda deyarli 1,6 mln yoshlar, e'tirof etilgan nufuz va talab darajasi turlicha bo'lgan taxminan 470 ta ixtisoslikdan bittasi bo'yicha tayyorgarlikdan o'taydilar. Hozirgi vaqtda o'smirlarning deyarli 40 foizi, qizlarning esa 55 foizidan ko'prog'i eng nufuzli 10 ta ixtisoslik bo'yicha tayyorgarlik o'tishmoqda. O'smirlar ko'proq avtomexanik, elektromonter, korxonada mexanik yoki ulgurji va tashqi savdo-sotiq kommertsanti kasbini tanlashmoqda. Qizlar esa shifokor yordamchisi (hamshira), chakana savdo-sotiq sohasida sotuvchi, sarta-rosh, idora xizmatchisi kasblarini afzal ko'rishmoqda. Shu bilan bir qatorda tugallangan kasbiy ta'limni ololmagan yoshlarga kasb egallash imkoniyatini berish maqsadida boshqa keng choralar ham amalga oshiriladi.

Kasb-hunar maktabi. Korxonada tayyorgarlik ko'rish bilan parallel ravishda yoshlar 3 yil davomida kasb-hunar maktablarida, u yerga haftada 2-3 marta qatnab ta'lim olishlari mumkin. Umumiy ta'lim bilan bir qatorda bu maktab, asosan, o'quvchiga korxonadan ko'ra kengroq ko'lamda egallashi mumkin bo'lgan maxsus nazariy bilimlar ham beradi.

Tayyorgarlik natijalari yakuniy imtihonlar jarayonida tekshiriladi va tegishli idora (palata) tomonidan berilgan o'qishni tamomlaganlik haqida guvohnomalarda ko'rsatiladi.

Kasb-hunar maktabida ta'lim olish 18 yoshga to'lmagan va boshqa maktablarda o'qimayotgan barcha yoshlar uchun majburiydir. Yil davomida tayyorlov kursida o'quvchilar maxsus nazariy bilimlar egallaydilar, bu esa, o'z navbatida, bo'lajak mutaxassislik yo'nalishini tanlashda yordam beradi.

Kasbiy ta'lim olishning boshqa imkoniyatlari. Korxonada ta'lim olish va kasb-hunar maktablarida o'qishdan tashqari mutaxassislik egallashning boshqa imkoniyatlari ham mavjud. Masalan, ixtisoslashtirilgan kasb-hunar bilim yurtlarida o'qish 1 yildan 3 yilgacha davom etadi. U korxonada kasbiy tayyorgarlik deb hisoblanishi yoki uni to'liq ravishda o'rini bosishi mumkin. Real maktab bitiruvchilari texnikumlarga qabul qilinadi va 2 yildan keyin ular ixtisoslashtirilgan oliy o'quv yurtlariga kirish huquqini beruvchi o'qishni tamomlaganlik haqida guvohnoma olishadi. Tugallangan kasbiy ma'lumotga ega o'quvchilarga bunday huquq 1 yil o'qiganlaridan so'ng beriladi. Nazariyadan tashqari, o'qitish sikliga o'quv ustaxonalarida ishlash va amaliyot kiradi. Har yili mehnat

masalasi bo'yicha federal boshqarma jismoniy zaiflik bilan og'rigan yoshlarning individual kasbiy ma'lumot olishlari uchun 4,3 mln marka ajratadi. Jumladan, korxonalarning majburiyatlariga ishchi joylarning 6 foizidan kam bo'lmagan qismi nogironlarga taqdim etish majburiyati yuklatilgan. Ushbu nizomni bajarmaganlik uchun jarima solinadi.

Korxonada ta'lim olish. Korxonada amaliy ta'lim olish, "shogirdlik", mutaxassislikka qarab 2 yildan 3,5 yilgacha, o'rtacha 3 yil davom etadi. Davlat tomonidan e'tirof etilgan mutaxassisliklar bo'yicha tayyorgarlik ruxsat etilgan xolos. Etuklik shahodatnomasiga ega bo'lgan fuqaroning o'qish muddati yarim yilga qisqartirilishi mumkin. O'zlashtirish yuqori darajada bo'lsa, o'qish muddatini yana yarim yilga qisqartirish mumkin. Shogirdlarning maoshi yildan-yilga ortib boradi. O'quv dasturlari tadbirkorlar uyushmasi va kasaba uyushmalari tomonidan belgilanib, tegishli federal vazirliklar nizomlarida e'tirof etiladi. Ularda o'qitiladigan fanlar va imtihon shakllari belgilanadi. Imtihonlar iqtisoddagi o'z-o'zini boshqarish organlari (sanoat-savdo palatalari, hunar palatalari) tomonidan qabul qilinadi. Imtihon komissiyasi tarkibiga ishbilirmonlar, mehnat jamoasi vakillari hamda kasb-hunar maktablari o'qituvchilari kiradi.

O'quvchilar iqtisodiyotning barcha sohalarini qamrab olgan 500.000dan ortiq korxonalarda, shuningdek, erkin kasblar sohasida va davlat muassasalarida o'qiydilar. Yirik firmalar o'quvchilarni o'zlari-ning o'quv ustaxonalari va ish joylarida tayyorlaydilar. Kichik korxonalarda o'qish bevosita ish joylarida tashkil etilgan. Agar korxona tor ixtisoslikka ega bo'lib, zaruriy bilimlarni berish imkoniyatiga ega bo'lmasa, ularga yoshlar o'zlarining kasbiy bilimlarini chuqurlashtirishlari mumkin bo'lgan tarmoqlararo o'quv markazlari yordam beradi.

Barcha uchun ta'lim. Mamlakatda hech bir kishi mutaxassislikka ega bo'lmay turib mehnat faoliyatini boshlashi mumkin emas. Kasbiy ta'limning dual tizimi o'zini yaxshi tomondan ko'rsatib, doimo mukammallashib bormoqda. Shuning uchun bo'lsa kerak qator mamlakatlarning bu tizimga qiziqishlari ortmoqda.

Yoshlar ichida korxonalarda o'quv joylariga talab oshayotganiga qaramay, shu paytgacha taklif va talab o'rtasidagi muvozanatni ushlab turishga erishilib kelinmoqda. Germaniyaning birlashuvi to'g'risidagi Shartnomada sohada yoshlarning harakatchanligini oshirish maqsadida

mamlakatning har ikkala qismida olingan kasbiy ta'lim to'g'risidagi guvohnomalar tan olinadi.

Oliy o'quv yurtlari. Germaniyaning eng qadimgi oliy o'quv yurti — Geydelbergdagi universitet 1386-yilda tashkil etilgan. Boshqa ko'pgina universitetlar 500 yillik yubileylarini nishonladilar, bular jumladan, urf-odatlarga boy Leypsigdagi (1409-yilda tashkil etilgan) va Rostokdagi (1419-yilda tashkil etilgan) universitetlardir. Ular bilan bir qatorda juda yosh universitetlar ham mavjud, ularning 20dan ortig'i 1960-yildan so'ng tashkil etilgan.

Sekinlik bilan rivojlanayotgan universitetlar bilan bir qatorda oliy texnik o'quv yurtlari, pedagogika institutlari va, xususan, asrimizning 70-80-yillarida ixtisoslashtirilgan oliy o'quv yurtlari tashkil topdi. Barcha yoshlarning o'qishga qabul qilinishi huquqi — oliy maktab sohasidagi siyosatning maqsadiga aylanadi.

1960-yilda oliy o'quv yurtlarida yoshlarning faqat 8 foizigina o'qiy boshlagan bo'lsa, butungi kunda barcha maktab bitiruvchisining deyarli har bir uchinchisi oliy o'quv yurtiga qabul qilish haqida ariza beradi. Ammo, ta'kidlash joizki, keyingi yillarda Olmoniya oliy ta'limida muammolar ko'paydi. Jumladan, 1996-97-yillarda qishki semestrda mamlakatda talabalar, soni 1,83 mln kishiga kamaydi.

Yana bitta muammo — bu ta'lim olishning o'rtacha muddati nihoyatda kattaligidir. Buning uchun federatsiya va yerlar o'quv jarayoni tuzilmasini isloh qilish va oliy o'quv yurtlarining samaradorligini oshirish haqidagi masalani ko'rib chiqmokdalar. Olmoniyada oliy o'quv yurtlari faqatgina ta'lim sohasidagi vazifalarni bajaribgina qolmay, balki ilmiy tadqiqotlar uchun ham asos bo'lib xizmat qiladi. Ularning nazariy tadqiqotlar sohasidagi faoliyati Olmoniyadagi ilmiy tadqiqotlarning umumiy darajasini oshirishga yordam beradi.

Oliy maktabning tashkiliy tuzilmasi. Oliy o'quv yurtlari (ba'zi bir xususiy, ayniqsa, diniy oliy o'quv yurtlari, bundesver universitetlari, Ixtisoslashtirilgan boshqaruvning oliy federal maktabidan tashqari) yerlar vakolatiga kiradi. Federatsiya va yerlar mavjud o'quv yurtlarini kengaytirish va yangilarini tashkil etish tadbirlarini rejalashtirish bo'yicha hamkorlik olib boradilar. Kelajakdagi vazifalarni hal etish maqsadida maxsus federatsiya va yerlarning ta'lim sohasini rejalashtirish masalalari bilan shug'ullanadigan va ilmiy tadqiqotlar olib borishga

ko'maklashadigan birlashgan komissiyasi tashkil etilgan. Bu doirada federatsiya va yerlar hamkorlikda ta'limning barcha sohasida model loyihalarga moddiy yordam ko'rsatadi. Oliy maktab o'z-o'zini boshqarish huquqiga ega. Qonunlar doirasida u o'zining Nizomiga asosan ish olib boradi. Oliy o'quv yurtini bir necha yilga saylanadigan shtatdagirektor yoki prezident boshqaradi. Federal yerlarning ko'pchiligida, oliy o'quv yurtlarida talabalarning o'z-o'zini boshqarish tizimi mavjud.

4.2. Fransiyada ta'limning amalga oshirilishi

Fransiya jahondagi iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar ichida yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Uning ta'lim tizimlari ham qadimiy va boy tarixga ega.

Bu mamlakatda "Ta'lim haqida"gi qonun dastlab 1955-yilda qabul qilinib, 1975-yilda unga bir qator o'zgarishlar kiritildi.

Fransiya davlatining hozirgi davrida amal qilayotgan "Ta'lim haqida"gi Qonun 1989-yil 10-iyulda qabul qilingan bo'lib, uning o'zgartirilishiga ta'lim strategiyasida ro'y bergan o'zgarishlar, mamlakatning ichki, tashqi siyosatidagi islohotlar, yuzaga kelgan iqtisodiy sharoitlar, chet el pedagogikasidagi ilg'or tajribalarning mamlakat ta'lim tizimlariga kirib kelishi, o'quv predmetlaridagi integratsiyalar va boshqalar sabab bo'ldi.

Fransiyada ta'limning asosiy maqsadi shaxsni har tomonlama kamol topishini ta'minlash, uni mustaqil faoliyatga tayyorlash, bozor munosabatlari sharoitida o'quvchilarni tadbirkorlikka, ishbilarmonlik va omilkorlikka o'rgatish, shunga yarasha kasb-korga ega qilishdan iboratdir.

Mamlakatda maktablar davlat, xususiy, oraliq maktablariga bo'linadi. O'qitiladigan predmetlar ichida fransuz tili va adabiyoti, o'qish va yozuv alohida ahamiyatga molik bo'lib, ularga ajratilgan vaqt dars tarkibining 30 foizini tashkil etadi. Umuman, tarkibdagi 45 foiz darslar gumanitar yo'nalishda, qolganlari tabiiy fanlardir. Sinflarning o'rtacha haftalik darslari 26 soatdan iborat, darslarning davomiyligi esa 60 minut, sinflardagi bolalarning o'rtacha soni 35-40 ta, o'quv yili 5 chorakka bo'linadi.

Boshlang'ich sinflardagi o'qish ertalabki va tushdan keyingi qismlarga bo'linadi. Ertalab o'quvchilar ona tilidan, tushdan keyin esa matematika va boshqa predmetlardan saboq oladilar. Fransiya maktablarida ona tili va adabiyoti hamda matematika baza predmetlari, tarix, geografiya, mehnatta'limi, jismoniy tarbiya predmetlari esa rivojlantiruvchi predmetlar hisoblanadi.

Ta'lim tizimlari

Fransiya ta'lim tizimining dastlabka bosqichini maktabgacha tarbiya tashkil etadi. Bu bosqichni "Onalar maktabi" deb ham yuritiladi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad, bolalarning maktabdagi sharoitini uy sharoiti bilan yaqinlashtirish ularga oiladagidek iliq munosabatni shakllantirishdan iborat. Ularni mustaqil holda ham, maktablarning boshlang'ich sinflari bazasida ham tashkil etilgan. Fransiya ta'limida bolalarning go'daklik chog'idanoq maktabda o'qitish uchun tayyor holda olib kelish g'oyat muhim masala hisoblanadi, 1980-yillarning oxiridagi ma'lumotlariga ko'ra, onalar maktablarida 65 ming, boshlang'ich maktablar bazasida tashkil etilgan maktabgacha tarbiya shaxobchalarida 9100 sinf mavjud. Bu bosqichda tarbiyalanuvchilar quyidagicha tabaqalashtirilgan:

- kichik guruh 2 yoshdan 4 yoshgacha;
- o'rta guruh 4 yoshdan 5 yoshgacha;
- katta guruh 5 yoshdan 6 yoshgacha.

5-6 yoshlilar maktabga tayyorlov guruhi bo'lib, ularga Fransiya 100 foiz shu yoshdagi bolalar qamrab olingan. Bolalarni maktabga tayyorlash uchun alohida dastur va darsliklar mavjud.

Boshlang'ich ta'lim

Fransiya boshlang'ich ta'lim maktablariga 6 yoshdan 11 yoshgacha bo'lgan bolalar jalb qilinadilar. Boshlang'ich maktablar fuqarolarning qanday millatga, mamlakat fuqaroligiga mansub bo'lishidan qat'iy nazar, majburiy va bepuldir.

Boshlang'ich maktab bosqichiga qo'yilgan asosiy talab o'quvchilarga ifodali o'qish, yozish, hisoblash malakasini berishdan iboratdir.

Fransiya ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan chet el fuqaroligiga mansub kishilarning farzandlariga ularning vatani, xalqi, tarixi, tili va adabiyotini o'rganish uchun fakultativ kurslar tashkil etish ham ko'zda tutilgan.

Boshlang'ich sinflarda o'qish muddati 5 yil bo'lib, shu muddat ichidagi o'qish asosan 3 bosqichga bo'linadi:

— Tayyorlov bosqichi — 1 yilga mo'ljallangan. Bunda bolalar hisoblashga, o'qish va yozishga, kuylashga, o'ylashga, tabiat manzaralarini tomosha qilishga va undan bahra olishga, jismoniy mashqlar bilan mashg'ul bo'lishga, maktabning turli sport tadbirlarida ishtirok etishga, musiqaga, mehnat qilishga o'rgatiladilar.

O'quv mashg'ulotlari ertalab soat 9 dan 12 gacha, hamda soat 14 dan 16 gacha 5 soat davom etadi. Maktabda ovqatlanish pullik, lekin ovqatlar juda arzonlashtirilgan narxlardadir.

— Navbatdagi bosqich — elementar kurs bo'lib, bu bosqich 2 yil davom etadi. Bunda o'quvchilarning tayyorlov siklida predmetlar bo'yicha olgan bilimlari yanada takomillashtiriladi. Tayyorlov bosqichida bir o'qituvchi ishlasa, elementar bosqichda ikki o'qituvchi (har biri 1 yildan) ishlaydi.

— Boshlang'ich maktabning 3 bosqichi — chuqurlashtirish bosqichidir. Bunda o'quvchilarning tayyorlov va elementar bosqichdagi bilimlari yanada chuqurlashtiriladi.

Dasturlarda o'quv predmetlarining barchasiga uch bosqich bo'yicha aniq, alohida-alohida talablar qo'yiladi. Masalan:

O'QISH

I bosqichda o'quvchi:

1. Bosmadan chiqqan barcha nashrlarni (kitob, gazeta jurnal, lug'at, e'lon, xat va hokazo) bir-biridan ajrata olish;
2. Xatni o'qish tamoyillarini (satr boshi, sarlavha, bob betlarning ketma-ketligi) o'rganib olish;
3. Matn tarkibini (nutq, asosiy qism, xulosa) aniqlay olish;
4. Mustaqil mashg'ulotlarda kitoblardan, lug'atlardan foydalana olish.

II bosqichda:

1. O'qiganlari mazmunini elementar bayon qilib bera olish;
2. Kitob mavzusida ishtirok etgan shaxslarni aniqlash, nomini bilish, tasvirlab berish;
3. Sintetik tahlil qila bilish (urg'u, tinish belgilari).

III bosqichda:

1. Ifodali, tez va aniq, ovoz chiqarib hamda o'zicha o'qish, o'qish qoidalarini to'la shakllantirish, savollarga og'zaki va yozma ravishda javob qaytarish, mavzuli rasmlarni izohlab berish;

2. Matndagi noaniv so'zlarni aniqlash va uni tez tarjima qilishni bilish;

3. Sinf kutubxonasini tashkil etishda ishtirok etish;

4. Bayon qilingan axborotni tinglash va to'g'ri qabul qilish;

5. So'zlarni og'zaki va yozma fonetik tahlil qilib berish;

6. Kitobdan va lug'atli adabiyotlardan mustaqil ishlash jarayonida to'la foydalana olish;

7. Soddalashtirilgan matnlar bilan ishlashni bilish.

Yozuv

Yozuvga qo'yilgan talab uch saviyada belgilanadi: yozuv texnikasini o'rganish, yozuvda qalam, ruchka, bo'rda ishlashni bilish, chiziqlarga to'la rioya qilish, yozma va bosma harflarni farqlash, xatolar ustidan ishlash malakasini egallash lozim. Yozuv bo'yicha o'quvchi III bosqichda inshosi shakllangan, tasviri mazmunli, yozuv texnikasini mukammal o'zlashtirgan, ifodada aniq izchillikka ega bo'lmog'i darkor.

Og'zaki nutq

Og'zaki nutqni rivojlantirish bo'yicha ham uch bosqichning osondan qiyinga, soddadan murakkabga yo'naltirilgan talablari mavjud. Bola bu bosqichda atrofida bo'layotgan voqea va hodisalarga o'z munosabatini bildirgan holda ifodali so'zlab bera olishi, o'z nutqini mantiqan tahlil qilishi, sinonim, omonim, antonimlarni mazmun ifodasiga qarab qo'llay olishi, so'z va iboralarning o'z hamda ko'chgan ma'noda to'g'ri qo'llay bilish, tarix, geografiya va boshqa predmetlarning atamalarini puxta o'zlashtirib olishlari kerakki, bu keyingi bosqich maktablari uchun puxta zamindir.

Matematika bo'yicha

Boshlang'ich maktabning uch etapi davomida o'quvchi sodda misol va masalalarni tahlil etish, ulardan paydo bo'ladigan hosilalarni aniq tasavvur hosil qilishi, taklif qilingan hisoblash yo'llaridan boshqacha yo'llarni qidirib topish, javoblarning to'g'riligini aniqlovchi bir qator isbotlarni bilishi, sonlarni taqqoslash, joylashtirishni amalga oshirishni, 1000 gacha adashmay sanashni bilishi sonlar, qavslar, kasr chiziqlarini qo'llash, mantiqiy fikrlash, arifmetikadagi uch amalni puxta egallash,

oddiy diagramma, shakl, sxema, grafika, jadvallarni chizish, geometriyadan dastlabki malakaga ega bo'lishi lozim.

Boshlang'ich maktabning uch bosqichli o'quv jarayonida tarix, geografiya bo'yicha ham jiddiy talablar asosida bilim beriladi. Chunonchi, tarix bo'yicha qadimiy va zamonaviy voqea va hodisalar aniq xronologik ketma-ketlik bilan o'rganib olishni, vatan tarixini bilishini, barcha tarixiy terminlarni yod olishni talab etilsa, geografiyadan oriyentirlash kartani o'qish, qit'alarni, okeanlar, dengizlarni, tog'larni daryo va ko'llarni ajrata olishni, Fransiyaning geografik o'zini, iqtisodiyoti, qazilma boyliklari bilan tanishadilar karta, globus, atlas, geografik lug'at va ensiklopediyalardan foydalanishni o'rganadilar.

Fransiya maktablarining boshlang'ich sinflarida fuqarolik ta'limi predmeti ham o'qitiladi. Bu predmet ta'limi bizning ta'lim tizimimizdagidek mustaqil bo'lmay ayrim yondosh predmetlar tarkibiga kiritilgan.

O'quvchilar oila, maktab, sinf oldida ma'lum bir mas'uliyat sezmoqlari lozim. Ularni yoshligidanoq o'z do'stlarini sinfdoshlarini, oila a'zolarini hurmatlash, ular mehnatini qadrlash, jamoatchilik ichida o'zini tutish kabi insoniy xislatlarni singdirishdan tashqari, ijtimoiy, iqtisodiy siyosiy hayot, boshqarish ishlari strukturasi, shahar meri shahar kengashi ularning vazifalari, saylov tizimlari saylovoldi kompaniyasining qo'yilishi, mohiyati va boshqalar o'rgatiladi.

Fuqarolik ta'limi predmeti kurslari tarkibiga yana ma'muriy muassasalar, ularning vazifalari, fuqarolarning, o'quvchilarning huquqlari va burchlari ham o'rgatiladi. Bundan tashqari o'quvchilar o'z mamlakatining siyosiy hayotini anglab yetishlari, u haqda elementar fikr berishni bilishlari lozim.

Fransuz maktablarida nafosat ta'limiga ham alohida ahamiyat beriladi. Bunday ta'lim uch tarkibdan iborat: musiqa, tasviriy san'at, sport.

Musiqa darslarida o'quvchilarga badiiy so'zlash, kuylash, raqsga tushishni o'rgatadilar. Bundan tashqari boshlang'ich sinf kursida o'quvchi eng ommalashgan musiqa asboblardan birini chala oladigan bo'lmog'i kerak.

Tasviriy san'atda esa qiyish-yopishtirish, modellar yasash, surat solish, rang tanlash masalalari asosiy o'rinni egallaydi.

Sport ham ta'limning shu jabhasiga kirib, bolalar bunda yugurish, sakrash, emaklash, turli shakllarda yurish kabi mashqlarni bajaradilar. Sport mashg'ulotlari va musobaqalari jarayonida bolalarni o'zini idora eta olishi, bir-birini qo'llab-qo'ltiqlash, do'stlik va hamjihatlikni tarbiyalashga asosiy e'tibor qaratiladi.

Shunday qilib, fransuz maktablarining maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichida savodxonlikka, o'quvchining shaxs sifatida shakllanishiga mustahkam zamin yaratiladi, o'quvchining o'z kuchi, qobiliyati va imkoniyatiga ishonch tarbiyalanadi. Bu bosqich maktabda o'quvchining dastlabki bosqichda qanday holda qabul qilib olinishidan qat'iy nazar, uni maktab hayotida bosh rolni o'ynashga muvaffaq bo'lishidan iboratdir.

O'quvchilarni maktabning yuqori bosqichlariga puxta tayyorlab berishda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mas'uliyati (javobgarligi ham deyish mumkin) nihoyatda yuqori. Bu mas'uliyatni "Ta'lim haqida" gi davlat Qonunida alohida ko'rsatib o'tilgan.

O'quvchilar bilan individual ishlash, ularni rag'batlantirish, shaxsiy qobiliyat va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, ta'limda uzluksizlik va vorislikni ta'minlab berish boshlang'ich sinf o'qituvchilariga qo'yilgan bosh talabdir.

Boshlang'ich maktablarda dars jadvali va kun tartibini to'g'ri, odilona tuzishga katta ahamiyat beradilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ta'lim vazirligi «o'quvchi tabeli» joriy etgan. Bu tabel orqali maktab va uning pedagogik jamoasi, hamda xodimlari ota-onalar bilan uzluksiz aloqada bo'lib turadilar.

Ta'limni turli sikllar orqali amalga oshirish fransuz ta'lim tizimiga keyingi yillarda kirib kelgan yangilik deb baholash mumkin. Aynan ta'limdagi sikllashtirish unga vorislik, uzluksizlik, bolalar individual qobiliyatlarini butun boshlang'ich ta'lim jarayonida ta'minlab beruvchi omildir. Bundan tashqari ta'limni sikllashtirish o'qituvchi faoliyatiga keng erkinliklar ham beradi, uning pedagogik mas'uliyatini oshiradi.

O'quv dasturining mazmunini bevosita o'qituvchining o'zi belgilaydi. Bir so'z bilan aytganda, o'qituvchi bolalar bilimiga mas'ul ekan, uning uslub tanlashiga, mustaqil harakat qilishiga to'la erkinliklar ham beriladi.

O'quvchilarga boshlang'ich maktabning dastlabki uch sinfida bir o'qituvchi dars beradi. Uning nomzodini pedagogik va ota-onalar

jamoasi aniqlaydi. Bolalarni yosh xususiyatiga qarab komplektlash tamoyillari bor. Lekin u yoki bu sababga ko'ra o'quvchilarning sinfdan-sinfga ko'chmay qolish hollarini tez-tez uchrab turishi tufayli ularning yosh jihatdan farqlari ham turlicha bo'lib qolishi mumkin.

1990-yildagi hukumat qaroriga muvofiq, maktabgacha va boshlang'ich ta'limga modullashtirish, bolalarni bilimiga u yoki bu fanga moyilligiga qarab tabaqalashtirish, dars jadvalini ham shu asosda tuzish huquqi berildi. Bunday dars jadvallari bir yilga, yarim yilga, choraklar bo'yicha alohida-alohida tuzilishi mumkin. Keyingi paytlarda o'qituvchi tomonidan o'quvchiga puxta bilim berish, ota-onalar tomonidan esa o'z farzandiga yetarli sharoit yaratish, ularning bilim olishlariga mas'uliyat bilan qarash ifodalangan bitimlar tuzish odat tusiga kirib bormoqda.

O'rta ta'lim

O'quvchilar 11 yoshda boshlang'ich maktabni tugallab o'rta maktabga o'tadilar. O'rta ta'lim esa kollejlarda va litseylarda amalga oshiriladi.

O'rta ta'lim ikki bosqichda beriladi. Birinchi bosqich (11 yoshdan 15 yoshgacha) 4 yil bo'lib, eng kichik sinf 6-sinf, 5, 4 o'rta, 3-sinf esa katta sinf hisoblanadi. Demak, sinflarni raqamlash yuqoridan pastga qarab amalga oshiriladi.

Birinchi bosqichda quyidagi predmetlar o'rgatildi fransuz tili va adabiyoti, chet tili (ingliz, nemis, ispan, italyan tillari), tarix, fransiya geografiyasi, matematika, tabiiy fanlar.

Shunday qilib 6 - 5 - sinflar umumiy o'rta ta'lim beradi: 4-3-sinflarda o'quvchilarga qobiliyati va moyilligiga qarab bilim beriladi.

Birinchi bosqich yakunlangach, o'quvchilar kasbiy yo'nalishlari bo'yicha guvohnoma oladilar.

Bundan keyin o'quvning ikkinchi bosqichi boshlanadi. Bu bosqichda o'quvchilar 15 yoshdan 18 yoshgacha ta'lim oladilar. O'qish 3 yil davom etib 2-sinf kichik, 1-sinf o'rta va yakunlovchi sinflarga bo'linadi.

O'quvchilar umumiy ta'lim va texnik litseylarni tugatganlaridan so'ng bakalavr unvoni va diplomi uchun imtihon topshiradilar. Ana shunday diplomga ega bo'lganlarga oliy o'quv yurtlariga kirish huquqini qo'lga kiritadilar.

Umumiy ta'lim yo'nalishidagi uch yillik ta'lim litseylarida quyidagi fanlar o'qitiladi: adabiyot tarixi, ona tili va adabiyoti, lotin tili, chet tili (ingliz, nemis, ispan, italyan tillari bo'lishi mumkin), tarix, geografiya, fransiya ekonomikasi.

Xuddi shu 3 yillik bosqichli texnik litseylarda uning yo'nalishlariga qarab matematika, fizika, kimyo, hamda boshqa tabiiy fanlar o'qitiladi. Shuni diqqatga sazovorki, o'quvchining bu bosqichda chet tillarni o'rganishiga katta e'tibor beriladi. Talab, o'qishni tugatgach, o'quvchilar kamida 2 ta chet tilini mukammal bilishlari kerak.

O'quvning bu bosqichini guvohnomabilan tugallagan o'quvchilar oliy maktab sanalmish institutlar va universitetlarga imtihonsiz kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Lekin hamma oliygohlarga ham imtihonsiz kirib bo'lmaydi. Talabalar oliy pedagogika instituti, politexnika instituti, oliy ma'muriy maktablarga kirish imtihonlari bilan qabul qilinadilar, ularning shu kasbga moyilligi ham alohida sinab ko'riladi.

4.3. Angliya ta'lim tizimi

Angliyada umumiy o'rta ta'lim barcha bolalar uchun 5 yoshdan 16 yoshgacha. O'quv yili esa sentyabrdan to iyulgacha davom etadi va 3 semestrda bo'linadi:

Kuzgi semestr: sentyabrning boshidan dekabrning o'rtalarigacha. U shuningdek, Michaelmas Term (Mikelmess term) nomi bilan ataladi (xususiy maktablarda).

Bahorgi semestr: yanvarning boshidan martning o'rtalarigacha yoki so'ngigacha (pasxa bayramlari vaqti bilan bog'liq). U shu bilan birga Lent Term (Lent term) nomini olgan.

Yozgi semestr: aprelning boshidan yoki o'rtasidan iyulning o'rtalarigacha.

Har semestrning o'rtasida qisqacha ta'til (u half term (xaf term) deb ataladi) rejalashtirilgan bo'lib, oktyabrning oxirida boshlanadi, shu kabi fevralning o'rtasi va mayning oxirlariga to'g'ri keladi.

Angliyada ikki tipdagi maktablar mavjud: davlat maktablari va xususiy maktablar.

Davlat maktablari davlat tomonidan ta'minlanadi va mahalliy ta'lim muassasalari tomonidan boshqariladi. Ammo ko'pgina davlat maktablari shu bilan birga xususiy ta'minot manbalarini topishga harakat qilishadi.

Bunday holatda ular dotatsiya maktablari deb ataladi. Davlat maktablarida ota-onalar o'qitish uchun hech narsa to'lashmaydi. Boshqacha aytanda, o'rta ta'lim (11 yoshdan) barcha uchun majburiy bo'lib, bu bolalarning bilim saviyasi va qobiliyatidan qat'i nazar, ularning qabul qilinishini bildiradi. Bunday maktablarda asosan aralash, ya'ni ug'il va qiz bolalar birga o'qitiladi. Shunga qaramasdan, qobiliyatli bolalar uchun maktablar bo'lib, ular imtihon natijalari asosida tanlab olingan va deyarli alohida o'qitish maktablariga ega. Hamma davlat maktablari kunduzgi, ya'ni maktab hududida yashashga mo'ljallanmagan.

Milliy dastur davlat tomonidan ishlab chiqiladi va barcha maktablar uchun majburiydir. Ko'pchilik xususiy maktablar milliy ta'lim dasturiga amal qilishadi, lekin fanlarni o'qitishda o'zgartirish huquqiga ega. Milliy dasturga quyidagi fanlar kiradi:

ingliz tili, texnologiya va dizayn, geografiya, matematika, informatika, musiqa, tabiatshunoslik, chet tillari, san'at, jismoniy tayyorgarlik, tarix.

Milliy dastur 4 bosqichga bo'linadi va «Bosqichlar» deb ataladi, bu bolaning yoshiga bog'liq:

- 5-7 yosh (1-bosqich) bolalarga milliy dasturdagi barcha fanlar o'rgatiladi;

- 7-11 yosh (2-bosqich) chet tillaridan tashqari dasturdagi fanlar oqitiladi;

- 11-14 yoshdagi (3-bosqich) bolalar quyidagi majburiy fanlarni o'rganadilar: matematika, ingliz tili tabiatshunoslik, chet tili, texnologiya. Ular qo'shimcha hech bo'lmaganda bitta ijtimoiy fanni o'rganishlari kerak: geografiya yoki tarix, shuningdek, san'at bo'yicha biror fanni: san'at, jismoniy tarbiya yoki musiqa. Maktab jadvali bo'yicha bolalar xohishlariga qarab barcha ijtimoiy va san'at fanlarini o'rganishlari mumkin.

16 va undan katta yoshda topshiriladigan davlat imtihonlari

GCSE - General Certificate of Secondary Education. 10-o'quv yilini boshlovchilar va may/ iyun imtihonlari bilan 11-o'quv yilini yakunlovchilaru chun 2 yillikkurs. Ballar tizimi: «A»dan «G» gacha («U» - o'tib bo'lmaydigan ball). Agar bola «A» level kursidan ko'proq fan o'rganishni istasa, u GCSE imtihonlarida shu fan bo'yicha «S»dan past ball olmasligi kerak.

«GCSE» imtihonlari uchun 10 tagacha fanlarni tanlash mumkin, lekin o'rtacha 6 ta fan topshiriladi.

GCE «A» Level - General Certificate of Education Advanced Level. Oliy o'quv yurtlariga kiruvchilar uchun, 12-o'quv yilini boshlovchilar va 13-o'quv yili yakundagi imtihonlar bilan yakunlovchilar uchun 2 yillik kurs. Ballar tizimi: «A» dan «E» gacha, GCSE darajasida imtihon topshirishda «N» balli tenglashtiriladi. «U» - o'tib bo'lmaydigan ball.

Imtihonlar topshirish uchun 1, 2 yoki 3 (ba'zanxatto 4) fan tanlanadi. «AS» Level — 1 yillikkurs. Natijalari «A» level 1/2 ballariga tenglashtiriladi. Barcha yuqorida ko'rsatilgan imtihonlarning natijalari avgustning uchinchi haftasida e'lon qilinadi.

Keyingi ta'lim (studentlarning) 16 va undan kata yoshdagi talabalarning oliy o'quv yurtlariga kirish uchun jadal tayyorlaydigan turli kurslarda o'qishlariga mo'ljallanadi..

Oliy ta'lim «A» leveldan yuqori darajadagi ta'limning har qanday turini o'z ichiga oladi. Bunday ta'lim universitetning turli kurslarida, kollejlarda, oliy ta'lim institutlarida (shu jumladan, pedagogika institutlari), shuningdek, keyingi ta'lim institutlarida ham bo'lishi mumkin. Hozirgi vaqtda Buyuk Britaniyada 89 ta universitet mavjud (shu jumladan oliy ta'limning 1992-yildagi Aktiga muvofiq tashkil etilgan 39 ta «yangi» universitetlar ham) bo'lib, ular sobiq politexniklarga o'z fanlari bo'yicha daraja berishga va universitet nomini olib yurishga yo'l beradi.

Universitetlar va kollejlarga barcha rasmiy talablar UCAS (Universities and Colleges Admission Service) – oliy ta'limning Britaniya universitet va kollejlarga agentlik kabi harakatdagi markaziy organi orqali uzatiladi. UCAS savollarni sentyabrning boshlari va dekabrning o'rtalarida bo'lgan oraliqda, oliy o'quv muassasalarida o'qishga keyingi yilning oktyabridan qabul qiladi. Kechikkan talablar 30 iyungacha uzatilishi mumkin, lekin bu davrda OO'YUlarida bo'sh joylar anchagina qisqaradi va OO'YUlarining tanlovi cheklanadi.

Abiturient turli universitetlardan ko'pi bilan 6 kursni tanlaydi va ularni UCAS qayd qiladigan shaklda ko'rsatib beradi. Afzalliklar tartibi belgilanmaydi.

UCAS dagi har bir talab detallar qaydnomasi shaklida kompyuterga kirgiziladi va talablar nusxalari unda ko'rsatilgan universitetlarga jo'natiladi.

Hap qaysi universitet rasmiy talabni qarab chiqadi va abituriyentni suhbatdan o'tishga chaqirishi mumkin, shundan keyin universitetga taklif etish haqida qaror qabul qiladi.

Odatda bunday taklif «shartli» bo'ladi va bu shartlar har yili avgustning uchinchi haftasida e'lon qilinadigan «A» level imtihonlarining natijalari hisoblanadi.

UCAS abituriyentlarga qaror va har bir tanlangan universitetning o'tish balini e'lon qiladi.

Qachonki tanlangan universitetlar o'zlarining qarorlarini e'lon qilsalar, abituriyent ko'pi bilan ikkita taklifni tanlashi mumkin. Takliflardan biri asosiy va ikkinchisi esa «har ehtimolga qarshi» bo'ladi.

«A» level imtihonlarining natijalari e'lon qilinganda, (avgustning uchinchi haftasida) universitetlar abituriyent qabuli haqida yakuniy qaror qabul qiladilar.

«A» level imtihonlari bo'yicha kerakli ballarni to'plagan barcha abituriyentlar universitetga qabul qilinishlari shart.

«A» level imtihonlarida yetarli ball yig'olmagan abituriyentlar universitet ixtiyori bilan unga qabul qilinishi mumkin.

Tanlangan universitetlardan taklif olmagan yoki kech (1 iyuldan so'ng) murojaat qilgan abituriyentlar keyingi tanlov bosqichida qatnashishlari mumkin. Bu bosqichda UCAS mavjud o'rinlar haqida abituriyentlarga axborot beradi va abituriyent bunday universitetlar bilan mustaqil muzokaralar olib borishi mumkin.

4.4. Niderlandiya ta'limi

Niderlandiyaning yer maydoni 42 ming km/kv bo'lib, unda 15 million aholi istiqomat qiladi. Uning shimoliy dengiz bo'yida uch daryo Reyn, Maasa, Sxelde dengizga quyilish joyida joylashganligi, Niderlandiyaga katta geografik qulaylik tug'diradi. Shu tufayli ham aholining katta qismi kemasozlik, turizm, tranzit yuklarni kemalar bilan tashib berish bilan band. Ishga yaroqli aholidan 6 millioni yoki 67 foizi maishiy xizmat ko'rsatish sohasida, 28 foizi sanoatda, 5 foizi qishloq xo'jaligi va baliqchilik xo'jaliklarida mehnat qiladi. Davlat tuzimida

konstitutsion monarxiya, uning o'z parlamenti ham faoliyat ko'rsatadi. Bu mamlakat 12 viloyatdan tashkil topgan, poytaxti Amsterdam shahridir.

Niderlandiya kichik mamlakat bo'lsada, lekin xalqaro ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy hayotda faol ishtirok etadi. Hozirgi Birlashgan Millatlar Tashkilotining o'tmishdoshi bo'lgan millatlar ligasi aynan birinchi bor Niderlandiyada tashkil etilgan edi. Bu mamlakatda 1899, 1907-yillarda xalqaro tinchlik konferensiyalari bo'lib o'tgan. Hozir xalqaro arbitraj, xalqaro sud shu mamlakatning Gaaga shahrining Tinchlik saroyida joylashgan.

Uning siyosati tinchlik siyosatidir. U xalqaro tinchlikni saqlash tashkilotlarining a'zosi, tinchlik forumlarining barchasida faol qatnashadi. UBMT, NATO, EES, Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyatining faol a'zosidir. Ikkinchi jahon urushidan keyin Niderlandiyada qudratli industriyani barpo etish ishlari boshlandi. Bu mamlakat to'g'risida qisqacha ma'lumot ana shulardan iborat.

Bizdagi ta'lim tizimining qo'yilishi bo'yicha AQSH, Fransiya, Buyuk Britaniya mutaxassislarining fikri muallif diqqate'tiborini o'ziga jalb etdi. Ular bir ovozdan sobiq SSSRning barcha hududlarida ta'limning amalga oshirilishi bo'yicha jahonning istagan mamlakati bilan raqobatlasha olishi, uni saqlash va takomillashtirish zarurligini, sobiq SSSR ta'lim tizimlarida ibratli jihatlar ko'pligini ta'kidladilar. Ayniqsa, mustaqillikka erishgan har bir davlat o'z hududiy, mahalliy etnopedagogik xususiyatidan kelib chiqib, ta'limni isloh etishi zarurligini qayd etdilar.

Niderlandiya ta'lim tizimlarining shakllanish davri 1789-yilda fransuz revolyutsiyasi natijasida paydo bo'lgan Bativ Respublikasi davriga to'g'ri keladi.

Hozirgi paytda mamlakatning 75 foiz maktablari xususiy shaxslar, tashkilotlar va jamiyatlar tomonidan, shu jumladan, xristian yoki katolik cherkovlari tomonidan tashkil etilgan.

Bu mamlakatda ta'lim tizimi 7-3-2 shakldadir. Boshlang'ich ta'lim maktabgacha tarbiya bilan qo'shilgan.

Uning shakli quyidagi bosqichdadir:

- boshlang'ich ta'lim;
- o'rta ta'lim;
- maxsus ta'lim;

- oliy ta'lim;
- chet elliklar uchun ta'lim.

BOSHLANG'ICH TA'LIM

Boshlang'ich maktab 4-12 yoshli bolalarga mo'ljallangan. Bolalar 4-5 yoshlarida maktabga keladilar. Boshlang'ich sinflarda o'qish haftasiga 5 kun. Bolalar 8 dan 15 gacha maktabda bo'ladilar. Mashg'ulotlar o'yin shaklida amalga oshiriladi, dars soatlari chegaralangan emas. Golland maktablarida 15, 20, 30, 40 minutlik darslarni uchratish mumkin. Soat 12 dan 13.30 gacha tushlik tanaffus. Bu paytda bolalar uylarida ovqatlanib keladilar. O'qituvchilar uchun tushlikda 45 minut tanaffus beriladi. Mashg'ulotlar aksariyat potok bo'yicha amalga oshiriladi.

Bu mamlakatda 4 yoshdan kichik bolalar uchun o'quv-tarbiya muassasalari yo'q. Bolalar yaslilari ham bor, lekin ular ta'lim vazirligi tasarrufida emas.

Boshlang'ich maktabning dastlabki ikki yili o'quv o'yin rejasida bolalarni o'qishga, yozishga, hisoblashga, rasm solishga, qo'l mehnatiga o'rgatish ko'zda tutilgan. O'quvning keyingi 6 yillik bosqichida bolalarga niderland tili, matematika, yozuv, tarix, geografiya, fizika, jamiyatshunoslik fanlaridan dars o'tiladi. Maxsus maktablarda ilohiyot darslari o'qitiladi. Boshlang'ich maktab o'quvining so'nggi bosqichida bolalarga ingliz tilidan dars beriladi. Boshlang'ich sinfni bitirganlik haqida o'quvchilarga maxsus hujjat berilmaydi.

Bolaning boshlang'ich maktabdagi bilimi, aqliy va jismoniy rivojlanishiga qarab ota-onalar o'rta maktab tanlaydilar.

O'RTA TA'LIM

Niderlandiya maktablarida o'rta ta'lim:

- umumiy o'rta ta'lim;
- umumiy ilmiy o'rta ta'lim;
- hunar-texnika ta'limi va hokazolardan tashkil tongan.

O'z navbatida umumiy o'rta ta'lim o'qish muddati 4 yil bo'lgan o'rta va o'quv muddati 5 yil hisoblangan oliy bosqichga bo'linadi.

Tayyorlov bosqichi hisoblangan ilmiy o'rta ta'lim ham ikki ko'rinishga ega: gimnaziya va atensum deb ataladigan tipga bo'linadi. Har ikki ko'rinishda ham o'qish muddati 6 yil. Tayyorlov ilmiy o'rta ta'lim oliy ilmiy o'quv yurtlariga kiruvchilarni yetishtirib chiqaradi.

Hunar-texnika (ularada hunar-texnika) ta'limi quyi hunar-texnika ta'limi, o'rta va oliy hunar-texnika ta'limidan iborat uch bosqichdan iborat.

O'quvchilar o'quv yurtlariga kirish uchun topshiradigan sinovlari ularning qaysi bosqich o'quv yurtlariga kirish xohishi va albatta shunta munosib bilim darajasiga qarab belgilanadi. O'rta ta'lim bosqichi o'quvchilarga o'rta hunar-texnika bilim yurtlariga, oliy tip o'rta maktablari esa oliy toifa hunar-texnika bilim yurtlari hamda tayyorlov ilmiy o'quv muassasalarining bitiruvchilariga universitetlar va boshqa oliy o'quv yurtiga kirib o'qish imkoniyatlarini ochadi.

Hunar-texnika ta'limi o'z kasb yo'nalishiga ko'ra quyidagicha ko'rinishda:

- qishloq xo'jalik ishlari ta'limi;
- iqtisodiyot va ma'muriy ta'lim;
- texnik ta'lim;
- maishiy xizmat va tibbiyot ta'limi;
- ro'zg'or yuritish, xalq hunarmandchiligi ta'limi;
- savdo o'rta ta'limi;
- dengizchilik o'quv yurti va hokazo.

Niderlandiyada yoshlar 16 yoshga to'lgunga qadar o'qishga majbur. Shundan keyin olingan kasb yo'nalishlarini yanada takomillashtirish, yuqori malakaga ega bo'lish uchun o'qishlar yana ikki yil davom ettiriladi. Bunday holda o'quvchi haftaning bir yoki ikki kunida o'qishda bo'lsa qolgan kunlari ishda bo'ladi.

Ta'lim standartlari deganda, gollandiyalik ta'lim mutaxassisleri reja va dasturlarni tushunadilar.

Niderland maktablari faqat ta'lim bilan shug'ullanadilar. Maktablarda oshxonalar va bufetlar yo'q. Maktablarda ovqatlantirish, qonunbuzarlikni oldini olish ishlari bilan asosan oila, jamoat tashkilotlari mashg'uldirlar.

Maktablarda 60-70 foiz o'zlashtirishni normal holat deb hisoblaydilar. Qolganlari bo'sh yoki o'zlashtirmovchi o'quvchilardir. Bizning tushunchamizdek «ikkichilar» Niderlandiyada yo'q.

Yangi maktab qurilishini loyihalashtirishga qo'yilgan asosiy talablar quyidagilar:

- sinfda har bir o'quvchi uchun 6-8 m joy bo'lishi;
- yorug'likning me'yorida bo'lishi;

— har bir o'quvchiga yetarli maydonning mavjudligi (sinfda ham maktab hovlisida ham);

— individual e'tiborning bo'lishi va hokazo. Maktablarda devor, tom, derazalar oynavand, yorug' bahavo qurilgan.

MAXSUS TA'LIM

Niderlandiyaning maxsus maktablarida nogiron, aqli zaif, jismoniy nuqsonlarga ega bo'lgan bolalar tarbiyalanadilar.

Bunday turdagi maktablar ikki toifaga bo'linadi:

- boshlang'ich;
- o'rta.

U 8 yoshdan 21 yoshgacha bo'lganlar uchun mo'ljallangan. Bunday o'quv muassasalariga qo'yiladigan asosiy talab tezroq ruhiy, jismoniy nosog'lom bolalarni boshlang'ich va o'rta maktabga tayyorlab berishni ta'minlashdan iborat.

KATTA YOSHDAGILAR TA'LIMI

Hozirgi paytda Niderlandiyada katta yoshli fuqarolarning bilim olishga qiziqishi ortib bormoqda. Aksariyat bu toifadagi kishilar ilgari turli sabablar bilan ta'lim olishga imkoniyatlari bo'lmagan kishilardir. Mana shunday kishilarning bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini qondirish uchun mamlakatda ochiq maktablar, ochiq universitetlar tashkil etilgan. Bu o'quv muassasalarida o'quv mashg'ulotlari mustaqil yoki ishdan so'ng amalga oshiriladi.

YOSHLAR

Hozir Niderlandiyada mamlakat umumiy aholisining 40 foizini 25 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etadi. Mamlakat yoshlar siyosatining asosiy yo'nalishi ularni ma'lumotli, kasb-korli qilishga, yoshlarni mamlakat ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy hayotida faolroq ishtirok etishini ta'minlash, ularning ko'ngilli dam olishlarini yaxshiroq tashkil etishni ta'minlashga qaratilgan.

Keyingi paytlarda mamlakatda yoshlarning ijtimoiy istiqbollari keskin o'zgardi. Ularda hayotiy jarayonlarga qiziqish ancha kuchaydi, shuningdek, ular o'z muammolarini o'zlari mustaqil hal qilishga tobora intilmoqdalar.

Yoshlar boshqa mamlakatlardagi tengdoshlari singari jamiyatdagi o'z o'mini topish va uni mustahkamlash uchun kurashmoqdalar.

Yoshlar siyosatiga oid, davlat ahamiyatiga molik masalalarni faravonlik, sog'liqni saqlash va madaniyat ishlari vazirligi hal etadi. Bu

vazirlik boshqa vazirliklar bilan hamjihatlikda yoshlar ehtiyojlarini, shu jumladan, ularni ish bilan, turar joy bilan ta'minlash, moddiy farovonligini yaxshilash, ularga malakali tibbiy xizmat ko'rsatish kabi masalalarni muvofiqlashtiradi, hal etadi.

Katta avlodning, boshqaruv ishidagi mansabdorlarning faoliyatida eng ko'zga tashlangan soha yoshlarning ishsizligini tugatish, ularga keng ko'lamdagi yordamlar uyushtirishga sidqidildan yondashayotganligidir. Niderlandiyada yoshlar ishlari bo'yicha federatsiyasi mavjud bo'lib uning vazifasi hukumatda, parlamentda yoshlar manfaatini va ularning huquqlarini himoya qilishdan iborat.

Niderlandiyada qariyb 4 mln. yoshlar kunduzgi o'quvlar bilan qamrab olingan. Mamlakatda majburiy ta'lim pulsiz, katta yoshlilar maktablari va oliygohlarida pullikdir.

Ba'zan maktablarda ota-onalar o'quv tarbiya ishlarini amalga oshirishga o'z mablag'lari bilan yordamlashishga xohish bildiradilar. Bunday istaklar qabul qilinadi. Barcha o'qtuvchilar va tarbiyachilar maoshlari davlat tomonidan ta'minlanadi.

Rasmiy ma'lumotlarga qaraganda, ta'lim vazirligi Niderlandiyada eng qimmat turuvchi vazirlikdir. Unga davlat bir yilga 29,6 milliard gulden mablag' sarf etadi. Bu davlat byudjetining 17 foizidir.

O'qituvchi to'liq holda maosh olish uchun haftasiga 40 soat sarf etmog'i kerak.

Bizning mamlakatimizda asosan erkaklar 60 yoshda, ayollar esa 55 yoshda fahriyga chiqadilar. Niderlandiyada esa erkaklar uchun ham ayollar uchun ham bir xil pensiya yoshi 65 yosh. Pensiya miqdori oiladagi kishilar soniga qarab belgilanadi.

4.5. Turkiyada ta'lim siyosatining olib borilishi

O'zbekiston Respublikasi istiqbolga erishgach, uning mustaqilligini birinchi bo'lib qardosh Turkiya Respublikasi tan oldi. Mamlakatlarimiz o'rtasida iqtisodiy, siyosiy, madaniy aloqalar, shu jumladan, ta'lim bo'yicha hamkorlik tez rivojlanib bordi va u bizning xorijiy mamlakatlar bilan aloqalarimizda yetakchi o'rinlardan birini egalladi.

Bu hamkorlikning natijasi o'laroq, Respublikamizda 20 dan ortiq o'zbek-turk hamkorligidagi litseylar tashkil etildi va ular yaxshi faoliyat ko'rsatmoqdalar. Hap yili yuzlab o'zbekistonlik o'quvchilar va talabalar

ta'lim olish uchun Turkiyaga jo'natilmoqda. Ayni vaqtda turkiyalik yoshlar ham Respublikamiz o'quv muassasalarida bilim olmoqdalar.

Shuningdek, bu mamlakat bilan keng ko'lamda ta'lim bo'yicha mutaxassislar almashish yo'lga qo'yilgan. Har ikki mamlakatdan ta'limni boshqarish muassasalarining, o'quv yurtlarining hamda ta'lim bo'yicha ilmiy tadqiqotlar va ilmiy-metodik ishlar olib boruvchi mutaxassislar, o'qituvchilar va tarbiyachilar bir-birlariga tashriflar uyushtirib o'zaro tajribalar almashmoqdalar. Bularning barchasi ikki mamlakat maorifchilarining umumiy maqsad yo'lidagi ishlarni rivojlantirishga hissa bo'lib qo'shilyapti. Turkiya Respublikasida ta'limning qo'yilishining o'ziga xos tomonlari borligini hisobga olib, u haqda to'laroq ma'lumotlar berish o'rinli deb hisoblaymiz.

Respublikada hozir amaldagi ta'lim tizimlariga turk xalqining asl farzandi Kamol Otaturk asos solgan. Turkiya ta'lim tizimlari mamlakat Konstitutsiyasi, ta'lim-tarbiya to'g'risidagi qonunlar, «Milliy maorif vazirligining tuzilishi va vazifalari haqidagi 179, 208, 385-son qonunlarda hamda hukumat dasturlarida har tomonlama chuqur ifodalangan.

Respublika Konstitutsiyasining 42-moddasida "Barcha kishilar talim-tarbiya olish huquqiga egadirlar"deb yozib qo'yilgan va fuqarolarning bilim olish huquqlari kafolatlangan. Turkiya Respublikasida barcha tipdagi ta'lim to'la davlat nazoratida bo'lib, bunday nazoratga kirmaydigan ta'lim-tarbiya maskanlarini ochish mumkin emas. Xususiy maktablar ham davlat ta'lim standartlari talabiga mos kelishi va davlat dasturlarini to'la bajarishga majbur.

Boshlang'ich ta'lim barcha kishilar uchun majburiy, davlat maktablarida bepul o'qitiladi. Majburiy ta'limdan so'ng, uning keyingi bosqichlarida o'qishni davom ettirish istagini bildirgan, kam ta'minlangan oilalardan chiqqan bolalar davlat tomonidanstipendiyalar bilan ta'minlanadilar, ularga boshqa tegishli imtiyozlar ham belgilangan.

Ta'lim muassasalarida faqat o'quv-tarbiya ishlari, uni takomillashtirish bilan bog'liq vazifalarnigina bajaradilar. Undan tashqari faoliyatlarga yo'l qo'yilmaydi.

Turk millatiga mansub kishilarga ona tili sifatida boshqa biror xorijiy davlat tilini o'rgatish mumkin emas. Turkiya milliy maorifi tizimlarining umumiy tuzilishi quyidagicha: ta'lim tizimi bu mamlakatda ikki asosiy qismga bo'linadi. Ulardan birinchi qismi maktab ta'limi bo'lib, uning tarkibiga maktabgacha tarbiya,

boshlang'ich ta'lim, o'rta va oliy ta'lim kiradi. Uning tarkibi quyidagicha:

1. Maktabgacha tarbiya bosqichiga maktab yoshiga yetmagan bolalarni qabul qilish ixtiyoriydir. Maktabgacha ta'lim-tarbiyaning maqsadi bolalarni jismoniy, aqliy va ahloqiy rivojlanishini ta'minlash, ularni maktab bosqichiga puxta tayyorlab berish, kam ta'minlangan o'quvchilarga sharoit yaratish, turk tilida to'g'ri va chiroyli gapirishni o'rgatishdan iboratdir.

1992-yilda Turkiyada 131023 bolani qamrab olgan 7763 bog'cha ishladi. Bu maktabgacha tarbiya ishidagi umumiy bolalar sonining 5 foizini tashkil etadi.

2. Boshlang'ich maktabda esa bolalar 6 yoshdan 14 yoshgacha ta'lim oladilar. Bu bosqichdagi maktab quyidagi maqsad va vazifalarni ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi;

a) har bir turk farzandiga yaxshi inson bo'lib kamol topish, bilimli bo'lish, uni milliy iftihar ruhida tarbiyalash va fikrlashga o'rgatish;

b) har bir turk farzandiga qiziqishi, qobiliyati va iste'dodlariga ko'ra ta'lim berish, ularni hayotga, o'qishning keyingi bosqichlariga puxta tayyorlashdan iborat.

Boshlang'ich ta'lim muassasalari maktabgacha tarbiya bosqichidan so'ng ikki qismga: 5 yillik boshlang'ich va 3 yillik o'rta maktablar bosqichiga bo'linadi. Har ikkibosqich maktabini bitirganlik haqida o'quvchilarga attestat beriladi.

Bu ikki bosqich maktab sharoitiga qarab bir maktab bazasida yoki alohida-alohida ikki maktab tarkibida tashkil qilinishi mumkin.

Aholi siyrak va tarqoq qishloqlarda maktab markaziy qishloqlardan birida ochiladi, guruhlashtirish imkoniyati bo'lmagan tumanlarda esa bu ta'lim bosqichi internatlar tipidagi o'quv muassasalari shaklida amalga oshiriladi.

3. O'rta ta'lim boshlang'ich ta'limga tayanib, kamida uch yillik ta'lim beruvchi umumiy, kasbiy va texnik ta'lim muassasalarini o'z ichiga oladi.

Uning asosiy maqsadi barcha o'quvchilarga umumiy o'rta ta'lim va shunga muvofiq umumiy madaniyat, inson va jamiyat muammolarini o'rgatish, ularni oliy ta'lim bosqichiga, hayotga, kasb-kor sohalariga tayyorlashdir.

Bu maqsadlar o'rta umumiy ta'lim, turli dasturlarda kasb-kor o'rgatuvchi texnik-qurilish qishloq xo'jaligi yo'nalishlaridagi litseylarda amalga oshiriladi.

O'quvning har bir bosqichi bo'yicha alohida-alohida dasturlar mavjud.

Bu dasturlar quyidagilardir:

— ta'limning oliy bosqichiga tayyorlash dasturi;

— kasbga va oliy ta'limga tayyorlash dasturi;

— hayotga, ishlab chiqarishga tayyorlash dasturi va hokazolar.

Litseylar o'z turlariga va jumhuriyat ehtiyojiga ko'ra quyidagicha ixtisoslashtirilgan:

— umumiy litseylar — o'quvchilarni oliy ta'limga tayyorlaydi, 3 yil;

— fan litseylari — alohida fanlardan iqtidorli va ijodkor o'quvchilar bilimini va qobiliyatini takomillashtiradi, 5 yil;

— kichik litseylar — kunduzgi litseylarda o'qish imkoniyati bo'lmaganlar uchun, o'qish 4 yil;

— kasb-hunar litseylari — o'quvchilarga o'z qiziqishlari bo'yicha turli kasb-hunar o'rgatadi, o'qish muddati 3 yil;

— nafis san'at litseyi — ona tili va adabiyoti, rasm, musiqa kabi bo'limlarga ega;

— o'qituvchilar litseylari — boshlang'ich ta'lim bo'yicha o'qituvchilar tayyorlaydi. O'qish muddati 1 yil tayyorlov kursini hisobga olganda 4 yil;

— tijorat va turizm ta'limi litseylari — maishiy xizmat ko'rsatish, savdo, umumiy ovqatlanish shahobchalariga va boshqa sohalarga mutaxassislar tayyorlab beradi;

— diniy ta'lim maktablari — imom-xatib hamda din darsini o'tuvchi o'qituvchilar tayyorlaydi;

— maxsus ta'lim maktablari — ular korreksion maktablar bo'lib, jismoniy-aqliy jihatdan nuqsoni bor bolalar uchun mo'ljallangan;

— texnik litseylar — o'quvchilarga umumiy fanlar bilan bir qatorda industrial kasb-hunar ta'limini beradi.

Bundan tashqari Turkiyada qizlar kasb litseyi, qizlar texnik litseyi, qizlar san'at o'rta maktablari, qizlar, o'g'il bolalar xususiy maktablari mavjud.

4. Oliy ta'lim — mamlakatda oliy malakali turli kasb mutaxassisliklarini, ilmiy tadqiqot ishlari olib borishga qodir kishilarni yetishtirib beradi.

Turkiyada bunday mutaxassisliklar bo'yicha hozir 235 universitetlar va oliy texnologik institutlar ishlab turibdi. Bu universitetlardan 2 tasi diniy mahkamalar tasarrufidadir.

Mamlakatdan tashqarida yashovchi turk millatiga mansub kishilarning (ular 2,5 mln. dan ortiq) ta'lim-tarbiyasiga ham katta ahamiyat beriladi. Hozir shunday toifadagi kishilarni o'qitish uchun Turkiya hukumati tomonidan 1,236ta o'qituvchi ajratilgan. Ularning barchasiga davlat tomonidan haq to'lanadi.

Turkiya hukumati «Milliy maorifining asosiy Qonuni»da maktab ta'limi bilan bir qatorda maktabdan tashqari ta'limga ham katta e'tibor berilgan.

Maktabdan tashqari ta'limga qo'yilgan asosiy talab katta yoshdagilarni o'qish va yozishga o'rgatish; ularga umumiy va kasb-kor bilimlarini berish; savodxonlikdagi nuqsonlarini bartaraf etish kabi vazifalarni bajaradi, shuningdek, bunday muassasalar fuqarolarga, birinchi galda yoshlarga ijtimoiy hayotning ilmiy, texnologik, iqtisodiy, madaniy hayotiga to'la moslashish uchun shart-sharoitlar yaratib beradi. Shuningdek, MTMLar turli sohalarida mehnat qilayotgan kishilarning ishdan ajralmagan holda kasb malakalarini oshirishga imkoniyat tug'diradi. Turkiya Reslublikasida maktabdan tashqari ta'lim ikki manba orqali beriladi. Ulardan biri maktab bo'lsa, ikkinchisi ustoz-shogirdlik yo'nalishidir.

Ularning sohalar bo'yicha dasturlari quyidagilar:

1. Umumiy ta'lim dasturlari;
2. Kasb-hunar, texnik ta'lim dasturlari;
3. Shogirdlik va ustalik ta'limi dasturlari;
4. Ochiq ta'lim dasturlari va hokazolar.

Maktabdan tashqari ta'lim muassasalari tarkibiga bulardan tashqari amaliy san'at maktablari, qizlar amaliy san'at maktablari, yetuklik institutlari na yetuklik texnik ta'lim markazlari ham kiritilgan.

Shuningdek, keyingi yillarda o'quvchilar va talabalarning bo'sh vaqtlarini ko'ngilli va sermazmun o'tkazishga katta ahamiyat berilmoqda.

Shu maqsadda til o'rgatish markazlari musiqa, xalq o'yinlari, foto, teatr studiyalari, shaxmat-shashka klublari, turli sayohatlar uyushtirish, lagerda dam olishni tashkil qilish hamshiralik, rassomchilik to'garaklari yo'lga qo'yilayotir, ular orqali turli tanlovlar o'tkazishni amalga oshirilmoqda.

Talabalar va o'quvchilar uchun sportning turli sohalari bo'yicha seksiyalar tashkil etilgan, ularda sportning ommaviy turlari bo'yicha turnirlar, musobaqalar tashkil etilmoqda. Qizlar uchun esa qo'lda to'qish, bichish-tikish, pazandalik yo'nalishlaridagi to'garaklar mavjud. Ular tomonidan to'qilgan, tikilgan, tayyorlangan mahsulotlar har yili Anqaradagi katta ko'rgazmada namoyish etiladi.

Tayanch so'zlar: gimnaziya, diniy ta'lim, adabiy-badiiy til, jamiyatshunoslik, tabiiy-ilmiy-texnik, onalar maktabi, Gamburg bitimi, kattalarni o'qitish tizimi, Maktab ta'limi tizimini muvofiqlashtirish, half term, GCSE, level imtihonlari, UBMT, NATO, EES, litsey, umumiy ta'lim dasturlari, kasb-hunar, texnik ta'lim dasturlari, shogirdlik va ustalik ta'limi dasturlari, ochiq ta'lim dasturlari.

Nazorat savollari:

1 Sizningcha Fransiya ta'lim tizimining afzalliklari nimalardan iborat?

2. Angliya davlat maktablarida milliy dastur qanday fanlarni qamrab oladi?

3. Yevropa mamlakatlari ta'lim tizimining yutuqlarini O'zbekistonda tadbiq etish mumkinmi?

4. Turkiya milliy maorifi tizimlarining umumiy tuzilishi haqida nimalarni bilasiz?

5. Turkiya Respublikasida maktabdan tashqari ta'lim qanday olib boriladi?

6. Turkiyada litseylar qanday ixtisosliklar bo'yicha faoliyat ko'rsatadi?

7. Turkiya oliy ta'lim bosqichini izohlang.

8. Turkiyada ta'limga oid qanday qonunlar mavjud?

9. Turkiya milliy maorifi tizimlarining umumiy tuzilishi qanday?

10. Angliyada qanday tipdagi maktablar mavjud?

11. Germaniyada kasb-hunar ta'limi qanday?
12. Angliyada maktab ta'limi bosqichlarini bolalar yoshi kesimida tushuntirib bering.
13. Niderlandiya ta'lim tizimi haqida umumiy tushuncha bering.
14. Germaniya oiliy ta'lim tizimi haqida umumiy ma'lumot bering.
15. Niderlandiyada maxsus va katta yoshdagilar ta'limi qanday yo'lga qo'yilgan?

Pedagogik texnologiyalar:

«T -sxema» texnikasiqoidasi

- bu texnologiya murakkab, ko'p tarmoqli, mumkin qadar muammo xarakteridagi mavzularni o'rganishga qaratilgan; bunda ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama etiladi. Masalan, ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik va kamchiliklari, bir g'oyaning ikki tomoni, foyda va zararlari;

- tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlash muvaffaqiyati rivojlantirishiga hamda o'z g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklda ixcham bayon etish, himoya qilishga imkon yaratadi;

- ma'ruza yakunida qo'llaniladi.

T-sxema qonun-qoidalari bilan tanishib chiqadi.

Yakka tarkibda yoki juft-juft bo'lib T-sxemani to'ldiradi

O'z g'oyalarini yozma ravishda o'ng va chap taraflarida yozib chiqadilar. g'oyalar qarama-qarshi bo'lishi mumkin.

Sxemadagi g'oyalar taqqoslanishi va yakka tartibda, juft-juft holda yoki kichik guruhlarda to'ldirilishi mumkin.

Har bir tinglovchi o'z fikrini erkin holda to'liq bayon etishi mumkin.

T-sxema jadvalini to'ldiring

Yevropa ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari nimada?	O'zbekiston ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari nimada?

V BOB. AYRIM RIVOJLANGAN MAMLAKATLARDA TA'LIM-TARBIYA TIZIMI VA QIYOSIY TAHLIL

5.1. AQSH ta'lim tizimi va uning tarkibi

Mamlakat ta'lim tizimining tuzilishi quyidagicha:

- bolalar 3 yoshdan 5 yoshgacha tarbiyalanadigan maktabgacha tarbiya muassasalari;
- 1-8-sinflargacha bo'lgan boshlang'ich maktablar (bunday maktablarda bolalar 6 yoshdan 13 yoshgacha o'qiydilar);
- 9-12-sinflardan iborat o'rta maktablar (bu maktablarda 14-17 yoshgacha bo'lgan bolalar ta'lim oladilar). U quyi va yuqori bosqichdan iborat.

Amerika Qo'shma Shtatlarida navbatdagi ta'lim bosqichi oliy ta'lim bo'lib, u 2 yoki 4 yil o'qitiladigan kollejlarda hamda dorilfununlarda amalga oshiriladi.

So'nggi bosqich, dorilfununlar va boshqa oliy o'quv yurtlari tarkibida tashkil etilgan aspirantura yoki doktoranturalardir.

AQSHda majburiy ta'lim 16 yoshgacha amal qiladi. Bu mamlakatdagi o'quv yurtlarida davlat jamoa, xususiy tasarruflarda va diniy muassasalar ixtiyorida bo'lishi mumkin.

Shuni diqqatga sazovorki, AQSH maktablarining bitiruvchi sinf o'quvchilaridan tashqari barcha o'quvchilar ta'tillar paytida asosan ish bilan band bo'ladilar. AQSH maktablarida o'quv yili 180 kun. Bir soat dars 45-50 daqiqa.

Amerika konstitutsiyasiga muvofiq ta'lim tizimi tasarrufidagi shtatlar boshqaruv muassasalari ixtiyoridadir. 1979-yilgacha ta'limni mablag' bilan ta'minlash, ta'limda davlat siyosatini amalga oshirish, o'quv yurtlarida faoliyatni muvofiqlashtirib borishni Sog'liqni saqlash, Ijtimoiy ta'minot va ta'lim ishlari vazirligi olib borar edi. 1979-yilda Ta'lim vazirligi mustaqil bo'lib ajralib chiqdi.

Ta'lim tizimlariga mablag' ajratish bo'yicha AQSH dunyo mamlakatlari o'rtasida yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. AQSH ta'lim tizimining rivojlanish sur'ati ancha yuqori bo'lib, uning boshlang'ich ta'lim bosqichida o'qishi lozim bo'lgan bolalarning 99,9 foizi o'rta bo'g'ini 94,5 foizi ta'lim oladi. O'quvchilar umumiy sonining 46 foizi o'rta maktabni tamomlagach, kollej va universitetlarga kiradilar. Barcha toifadagi

ta'lim maskanlarida 58 million yosh, shu jumladan, ta'tilning oliy bosqichida 12 million yigit-qiz tahsil oladi. AQSHda har 10 ming aholiga 307 talaba to'g'ri keladi. Bu jahonda yuksak ko'rsatkichlardan biridir.

Bulardan tashqari AQSHda har yili 33 million kishi uzluksiz ta'lim va malaka oshirish tizimlarida bilim oladilar. Mamlakatda 3 million o'qituvchi mehnat qiladi. Hap yili o'rta maktabni 3 million o'quvchi, bakalavr darajasidagi oliy ta'lim bosqichini 932 ming kishi, magistr darajasida esa 300 ming kishi tugallaydi, yiliga 30 ming kishi doktorlik ilmiy darajasini oladi.

Maktabgacha tarbiya

Amerika boy mamlakat. Lekin bu mamlakatda bolalar uch yoshga to'lgunlaricha onalarga turli moddiy imtiyozlar berish ko'zda tutilmagan.

Farzandlarga qarab uyda o'tiradimi yoki enaga yollab ishga tushadilarmi, bu onalarning ishi. O'zbekistondagi kabi keng va shinam, ikki qavatli, o'ynaydigan, uxlaydigan, ovqatlanadigan alohida xonalari bo'lgan bog'cha va yaslilar Amerikada odob tusiga kirgan emas. Enaga yollash oila uchun haftasiga 200 dollardan kamga tushmaydi. Bu mamlakatda 30-40 bolaga mo'ljallangan xususiy va davlat tasarrufidagi bog'chalar mavjud. Ular enaga yollashdan bir oz arzonroqqa tushadi. Lekin har ikki holda ham, uydan olib borgan ovqatlarni edirishadi, krovatchalar, ko'rpa, to'shak, yostiqni ota-onalar olib borishadi. Amerikada bizdagidek taomnomalar, o'quv dasturlari yo'q. Bolalar yozda atrofdagi ko'kalamzorlarda o'ynab dam oladilar.

Bu bog'chalarda ham bolalar yoshlariga qarab turli guruhlarda tarbiyalanadilar, ularga tarbiyachi-mutaxassis qaraydi, ular ovqatni tayyorlab beradi, turli qo'shiqlar, she'rlar o'rgatadi, quvnoq o'yinlar uyushtiradi. Ammo har kim o'z uslubiga muvofiq ishlaydi, umumiy qoidalar, o'quv dasturlari joriy qilinmagan.

Lekin bolalar uchun haqiqiy ta'lim-tarbiya jarayoni ular 5 yoshga to'lganlaridan keyin boshlanadi. Ana shu yoshda ular «Kinder garden» deb ataluvchi tayyorlov bog'chalariga jalb etiladilar. Ular hukumat tasarrufida bo'lib, bog'chalar yoki maktablar tarkibida tashkil etiladi. Bolalarni maxsus «maktab avtobusida» uyga olib keladilar va maktabga olib boradilar. Bunday avtobuslar yo'l-transport hodisalaridan to'la muhofaza etilgan: sariq rangga bo'yalgan, uning signallariga barcha transport vositalari itoat etishga majburlar. Maktab avtobuslarini

boshqa transport vositalari quvib o'tishi mumkin emas, tartibni buzganlar qattiq jazolanadilar.

Ko'chalarda, maktabga ketayotganda yoki qaytayotganda alanglab yurgan, o'ynab futbol tepib yurgan bekorchi bolani uchratish amrimahol. Bolalarni maktabda ham, uyda ham shaxsiga tegilmaydi, do'pposlanmaydi, u erkin o'smog'i kerak. Agar biror bola «meni urdi» deb ota-onasidan shikoyat qilsa, ma'lum muddatga ana shu ota-onalar ayrim hollarda ota-onalik huquqidan mahrum qilinadilar. Maktabga bolalar o'zlari xohlagan kiyimlarda boradilar. 5 yoshli bolalarni maktabga tayyorlash ota-onalarning, bog'cha va maktabning, ommaviy axborot vositalarining ishi.

AQSH televideniesining alohida kanalida "Sezam ko'chasi" deb nomlanuvchi ko'rsatuvlar dasturi mavjud, u o'quvchilarga ingliz tili, alifbo, arifmetik amallarni bajarish, sanash, o'qish, koinot, tabiat, jug'rofiya, tarix bo'yicha bilimlarni o'ta qiziqarli tarzda singdirishga harakat qiladi.

Amerika ko'pmillatli mamlakat. Lekin har bir millat o'z farzandiga milliy urf-odatlarini, tilini o'rgatishga jiddiy ahamiyat beradi. Ko'pincha bu vazifalarni katta avlod amalga oshiradi.

O'zbeklar ham o'z ona tilini, urf-odatlarini, dinini o'z farzandlariga singdirishga astoydil intiladilar.

O'zbek bolalari ham Markaziy Osiyoda o'z mamlakatlari borligini biladilar, g'oyibona intiladilar, u haqda ko'p narsalarni ko'rish, eshitish, o'qishni istaydilar.

O'zbekistonga kelish har bir amerikalik o'zbeklarning muqaddas orzusidir.

Besh yoshli bolalar bilan olib boriladigan mashg'ulotlarning asosini ularni maktabga tayyorlash tashkil etadi. Olti yoshlilar bog'cha guruhlarida bo'lsalarda, lekin bu guruhlardagi ta'lim boshlang'ich sinfdagi ta'limga yaqin turib, amalda uning dastlabki bosqichi hisoblanadi. Maktabgacha tarbiya muassasalarining ta'lim dasturi ko'p jihatdan ota-onalar bilan hamkorlikda ish olib borishga mo'ljallangan, u pirovard natijada bolalarni boshlang'ich maktablarga puxta tayyorlab berishga xizmat qilishi kerak. Shuningdek, maktabgacha tarbiya muassasalari bolalarning aqliy va jismoniy, umuminsoniy hislatlarni, bolalar jamoasi ichida o'zini tutish, samimiylik, mehnatsevarlik, foydali xatti-harakatlarning ilk shakllanishiga erishmoqlarini, tozalik, ozodalik va

pokizalikka o'rganishlarini ta'minlab berishi lozim. Yuqorida aytganimizdek, maktabgacha tarbiya muassasalarining xususiyatlari ham bor. Lekin u Yaponiyadagidek rivojlangan emas. Amerikada xususiy bog'chalar davlat dasturiga kiritilgan.

Amerikada o'quvchilarning o'z fikrini so'zda mukammal, aniq ifodalab bera olishiga, o'zligini anglash, o'zining qadr-qimmatini e'zozlash, shaxsiy qobiliyatini ro'yobga chiqarish tuyg'ularini tarbiyalashga katta e'tibor beriladi. Bolalarda ana shu his-tuyg'ularini shakllantira borish ilk yoshdanoq boshlanadi.

Boshlang'ich maktab

Boshlang'ich maktablarning asosiy vazifasi 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalarga to'laqonli bilim, ta'lim berish, ularning umuminsoniy, axloqiy xislatlariga ega bo'lib shakllanishini ta'minlashdan iboratdir.

Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan o'quv predmetlari va dasturlari bolalarning yoshi, muhitiga moslashgan bo'lib, ular o'quvchilarning umumiy savodxonligini ta'minlab berishdan tashqari ma'lum darajada kasb yo'nalishiga ham ega qiladi.

Sinf-dan-sinfga ko'chirish o'quvchining o'qish tezligi, yozuvi, husnixati, arifmetika, tarix, geografiya, musiqa va san'at kabi predmetlarni boshlang'ich sinf dasturi hamda darsliklari doirasida qanday o'zlashtirib olganligiga qarab belgilanadi.

Amerika maktablarida o'quv-tarbiya ishlari bilan bog'lik masalalarni to'laligicha har bir shtat o'ziga mustaqil belgilab olish huquqiga ega. Shu boisdan boshlang'ich maktablarda o'quv davomiyligi turli shtatlarda turlicha belgilangan. Ya'ni boshlang'ich ta'lim 4, 5, 6, 8 yillik bo'lishi mumkin. O'quvchilar shu davr ichida ingliz tili, ijtimoiy fan, tabiat va gigiena, matematika, hunarmandchilik va san'at, badan-tarbiya va sport predmetlaridan saboq oladilar. AQSH maktablarida o'qish har bir o'quvchi uchun faxr-iftixor bo'lishiga o'quvchi o'z bilimi imkoniyati, nuqtai nazariga ishonch hissini tarbiyalashga katta e'tibor beriladi. O'quvchilarni maktabdan bezdirish, ularni darslarga ishtiyoqsiz va loqayd bo'lib qolishlari favqulodda salbiy holat hisoblanadi.

O'quvning boshlang'ich ta'lim bosqichidanoq o'quvchilar uchun turli to'garaklar, sayohatlar tashkil etiladi, xilma-xil ko'ngil ochar tadbirlar o'tkaziladi. Lekin ular pullik bo'lib, unga oila byudjetining 10-

16 foizi sarflanadi. Qo'li qisqa oilalar farzandlariga bu borada ba'zi imtiyozlar beriladi.

O'rta maktab

Amerika Qo'shma Shtatlarida to'laqonli o'rta maktab sirasiga 10, 11, 12-sinflar kiradi. 7, 8, 9-sinflarni aksariyat holda quyi o'rta maktab deb ham yuritiladi. Binobarin, quyi o'rta maktab kursini muvaffaqiyatli o'taganlar yuqori bosqichga — to'laqonli o'rta maktabga qabul qilinadilar.

Ma'lum darajada 9-sinfni bitirganlar yuqori o'rta maktablarga tanlov yo'li bilan qabul qilinadilar. Lekin yuqori o'rta maktablar o'quvchilarning bilimiga qarab tabaqalashtirilganligi tufayli 86,4 foiz o'quvchi ularga qabul qilinadi.

Amerikalik yoshlarning ko'pchiligi o'rta maktablarni tugatgach, tegishli diplom va maxsus kurslarni bitirganliklarini isbotlovchi hujjatlar oladilar. O'quvchilar odatda ma'lum bir sinfni, kurs yoki maktabni yakunlashda test sinovlariga jalb etiladilar.

O'quvchilar bilimi quyidagicha baholanadi:

A — 95-100 ball;

V — 85-92 ball;

S — 71-80 ball;

D — 65-70 ball;

G — 0-64 ball (qoniqarsiz).

Test natijalariga ko'ra qoniqarsiz baholangan o'quvchilar yil davomida ma'lum vaqt o'tkazib sinovdan qayta o'tkaziladilar. Bu sinovlarga o'quvchilarning sinf muloqotida qatnashganligining natijalari, og'zaki va yozma vazifalarning echimlari ham ilova qilinadi. AQSH maktablarida chorak va o'quv yili natijalariga ko'ra ham o'quvchilar test sinovlaridan o'tkaziladilar.

Ba'zi shtatlarda, shuningdek, Nyu-Yorkda ham ta'lim departamenti tomonidan belgilangan imtihonlar ham o'tkaziladi.

AQSH maktablarida odatda o'quvchilar o'quv yili davomida ikki marta o'zlashtirish tabeli oladilar. Ayrim okruglarda bunday tabellar har bir fan bo'yicha 6 marttagacha beriladi.

Har bir maktab o'quv yili boshlanishidayoq o'z o'quv tartibini oldindan belgilab oladi. U quyidagicha bo'lishi mumkin:

7-sentyabr — o'quv yilining boshlanishi;

12-oktyabr — Kolumb kuni munosabati bilan bayram;

21-oktyabr — o'quvchilarning aqliy qobiliyatlarini aniqlovchi test sinovlari;

10-noyabr — insholar konkursi;

22-27-noyabr — dastlabki ta'tillar;

2-dekabr — kollejga kirish imtihonlarining birinchi bosqichi;

22-dekabr — Rojdestvo ta'tili;

13-yanvar — kollejga kirish imtihonlarining ikkinchi bosqichi;

26-yanvar — o'quv yili ikkinchi yarmiga o'tish imtihonlari;

24-fevral — yaxshi o'quvchilarni aniqlovchi milliy imtihonlar;

2-mart — kollejlarga kirish imtihonlarining uchinchi bosqichi;

5-aprel — 3-davruga o'tish imtihonlari;

12-20-aprel — bahor ta'tillari;

4-iyun — kollejlarga kirish imtihonlarining to'rtinchi bosqichi;

30-may — Xotira kuni;

12-iyun — bitirish kechasi;

20-iyun — yozgi ta'tilga chiqish kuni.

O'rta maktablarda o'quvchilarga o'zlari tanlagan yo'nalishlariga mos holda predmetlar tanlashda ma'lum erkinliklar bor. Masalan, ingliz tili, ijtimoiy fanlar, matematika, fizika predmetlari asosiy fan bo'lib, chet tillari, nafis san'at, kasb ta'limi predmetlari o'quvchilarning xohish, istaklariga qarab qo'yilishi mumkin.

O'rta maktab o'quvchilari kundalik faoliyatida yarim vaqtni o'quv sinflarida, qolgan vaqtni esa laboratoriya, maydonlar, tajriba uchastkalari, amaliyot uchun mo'ljallangan joylarda o'tkazadilar. 10, 11, 12-sinflarda maktab-oila hamkorligi, ayniqsa, mustahkam bo'ladi. Chunki ayni shu bosqichda o'quvchilarning kasb-korlarga moyilligi to'la qaror topadi.

O'quvchilar va ota-onalarning istaklariga muvofiq, kasb-kor yo'nalishiga mos keladigan predmetlardan olinadigan saboqlarni ko'paytirish mumkin. Boshqacha qilib aytganda, o'quvchi kelajakda qaysi sohaga o'z hayotini bag'ishlashga ahd qilgan bo'lsa, aynan o'sha yo'nalishdagi predmetlarni ustun darajada o'rganib, tayyorgarlik ishlarini olib boradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xulosa qilish munkinki, AQSH o'rta maktablari o'z o'quvchilariga uch yo'nalishda: akademik, kasb-kor, umumiy yo'nalishlarda bilimberadilar. Ayni paytda o'quvchilarga to'rt

yo'nalishda hunar, kasb-kor asoslarini bepib boradilar. Bular quyidagilar:

Birinchisi, qishloq xo'jalik kasblari ta'limi hisoblanib, unda tinglovchilarga fermerlik asoslari o'qitiladi va unda qishloq xo'jaligi bo'yicha menejmentlar etishtirib beriladi. Bunday ta'lim Amerikaning bo'lg'usi fermerlari dasturi asosida ish olib boradi.

Ikkinchisi, biznes ta'limidir. Unda o'quvchilarga tijorat, tijorat iqtisodiyoti, ichki iqtisodiyot mutaxassisligi o'rgatiladi, bunday o'quv yo'nalishlarida bolalarda muruvvat, bemorlarga g'amxo'rlik qilish, insonparvarlik tuyg'ularini tarbiyalash masalalariga ham jiddiy ahamiyat beriladi.

Uchinchisi, savdo va sanoat ta'limi bo'lib, unda yoshlarga mahsulot ishlab chiqarish va mexaniklik kasbi o'rgatiladi.

To'rtinchisi, qurilish ta'limi bo'lib, bu ta'lim tizimi orqali turli qurilish kasblari bo'yicha bilim va ko'nikmalar beriladi.

By kasb dasturlari o'quvchilarni ana shu kasblarga tayyorlashi ham, ularni shu kasb-korni yanada chuqurroq o'rganish bo'yicha o'qishni davom ettirishga ham tayyorlashi mumkin. Bundan tashqari, dasturning uchinchi turi ham mavjud bo'lib, bu umumiy ta'lim (akademik) dasturidir. Bu dastur kasblar yuzasidan umumiy tushuncha beradi va o'quvchilarga kasblarning o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi.

AQSHda har bir o'quvchining fanlar bo'yicha olgan bilimlarini jamlovchi attestatlar mavjud. U o'quvchilarning oliy o'quv yurtlariga kirishlarida ana shu attestat nusxalari topshiriladi. Kollejlarda o'qish istagida hujjat topshirgan o'quvchilar yuqori o'rta maktabning so'nggi ikki yili bilimlari hajmida kirish test sinovlaridan o'tkaziladilar. Test sinovlarini amalga oshirish maxsus ta'sis etilgan ta'lim test xizmati hamda Amerika kollejlari test sinovlari xizmati tomonidan ado etiladi. Testsinovlari tegishli bilimlar bo'yicha o'quvchilarning saviyasini belgilab berishdan tashqari o'g'il-qizlarning tanlagan kasbiga layoqatini va qobiliyatini ham aniqlaydi.

Chunki o'quvchi tanlagan kasb uning tabiatiga, sog'lig'iga, dunyo qarashiga mos kelmay qolishi mumkin. Test sinovlarida attestatda ko'rsatilgan ballar umumlashtiriladi va o'quvchilar tomonidan berilgan tavsifnomalar e'tiborga olinib, kollejga kiruvchining taqdiri belgilab beriladi.

Odatda o'quvchilarga dastlabki 6 yil davomida barcha o'quv predmetlari bo'yicha bir o'qituvchi bilim beradi. Keyingi 6 yil ichida esa har bir predmet bo'yicha alohida o'qituvchi belgilanadi.

Ayrim maktablar o'quvchilarining o'quv predmetlarini o'zlashtirishda eng yangi o'quv vositalarini qo'llash va o'rganilayotgan darsliklarni programmalashtirish tufayli katta muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritdilar. Maktablarda qo'llanishi mumkin bo'lgan vositalar elektron yozuv apparatlari (kolligrafiya va yozuv qoidalarini takomillashtirishga yordam beradigan moslamalar), ta'lim televideniesi, qo'lda ko'tarib yuradigan elektron tillaboratoriyasi, slaydlar, videoapparaturalar, kompyuter va hokazolardan iborat.

Maktablar ishini tashkil etishdagi yana bir o'ziga xoslik shundaki, o'quvbinolaridan butun yil davomida foydalanib turiladi. 1970-yillarda Amerika maorifchilari tomonidan ilgari surilgan «Maktab eshiklari doimo ochiq bo'lsin» degan chaqiriq hozir ham amalga oshirilayotir. Yozgi ta'til kunlarida ham maorifchilar yoshlarga turli mashg'ulot va o'quvlar taklif qiladilar, maktab o'quvchilari bilimni chuqurlashtirish, ular uchun kollejlarga tayyorlov kurslarini tashkil qilish bilan band bo'ladilar.

5.2. Isroil mamlakatida ta'lim-tarbiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari

O'zbekiston jaxon andozalariga mos keladigan ko'p bosqichli ta'lim tizimiga o'tmoqda. Ta'lim texnologiyalari jaxon andozalariga mos keladimi, ilgor tajribalar ta'lim texnologiyalariga kirib bormoqdam? - degan savol hammamiz uchun o'ta muhimdir.

Biz foydalanadigan ta'lim texnologiyalari shaxsni rivojlanishiga, mustaqil ishlashga o'rgatishi zarur. Chet el tajribalarini o'rganib, ularni sharoitimizga moslab tatbiq qilish kerak. Bu borada bir qator chet el tajribalari, xususan, Isroil davlati tajribalari bilan tanishish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Isroil davlatida ta'lim 5 yoshdan 18 yoshgacha davlat byudjeti hisobiga amalga oshirilib, uch bosqichdan iborat (maktabga 6 yoshdan qabul qilinadi):

- a) boshlangich ta'lim (1-4 sinflar),
- b) o'rta ta'lim (5-9 sinflar),

Bu bosqichlar yakunida butun Isroil bo'yicha bir kunda bitirish imtihonlari bo'lib o'tadi. Natijalari asosida o'quvchilar o'zi tanlagan maktab yoki texnologik maktablarda o'qishni davom ettiradi.

d) texnologik ta'lim (10-12 sinflar).

O'quvchilar bu bosqichda kasbiy bilim oladilar va universitetlarga kirish huquqini beruvchi attestat uchun imtihon topshirib borishadi. (Attestatga imtihon topshirish juda murakkab jarayondir). Har yili 12-sinfni tugatgan o'quvchilarning o'rtacha 20-40 % attestat oladilar.

Shundan keyingi barcha toifadagi ta'lim xizmatlari pullik.

O'n sakkiz yoshga kirgan o'gil-qizlar majburiy armiya xizmatiga chaqiriladi.

Armiya xizmatidan keyin attestati borlarning deyarli hammasi universitetga o'qishga kiradi. Attestat olmaganlar texnologik maktablarda o'qishni davom ettirishi yoki olgan kasbi bo'yicha ishlashi mumkin.

Attestati yo'qlar texnologik maktablarning 13-14 sinflarida o'qiydi, lekin istagan sinfdan so'ng kichik texnik, texnik hujjati bilan o'qishni yakunlashi mumkin. 15-16 sinflarda o'qishni davom ettirganlar kichik injener (15-sinf) va bakalavr (16-sinf) diplomiga ega bo'ladi. Bunday sinflarga ega bo'lgan texnologik maktablar Isroil yoki chet el universitetlari bilan shartnomaga ega bo'lib, shu universitetlarning diplomlarini berishadi.

Ta'limdagi ustuvor yo'nalishlar va moddiy-texnik ta'minot

Isroil davlatida texnologik (kasb-hunar) ta'limga juda katta etibor qaratilgan va turli-tuman ko'rinishdagi o'quv muassasalarida amalga oshiriladi. Bular jumlasiga texnologik maktablar, kollejlari, pedagogik markazlar va boshqalar kiradi. Ularning aksariyati ishlab chiqarish yoki firmalar bilan bevosita bog'liq bo'lib, mutaxassislik yo'nalishlariga ega. Masalan: elektronika, kompyuter, ekologiya, qishloq xo'jaligi, kimyo, grajdan dengiz floti va boshqalar.

Ta'lim muassasalarining barcha turlari moddiy texnik bazasi, kompyuter bilan jihozlanganligi juda yuqori darajada. Barcha kompyuterlar Internetga ulangan. O'quv jarayonida Internetdan keng foydalaniladi. Bundan tashkari Tel-Aviv universiteti bilan bir kator texnologik maktablar sputnik kanali orqali amalga oshiriladigan va on-line bevosita muloqot rejimida ishlaydigan masofadan o'qitish tizimiga ulangan.

Ta'lim tizimida o'quvchiga juda ko'p bilim berilmaydi, lekin o'quvchilar, hatto bog'cha bolasi ham, mustaqil ravishda fan mavzuga boglangan holda proektlar yozadi yoki tayyorlaydi va himoya qiladi. Isroil davlati pedagogikasi ta'limning barcha bosqichlarida o'quvchiga mustaqil ishlashni o'rgatishga qaratilgan va «**Bilim olishga o'rgatish uchun o'qitiladi**» degan shior bilan ta'lim beriladi.

Hozir Isroil davlatida joriy qilinayotgan ta'lim texnologiyasi ko'ra sinflarda o'quvchilarni o'zlashtirish darajasiga qarab tabaqalarga ajratib o'qitiladi. Ta'lim barcha fanlar bo'yicha hayot va tabiat bilan bog'lagan holda olib boriladi. Fanlarning uzviy boglanishi doimo ko'zga tashlanib turdi.

Oliy ta'lim tizimi uch bosqichli:

1. Bakalavriatura - 4 yil,
2. Magistratura - 2 yil,
3. Doktorantura - 3 yil.

Bakalavr va magistr uchun o'qish Isroilda, doktorantura asosan Yevropa va AQSH da amalga oshiriladi.

Isroil davlatida malaka oshirishga asosan ikki guruh omillar ta'sir qiladi:

1. Ijtimoiy-madaniy omillar:

- a) jamiyatni ko'p madaniyatlilik (turli davlatlardan kelgan repatriantlar o'ziga xos madaniyatga ega);
- b) turli din vakillarining yirik qatlamlarining borligi (iudeylar, musulmonlar, xristianlar va ularning turli oqimlari);
- d) turli yillardagi repatriantlarning katta oqimi (50-, 70-, va 90-yillar).

2. Pedagogik omillar:

- a) texnologik ta'limga o'tish;
- b) o'quvchilarni shaxs sifatida rivojlanishiga yo'naltirilgan ta'lim (ayniqsa, o'rta va texnologik ta'limda);
- d) o'quv yurtlarini kompyuterlashtirish davlat dasturi va uning juda yuqori suratlarda amalga oshirilishi;
- e) mutaxassislarni tayyorlashdagi ko'p bosqichlilik.

Ushbu faktorlar malaka oshirishning mazmunini tashkil etadi va uning samaradorligini, malaka oshirish kelajagini aniqlashda hisobga olinadi. Bu dastur Vazirlik va munitsipialitetlar darajasida boshqariladi.

Pedagogik faoliyatning tashkil etilishi

Mutaxassis (bakalavr, magistr, doktor) istagan ko'rinishdagi o'quv yurtida pedagog sifatida ishlashi uchun albatta bir yil o'qib pedagogik faoliyat ko'rsatish huquqini olishi kerak. Bu o'qish universitetlarning pedagogik fakultetlarida, pedagogik kollej va markazlarda amalga oshiriladi.

Pedagoglarning malaka oshirishi ikki toifaga bo'linadi.

1. Pedagogik ish og'ir hisoblanganligi uchun tayyorlov sinfi pedagoglaridan tortib universitet professorlarigacha olti yil ishlagandan so'ng dam olish, o'zining professional va pedagogik malakasini oshirish va birorta hobbii bilan shug'ullanish uchun bir yil to'lik ish haqi saqlangan holda ishdan ozod qilinadi, ya'ni sabatiklga chiqadi (AKSH sistemasi). Bu vaqtda u boshqa joyda ishlashga haqqi yo'q. Pedagog sabatikl davrida albatta malakasini oshirish uchun kurslar eshitadi, individual va guruhlarda maslahatlar oladi, kutubxonalarda va Internet to'rida mustaqil ravishda malakasini oshiradi.

2. Universitet professorlaridan tashkari barcha toifadagi o'quv yurtlarining pedagoglari joriy malaka oshirishlardan o'tib turishi kerak. Buning uchun hafta metodik kun beriladi. Metodik kunda malaka oshirish uchun 2 soatga ekvivalent qo'shimcha haq to'lanadi. Bu kunda u o'zining professional va pedagogik malakasini oshirish uchun kurslarga qatnashishi kerak. Kurslarga har hafta yoki soatlar (mablag') yig'ilganda birdaniga qatnashi mumkin. Kurslar natijasida pedagog kredit to'playdi. Minimal kredit yoki kredit birligi 112 soatga teng. Pedagog 112 soatlik kreditlardan ikkitasini yiqqandan so'ng malaka oshirgan hisoblanib, maoshiga 1,6 % qo'shiladi. Bu jarayon o'suvchi koeffitsiyent bilan uzluksiz davom etadi va maoshni 30 % gacha oshishiga imkon beradi.

Malaka oshirish uchun imkoniyatlar juda katta bo'lib, u malakali mutaxassislar, texnika resurslari va moliyaviy jihatdan ta'minlangan.

Ilmiy metodik ta'minot juda yuqori darajada bo'lib, Ta'lim vazirligining inspektorlari va metodistlarining katta armiyasi va universitetlarning professorlari shug'ullanadi. Zarur bo'lgan kurslarning ro'yxati va ularning dasturlari har yilning boshida e'lon qilinadi. Barcha kutubxonalar kompyuterlashtirilgan bo'lib, istagan adabiyotni operativ topishga, Isroilda yo'q bo'lsa chet eldan Internet orqali olishga imkon beradi.

Malaka oshirish uchun juda ko'p markazlar, kurslar, tashkil qilingan. Bundan tashqari malaka oshirish universitet va kollejlarda amalga oshiriladi.

Ta'limga, ajratilgan mablaglar juda katta bo'lib, davlat byudjetining 11 % va munitsipialitetlarning 40% gacha byudjetini tashkil qiladi. Bundan tashkari chet ellardagi homiylar katta miqdorda beg'araz mablag' ajratadilar.

Ta'lim tizmini, xususan, malaka oshirishni boshqarish markazlashgan va kompyuterlashgan holda Ta'lim vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

Iqtisodiyot kadrlarini malakasini oshirish va qayta tayyorlashning asosiy yo'nalishi yangi kelgan repatriantlarni ish joylariga tayyorlashdir.

5.3. Xorijiy mamlakatlarda o'qituvchi mutaxassislarni tayyorlash muammosi

Fransiyada Vazir har yili kelgusi o'quv yilida o'qituvchilar tarkibini tayyorlash mashqlarida hisobga olinadigan prinsiplar, rahbarlik va eng ahamiyatli narsalar bayonnomasini ishlab chiqadi. Maktab direktori mashqlarning milliy dasturini tayyorlaydi. Quyidagilar eng zarur deb hisoblanadi:

- Bilimlarning zamonaviyligi;
- O'qitish usullarini takomillashtirish;
- Boshqaruv malakasini rivojlantirish.

Gretsiya ta'lim vazirligi milliy darajadagi malaka oshirishga javob beradi. U eng zarur narsalarni aniqlaydi, masalalar qo'yadi va mashg'ulotlar shakli hamda mazmuni yuzasidan qaror qabul qiladi. Shuningdek, shunga mos qonunchilik asoslarini ishlab chiqadi. Italiyada malaka oshirish to'rt xil harakat ko'rinishidagi tayyorgarlik bo'yicha milliy dasturga asoslanadi:

- Milliy tizim;
- Mintaqaviy tizim;
- Viloyat tizimi;
- Mahalliy o'qituvchilar kengashlari.

Irlandiya Respublikasi ta'lim departamenti malaka oshirishni tashkil qiladi, belgilaydi va unga homiylik qiladi. Bir qancha agentlar departamentga ehtiyojlariga javob beruvchi o'z takliflarini kiritadilar.

Takliflar inspektorlar tomonidan ko'rib chiqiladi. Shotlandiyada Davlat kotibi 75 foiz miqdor fondni alohida grantlar tizimining eng asosiy sohalari kurslariga ajratadi. Homiylik jabhasi departament tomonidan ta'lim boshqaruvi avvaldan xabardor inspektorat ishtirokida ko'rib chiqiladi.

Kurslarga muqarrar va erkin qatnashish

Yevropaning bir qancha davlatlarida davomiyligi bir necha kun bo'lgan majburiy malaka oshirish haqida qaror qabul qilingan (Finlyandiya, Irlandiya, Norvegiya, Portugaliya, Shotlandiya, Ispaniya). Boshqa mamlakatlarda bir kunlik konferensiyalarga ishtirok etish majburiy hisoblanadi (Belgiya va Fransiya).

Belgiyada har yili mahalliy inspektorlar tomonidan ish joylarida uyushtiriladigan ikki-uch kunlik kurslarga qatnashish majburiydir. Inspektorlar tomonidan qo'shimcha kurslar ham tashkil qilinishi mumkin, biroq ularga qatnashish majburiy emas. Shotlandiyada o'qituvchilarga tayyorgarlik uchun har yili 5 kun ajratiladi va uning berilishiga ta'lim bo'limi javob beradi. 50 soat minimum ishni rejalashtirish vaqti (IRV) har yili o'qituvchilarning maktabning kengroq miqyosdagi ehtiyojlari uchun ajratiladi. Ta'lim rejasini qayta ishlash, o'qituvchilar malakasini oshirish, maktabning ichki aloqalari, kasbiy kamolot, pedkengash va ta'lim bo'limi yig'ilishlarida kasbdoshlar bilan uchrashishni misol qilish mumkin. O'qituvchi 50 IRVning 20 soatini direktor ko'magida individual ish uchun ajratish huquqiga ega.

Butun professional faoliyati davomida o'z ehtiyojlarini qondirish uchun Fransiya o'qituvchilarga tayyorgarlik kurslarida ishtirok etish uchun (36 hafta) kredit ajratiladi. Ularga kurslarga o'z ixtiyori bilan qatnashishi huquqi beriladi. Ularning qatnashuvi ta'lim bo'yicha tuman inspektorati tomonidan rag'batlantiriladi. Niderlandiyada o'qituvchilar malakasini oshirishning qiziq o'ziga xosligi bor — ularda hatto ishsiz o'qituvchilar ham mashg'ulotlarda ishtirok etish huquqiga ega.

Yevropa Ittifoqining har bir davlatida joylarda tayyorgarlik o'tkazish uchun qanchadan pul sarflanishini aniq aytish qiyin. Biroq shuni aytish lozimki, mashg'ulotlarga ajratilgan mablag' ta'lim uchun ajratilgan umumiy mablag'ning 1 foizga yaqinini tashkil etadi.

Bir qancha davlatlarda (Angliya, Niderlandiya, Shotlandiya) o'qituvchilar tayyorgarligiga ajratilgan mablag' maktablarga beriladi. Maktablar o'z ehtiyojlarini o'zlari aniqlaydi yoki ularni mavjud vosi-

talar, ba'zan tashqi agentlar yordamida belgilaydilar. Bu ehtiyojni qondirish tizimini yaxshilash hamda ish sifatini oshirishga olib keladi. Hukumat zimmasida mashg'ulotlarni milliy tashabbus miqyosida mablag' bilan ta'minlash vazifasi qoladi.

Angliya va Uelsda o'qituvchilar malakasini oshirishni mablag' bilan ta'minlash uch manba asosida shakllanadi:

— Hukumat miqyosida. Bunda fond mahalliy ta'lim organlari vositasida taqsimlanadi.

— Mahalliy ta'lim bo'limlarining o'z mablag'lari. Bir qismi maktablarga berilib, bir qismi o'qituvchilarni joylarda tayyorlashga ajratiladi.

— Malaka oshirish mashg'ulotlarini mablag' bilan ta'minlash fondi. O'qituvchilarni tayyorlash agentligi maktab o'qituvchilari uchun ochilgan kurslarga homiylik qiladi.

Angliya va Uelsda 23000 boshlang'ich va o'rta maktablarning 400000 o'qituvchisini qayta tayyorlash uchun har yili 800 millionga yaqin dollar sarflanadi.

Norvegiya hukumati malaka oshirish kurslariga o'qituvchilarning qatnashuvini mablag' bilan qo'llab-quvvatlashni o'z zimmasiga oladi. O'qituvchiga islohotlar bilan bog'liq predmet bo'yicha bilimlarni mustahkamlash va boshqa maktab masalalari bo'yicha shaxsiy javobgarlik yuklanadi. Daniyaning har bir maktab boshqaruv kengashi yillik byudjetdan o'qituvchilar malakasini oshirish uchun kerakli mablag'ni ajratishni zimmasiga oladi. Har bir maktab direktori maktabning o'qituvchilarni qayta tayyorlash siyosatini aniqlaydi, har bir mashg'ulot turiga fond ajratish, o'qituvchilarni kurslarga taqsimlash masalalarini bajaradi.

Gretsiya ta'lim vazirligi o'qituvchilarni tayyorlashning barcha turlari bo'yicha mablag'larni rejalashtirish va boshqarishga javob beradi. O'z vaqtida mintaqaviy boshqaruv organlari ijro etuvchi rolini o'ynaydi.

5 oylik tayyorgarlik kurslarini yo'l-yo'lakay o'tovchi doimiy o'qituvchilar hali ishga kirmagan, tayyorgarlik bosqichini o'tagan o'qituvchilar bilan almashadilar. Belgiyada o'quvchilar ta'tilga chiqqanida o'qituvchilar uchun 2-3 kunlik tayyorgarlik kurslari uyushtiriladi.

O'zbekistonda o'qituvchilar malakasini oshirishni o'tkazishning asosiy tomonlari:

— o'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini o'z predmeti bo'yicha oshirish;

— o'qitishning yangi usullarini o'rganish;

— tajriba almashish va tajribali pedagoglarning ta'limi;

— kompyuter malakasini o'rganish va takomillashtirish.

Asosiy zaif tomonlar:

— o'qitishning yomon usullari;

— zarur va zamonaviy adabiyotlarning yetishmasligi;

— malaka oshirish institutlaridagi yomon sharoit;

— keraksiz predmetlarning ko'pligi;

— kompyuter texnologiyasini egallashining past darajasi;

— yuksak malakali pedagoglarning etishmasligi.

O'zbekistonda o'qituvchilar malakasini oshirish tizimini takomillashtirish usullari:

— chet davlatlarda stajirovka va chet el tajribasini o'rganish;

— malaka oshirish institutlariga tajribali ma'ruzachilarni jalb qilish;

— zamonaviy metodik adabiyotlarning qo'llanilishi;

— kompyuter malakalarini o'zlashtirish;

— malaka oshirish institutlarining mintaqaviy filiallarini tashkil qilish;

— o'qitishning zamonaviy usullari;

— amaliy mashg'ulotlar ustuvorligi;

— o'quvchilar fikriga e'tibor berish;

— o'quvchilar ehtiyojlariga katta e'tibor berish.

O'qituvchilar doimiy kasbiy rivojlanishda o'z ehtiyojlarini aniq belgilay oladilar. Ular o'qitish usullarini boshqa tajribali o'qituvchilar bilan muhokama qilib aniq baholay oladilar va kompyuter malakalarini takomillashtiradilar. Bir vaqtda o'qituvchilarning aksariyati ma'ruzalarni qiziq emas va zerikarli, o'qitish usullarini yomon va ba'zilar hatto malaka oshirish institutlariga qatnashish vaqtni va pulni bekorga sarflash deb hisoblaydilar.

5.4. Jahon mamlakatlarida pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyoj va ularni tayyorlash masalalari

Boshqa ko'plab kasblar kabi o'qituvchilik kasbi tayyorgarligi dastlabki pedagogik ta'lim olingandagina tugamaydi. O'qituvchilarga doimiy yangilanib turuvchi talablar qo'yiladi. Professional o'qituvchi bu yangilanishlarga tabiiy ravishda o'z kasbiy darajasini doimiy oshirib borish bilan erishishi lozim. O'qituvchilarni tayyorlash uzluksiz jarayon sifatida ishga kirgunicha, ishga kirayotgan vaqti va ishlayotgan davri bosqichlarini o'z ichiga olishi kerak.

O'qituvchilarni dastlabki tayyorlash.

Yevropa Ittifoqining aksariyat davlatlarida (Daniya, Finlandiya, Fransiya, Germaniya, Gretsiya, Irlandiya, Ispaniya, Shvetsiya, Buyuk Britaniya) boshlang'ich va o'rta maktab o'qituvchilarining dastlabki tayyorgarligi oliy o'quv yurtlarida kechadi. O'rta maktabning boshlang'ich sinflarida dars berish uchun o'qituvchilar oliy ma'lumotli bo'lishi kerak (Avstriya), Belgiya, Gollandiya bundan istisno.

O'qituvchilarning kasbiy va amaliy tayyorgarligi asosiy kurs bilan bir vaqtda (baravar usul) yoki asosiy kursdan keyingi, masalan, aspirantura darajasida (izchil usul) olib boriladi. Baravar usul bo'yicha kirish talablariga to'liq o'rta ma'lumot to'g'risidagi attestat, ba'zi hollarda oliy ma'lumot olishga loyiqligi haqidagi sertifikat talab qilinadi. Izchil usul bo'yicha dastlabki oliy ma'lumot (universitet yoki undan boshqa)ni maxsus fan yo'nalishda egallagan talabalar muallimlikka aspirantura yoki universitetdan tashqari kurslarda tayyorlanadi.

Baravar usul o'qituvchilarining barcha ta'lim va tayyorgarligi boshlang'ich maktablarda izchil usulda yo'lga qo'yiluvchi Fransiya boshqa barcha davlatlarda tarqalgan. Angliyada har ikki usul ham amal qiladi, ammo maktab o'qituvchilarini tayyorlashning baravar usuli kengroq tarqalgan.

Shotlandiyada kasbiy ta'limda lektorlar pedagog darajasini egallashlari mumkin. Bu majburiy bo'lmasada, 85% lektorlar bu daraja sohibi bo'ladilar. Pedagoglar tayyorlashda lektorlar uchun albatta pedagog malakasi talab qilinadi. Oliy ta'limning boshqa sohalarida lektorlar odatda bunday malakaga ega emaslar. Hozirgi kunda

universitet xodimlari uchun ta'lim kurslarida pedagogik metodlarga tayaniladi.

Lektorlardan oliy ta'limda ham, undan keyingi ta'limda ham ta'lim usullarini doimiy yaxshilab borish talab qilinadi. Bu turli sabablar bilan izohlanadi. Bir qancha davlatlarda lektorlardan yaxshi natijalarga erishish talabi qo'yilgan qoidalar mavjud. Shuningdek:

- Talabalarning muvaffaqiyatlari bilan bog'liq moliyaviy pul ulushi mavjud.

- Talabalarga har bir predmet bo'yicha so'rovnomalarni to'ldirishga beriladi. Natijalar kursdagi barcha lektorlarni jamlovchi kurs qo'mitasi a'zolari, talabalarning vakillari, ishlab chiqarish va mahalliy jamiyatlar vakillari huzurida e'lon qilinadi.

- Ta'lim sifatini tekshirishni amalga oshiruvchi inspektor va boshqa universitet xodimlari ishtiroki.

- Talabalarni baholovchi professionallar guruhi.

Yomon o'qitish mazkur kursga juda kam talabalarni to'plashga sabab bo'ladi va bu o'z navbatida kurning yopilishiga olib kelishi mumkin.

Dastlabki kurslarni tasdiqlash

Shotlandiya Davlat kotibi o'qituvchilar tayyorlanishini bir necha yo'l bilan nazorat qiladi:

- U maktab o'quvchilari ta'limi kursini tasdiqlaydi.
- Tasdiqqa ega bo'lgan, sharoitlarni yaratib beruvchi homiy tashkilotlarga ko'rsatmalar beradi.
- Har yili malaka oshirish kurslariga kirish talablarining eng quyi darajasini ishlab chiqadi.
- Ta'lim uchun o'qituvchilar soni o'rmini nazorat qiladi.

Maktab inspektori pedagogik ta'lim sifati kafolatida muhim rol o'ynaydi.

1994-yili Angliya va Uelsda o'qituvchilar tayyorgarligi agentligi (O'TA) tashkil qilindi. Uning maqsadlari quyidagicha:

- Ta'limning barcha yo'nalishlari bo'yicha sifat va samaradorlikni yaxshilash
- O'qituvchilarning barcha maktablarda kurslarga jalb qilinishini kafolatlash.

- O'qituvchilarning dastlab tayyorgarligi uchun davlat rejasini ishlab chiqish hamda yangi o'qituvchilar uchun davlat standarti va talablarini ko'rib chiqish.

O'TA "O'qituvchi malakasi statusining davlat standarti"ni ishlab chiqdi. Shuningdek, ro'yxatdan o'tgan tashkilotlarda o'qituvchilarning dastlabki tayyorgarligi kursini muvaffaqiyatli tugatgan talabalar malakali o'qituvchi maqomi (MO'M)ga ega bo'ladilar.

Har bir kurs har bir ta'lim oluvchiga har bir standart bo'yicha alohida bahoni o'z ichiga oladi.

Talabaga quyidagi standartlar talabi qo'yiladi:

- Predmetni bilish va anglash.
- Rejalashtirish, sinfdagi o'quvchilarga ta'lim berish va uni boshqarish.
- Nazorat, baholash, jurnal yuritish bayonot va hisobot berish.
- Boshqa kasbiy talablar.

Oxirgi toifa quyidagi bilimlarni o'z ichiga oladi: o'quvchilarga o'zining shaxsiy va kasbiy xulqi bilan namuna bo'lish, kasbiy takomillashishi kerakligini anglash va pedagogika yangiliklari, o'z predmeti yangiliklaridan xabardor bo'lib borish.

Umumiy o'qituvchilar kengashlari

Shotlandiyada umumiy o'qituvchilar kengashlari (UO'K) 1965-yili tashkil qilingan bo'lib, u shotland uqituvchilari kasbiy darajasini yaxshilash, kasbga kirishish standartlarini belgilash va bu standartlar dastlabki tayyorgarlik kurslarida ma'lum strukturalarga erishish mumkinligiga ishonchni tarbiyalaydi. Yangi o'qituvchilar UO'Kga shartli qabul qilinadilar. To'liq a'zo bo'lish faqatgina ikki yillik sinov muddati tugaganidan so'ng amalga oshadi. To'liq a'zo bo'lgan o'qituvchilardan o'z kasbiy darajasini uzluksiz takomillashtirish, o'z-o'zini baholashni rivojlantirishga tayyor bo'lishi talab qilinadi.

Angliya va Uelsda tashkil qilingan UO'K quyidagi muammolar yechimiga yordam beradi:

- ta'lim standartlari;
- o'qituvchilar xulqi standartlari;
- o'qituvchi kasbining o'rni;
- o'qituvchining tayyorgarligi, obro'si va faoliyati;
- o'qituvchi kadrlar safini to'ldirish;
- dars berishga tibbiy jihatdan yaroqlilik.

O'qituvchilarni ishga qabul qilish

Vazifaga kirishish

Ysngi o'qituvchi uchun dastlabki bir necha yil og'ir kechishi mumkin. Bir qancha davlatlarda (Avstriya, Belgiya, Angliya, Daniya, Fransiya, Germaniya, Gretsiya, Irlandiya, Italiya, Shotlandiya, Shveysariya) yangi o'qituvchini dastlabki tayyorgarlik kursini muvaffaqiyatli yakunlab, ishga kirish arafasida baholash davri mavjud.

Avstriyada sinov muddati bir yildan iborat. Maktab xodimi yangi o'qituvchining faoliyatini kuzatib borishga javobgar hisoblanadi. Ysngi o'qituvchi yil davomida haftada bir marta pedinstitutga katnash imkoniyatiga ega.

U bu muddatni qay darajada muvaffaqiyatli o'tkazganini maktab jamoasi, ilmiy mudir, maktab inspektori va pedinstitut xodimi hal qiladilar.

Belgiyada o'qituvchi stajer bo'lgunicha 240 kun vaqtinchalik o'qituvchi bo'lib ishlashi lozim. Stajirovka yana bir yilni o'z ichiga oladi. Bir yildan so'ng stajyor faoliyatini ilmiy mudir hamda maktab inspektori baholaydi. Ilmiy mudir va maktab inspektori bayonotiga asosan mazkur o'qituvchining lavozimiga loyiq ekanligi yoki sinov muddatini yana biron yilga uzaytirish lozimligi yohud uning faoliyati umuman qoniqarsiz ekanligi hal qilinadi. Germaniyada sinov muddati bo'lg'usi o'qituvchining kasbiy tayyorgarlik darajasiga qarab belgilanadi.

6 daraja mavjud: 1 — eng yuqori, 5 yoki 6 qoniqarsiz. O'qituvchi birinchi darajada 12 oy sinov muddatida faoliyat yuritadi, 2 — 15 oy, 3 — ikki yil.

Maktab inspektori ilmiy mudir qarashlariga asosan sinov muddati nechog'li samarali o'tganligi haqida qaror qabul qiladi.

Daniyada sinov muddati ikki yil davom etadi. Yakuniy qaror asosan ilmiy mudir axboroti asosida maktab kengashi tomonidan qabul qilinadi. Gretsiyada dars o'tishning dastlabki ikki yili sinov muddati hisoblanadi. Shundan so'ng o'qituvchi maktab maslahatchilari tomonidan baholanadi. Baho ijobiy bo'lgan holda o'qituvchi o'z vazifasida doimiy qoldiriladi.

Shotlandiyada yangi o'qituvchi ta'linga muvofiq kursni tugatgan hamda UO'Kning shartli ruxsati bilan o'qituvchi hisoblanadi. To'liq ro'yxatdan utish faqatgina ikki yillik sinov muddatidan so'nggina amalga oshiriladi.

Yevropa modeli: O'qituvchilar malakasini oshirish

Yevropa davlatlarida buni tashkil qilishning aniq ko'rinishini tasvirlash bir necha sabablarga ko'ra qiyin kechadi:

- Ta'lim darajasidagi farqlar.
- Muqarrar va qo'shimcha ta'lim.
- Mashg'ulot turi - davomiylik va predmetlar bo'yicha.

Malaka oshirish asosan rivojlanishning ikki bosqichida kechadi (Avstriya, Belgiya, Finlyandiya, Niderlandiya, Portugaliya, Shotlandiya, Ispaniya, Shvetsiya). Dastavval u norasmiy va ko'ngilli ravishda, shundan so'ng ikkinchi bosqichda aniq tizimli, muqarrar ravishda bo'ladi. Odatda ta'lim barcha darajadagi maktablarda bir vaqtda olib boriladi (Avstriya, Germaniya, Norvegiya, Portugaliya, Shotlandiya). Bungacha dastlabki shu singari amaliyot boshlang'ich maktablarga yuklatilgan edi (Fransiya va Lyuksemburgda), Irlandiyada esa istisno tariqasida norasmiy mashg'ulot dastavval o'rta maktabga kiritilgan.

O'qituvchilar tayyorlanishi agentligi Angliya va Uelsda malaka oshirishning doimiy standartlarini ishlab chiqdi. Standartlarning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

— o'qituvchilarga kasbiy faoliyatning har xil ko'rinishlarida yordam berish: takomillashuvning samarali rejasini tuzish va tekshirib borish, o'z-o'zini takomillashtirishga tayyorgarlik, faoliyat va bu yo'lda aniq maqsadni qo'ya olish;

— o'z-o'zini takomillashtirishda o'quvchilarning ma'lum yutuqlarga erishishi uchun maqsadni yo'naltira bilishni doimiy ta'minlash va ta'lim sifati;

— o'qituvchi mehnatining asosini professional jihatdan anglashni ta'minlash;

— uzluksiz kasbiy kamolotni rejalashtirish va o'qituvchilarning bo'sh vaqtlarini samarali o'tkazish hamda ularning o'quvchilariga eng yuqori foyda keltiruvchi yuksak malakaviy mashqlarni taqdim qilishga ko'maklashish.

Shotlandiyada o'qituvchilar malaka oshirishga bo'lgan o'z ehtiyojlari bilan baholanadilar. Shundan so'ng ular bu ehtiyojlarni tajribali xodimlar bilan muhokama qiladilar. O'rta maktabda katta o'qituvchining vazifasiga kadrlar tayyorlash masalalaribilan ishlash kiradi. Muhokama milliy ta'limni boshqarishda, maktabda va individual rivojlanishda eng muhim ehtiyojlar doirasida o'tadi. Xodim ehtiyoji,

xoh, o'qituvchilik, xoh, undan tashqari ishda bo'lsin, maktabni rivojlantirish rejasining eng muhim va ajralmas qismi bo'lib qoladi. Bu ehtiyojlarning bir qanchasi mahalliy darajada, boshqasi ta'limni boshqarish darajasida, o'qituvchilar malakasini oshirish instituti yoki ekspertlar yordamida qondirilishi mumkin.

Gretsiyada o'qituvchilar joylarda har 5-6 yilda uch oylik o'qituvchilar malakasini oshirish kurslarini o'tashlari kerak. Bundan maqsad o'qituvchilarni turli tartibdagi ta'lim sohasining eng so'nggi yangilik va yutuqlari, o'quv dasturlari, o'qitish usullari bilan tanishtirib borishdir.

Tadqiqotlar maktab faoliyatining samaradorligi, ta'lim muassasasining rahbarlik qobiliyatiga shubxasiz bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Yaqindan beri Shotlandiyada "Direktorlarni menejment bo'yicha tayyorlash" kurslari faoliyat yuritmoqda. Ular joylarda mashqlar orqali va turli masalalar yuzasidan materiallar e'lon qilish vositasida ta'limning yuksak standartlarini ushlab turishga imkon beradi.

Shotlandiya ofisi Shotlandiya direktorlari standartini tayyorladi. U ushbu lavozim sohibiga xos bo'luvchi chuqur bilimlilikning asosiy o'lchamlarini belgilab beradi.

O'qituvchilar bilan davomli hamkorlik va o'zaro maslahatlashuvlar jarayonida ishlab chiqilgan standart Shotlandiya rahbarlari malakasi (SHRM) ning asosi hisoblanadi. SHRMni egallashga olib boruvchi o'qituvchilar malakasini oshirishning bu yangi ko'rinishi ayni damda qayta ishlanish bosqichida.

Ish joylarida tayyorgarlik o'tkazish qarori

Fransiyada Vazir har yili kelgusi o'quv yilida o'qituvchilar tarkibini tayyorlash mashqlarida hisobga olinadigan prinsiplar, rahbarlik va eng ahamiyatli narsalar. bayonnomasini ishlab chiqadi. Maktab direktori mashqlarning milliy dasturini tayyorlaydi. Quyidagilar eng zarur deb hisoblanadi:

- Bilimlarning zamonaviyligi;
- O'qitish usullarini takomillashtirish;
- Boshqaruv malakasini rivojlantirish.

Gretsiya ta'lim vazirligi milliy darajadagi malaka oshirishga javob beradi. U eng zarur narsalarni aniqlaydi, masalalar qo'yadi va mashg'ulotlar shakli hamda mazmuni yuzasidan qaror qabul qiladi. Shuningdek, shunga mos qonunchilik asoslarini ishlab chiqadi. Italiyada

malaka oshirish to'rt xil harakat ko'rinishidagi tayyorgarlik bo'yicha milliy dasturga asoslanadi:

- Milliy tizim;
- Mintaqaviy tizim;
- Viloyat tizimi;
- Mahalliy o'qituvchilar kengashlari.

Irlandiya Respublikasi ta'lim departamenti malaka oshirishni tashkil qiladi, belgilaydi va unga homiylik qiladi. Bir qancha agentlar departamentga ehtiyojlariga javob beruvchi o'z takliflarini kiritadilar. Takliflar inspektorlar tomonidan ko'rib chiqiladi. Shotlandiyada Davlat kotibi 75 foiz miqdor fondni alohida grantlar tizimining eng asosiy sohalari kurslariga ajratadi. Homiylik jabhasi departament tomonidan ta'lim boshqaruvi avvaldan xabardor inspektorat ishtirokida ko'rib chiqiladi.

Kurslarga muqarrar va erkin qatnashish

Yevropaning bir qancha davlatlarida davomiyligi bir necha kun bo'lgan majburiy malaka oshirish haqida qaror qabul qilingan (Finlyandiya, Irlandiya, Norvegiya, Portugaliya, Shotlandiya, Ispaniya). Boshqa mamlakatlarda bir kunlik konferensiyalarga ishtirok etish majburiy hisoblanadi (Belgiya va Fransiya).

Belgiyada har yili mahalliy inspektorlar tomonidan ish joylarida uyushtiriladigan ikki-uch kunlik kurslarga qatnashish majburiydir. Inspektorlar tomonidan qo'shimcha kurslar ham tashkil qilinishi mumkin, biroq ularga qatnashish majburiy emas. Shotlandiyada o'qituvchilarga tayyorgarlik uchun har yili 5 kun ajratiladi va uning berilishiga ta'lim bo'limi javob beradi. 50 soat minimum ishni rejalashtirish vaqti (IRV) har yili o'qituvchilarning maktabning kengroq miqyosdagi ehtiyojlari uchun ajratiladi. Ta'lim rejasini qayta ishlash, o'qituvchilar malakasini oshirish, maktabning ichki aloqalari, kasbiy kamolot, pedkengash va ta'lim bo'limi yig'ilishlarida kasbdoshlar bilan uchrashishni misol qilish mumkin. O'qituvchi 50 IRVning 20 soatini direktor ko'magida individual ish uchun ajratish huquqiga ega.

Butun professional faoliyati davomida o'z ehtiyojlarini qondirish uchun Fransiya o'qituvchilarga tayyorgarlik kurslarida ishtirok etish uchun (36 hafta) kredit ajratiladi. Ularga kurslarga o'z ixtiyori bilan qatnashishi huquqi beriladi. Ularning qatnashuvi ta'lim bo'yicha tuman inspektorati tomonidan rag'batlantiriladi. Niderlandiyada o'qituvchilar

malakasini oshirishning qiziq o'ziga xosligi bor — ularda hatto ishsiz o'qituvchilar ham mashg'ulotlarda ishtirok etish huquqiga ega.

Yevropa Ittifoqining har bir davlatida joylarda tayyorgarlik o'tkazish uchun qanchadan pul sarflanishini aniq aytish qiyin. Biroq shuni aytish lozimki, mashg'ulotlarga ajratilgan mablag' ta'lim uchun ajratilgan umumiy mablag'ning 1 foizga yaqinini tashkil etadi.

Bir qancha davlatlarda (Angliya, Niderlandiya, Shotlandiya) o'qituvchilar tayyorgarligiga ajratilgan mablag' maktablarga beriladi. Maktablar o'z ehtiyojlarini o'zlari aniqlaydi yoki ularni mavjud vositalar, ba'zan tashqi agentlar yordamida belgilaydilar. Bu ehtiyojni qondirish tizimini yaxshilash hamda ish sifatini oshirishga olib keladi. Hukumat zimmasida mashg'ulotlarni milliy tashabbus miqyosida mablag' bilan ta'minlash vazifasi qoladi.

Angliya va Uelsda o'qituvchilar malakasini oshirishni mablag' bilan ta'minlash uch manba asosida shakllanadi:

— Hukumat miqyosida. Bunda fond mahalliy ta'lim organlari vositasida taqsimlanadi.

— Mahalliy ta'lim bo'limlarining o'z mablag'lari. Bir qismi maktablarga berilib, bir qismi o'qituvchilarni joylarda tayyorlashga ajratiladi.

— Malaka oshirish mashg'ulotlarini mablag' bilan ta'minlash fondi. O'qituvchilarni tayyorlash agentligi maktab o'qituvchilari uchun ochilgan kurslarga homiylik qiladi.

Angliya va Uelsda 23000 boshlang'ich va o'rta maktablarning 400000 o'qituvchisini qayta tayyorlash uchun har yili 800 millionga yaqin dollar sarflanadi.

Norvegiya hukumati malaka oshirish kurslariga o'qituvchilarning qatnashuvini mablag' bilan qo'llab-quvvatlashni o'z zimmasiga oladi. O'qituvchiga islohotlar bilan bog'liq predmet bo'yicha bilimlarni mustahkamlash va boshqa maktab masalalari bo'yicha shaxsiy javobgarlik yuklanadi. Daniyaning har bir maktab boshqaruv kengashi yillik byudjetdan o'qituvchilar malakasini oshirish uchun kerakli mablag'ni ajratishni zimmasiga oladi. Har bir maktab direktori maktabning o'qituvchilarni qayta tayyorlash siyosatini aniqlaydi, har bir mashg'ulot turiga fond ajratish, o'qituvchilarni kurslarga taqsimlash masalalarini bajaradi.

Gretsiya ta'lim vazirligi o'qituvchilarni tayyorlashning barcha turlari bo'yicha mablag'larni rejalashtirish va boshqarishga javob beradi. O'z vaqtida mintaqaviy boshqaruv organlari ijro etuvchi rolini o'ynaydi.

5 oylik tayyorgarlik kurslarini yo'l-yo'lakay o'tovchi doimiy o'qituvchilar hali ishga kirmagan, tayyorgarlik bosqichini o'tagan o'qituvchilar bilan almashadilar. Belgiyada o'quvchilar ta'tilga chiqqanida o'qituvchilar uchun 2-3 kunlik tayyorgarlik kurslari uyushtiriladi.

O'zbekistonda o'qituvchilar malakasini oshirishni o'tkazishning asosiy tomonlari:

— o'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini o'z predmeti bo'yicha oshirish;

- o'qitishning yangi usullarini o'rganish;
- tajriba almashish va tajribali pedagoglarning ta'limi;
- kompyuter malakasini o'rganish va takomillashtirish.

Asosiy zaif tomonlar:

- o'qitishning yomon usullari;
- zarur va zamonaviy adabiyotlarning yetishmasligi;
- malaka oshirish institutlaridagi yomon sharoit;
- keraksiz predmetlarning ko'pligi;
- kompyuter texnologiyasini egallashining past darajasi;
- yuksak malakali pedagoglarning yetishmasligi.

O'zbekistonda o'qituvchilar malakasini oshirish tizimini takomillashtirish usullari:

- chet davlatlarda stajirovka va chet el tajribasini o'rganish;
- malaka oshirish institutlariga tajribali ma'ruzachilarni jalb qilish;
- zamonaviy metodik adabiyotlarning qo'llanilishi;
- kompyuter malakalarini o'zlashtirish;
- malaka oshirish institutlarining mintaqaviy filiallarini tashkil qilish;

- o'qitishning zamonaviy usullari;
- amaliy mashg'ulotlar ustuvorligi;
- o'quvchilar fikriga e'tibor berish;
- o'quvchilar ehtiyojlariga katta e'tibor berish.

O'qituvchilar doimiy kasbiy rivojlanishda o'z ehtiyojlarini aniq belgilay oladilar. Ular o'qitish usullarini boshqa tajribali o'qituvchilar bilan muhokama qilib aniq baholay oladilar va kompyuter malakalarini

takomillashtiradilar. Bir vaqtda o'qituvchilarning aksariyati ma'ruzalarni qiziq emas va zerikarli, o'qitish usullarini yomon va ba'zilar xatto malaka oshirish institutlariga qatnashish vaqtni va pulni bekorga sarflash deb hisoblaydilar.

Vaziyatni o'zgartirishning birinchi usuli — chet el tajribasini qo'llash hisoblanadi.

Yevropada o'qituvchilar tarkibini takomillashtirish talablarini tahlil qilish an'anasi shakllangan. Rivojlanish rejasi mavjud institutlarda takomillashish zarurati xodimlar bo'yicha yig'iladi va jamoatchilik e'tiboriga havola qilinadi.

5.5. Rivojlangan xorijiy mamlakatlarda oliy ta'lim tizimini boshqarish

Oliy o'quv yurtlari Respublika uzluksiz ta'lim tizimining yetakchi bo'g'ini hisoblanadi. Hozirgi vaqtda mustaqil O'zbekistonda ro'y berayotgan ta'lim o'zgarishlarida oliy ta'limni isloh etish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki, oliy maktab Respublika milliy boylikning o'sishiga imkoniyat yaratuvchi, kuchli, muntazam o'sib boruvchi iqtisodiyotni bunyod etuvchi mutaxassislarni yetkazib beradi.

Birinchi prezidentimiz I.A.Karimovning "O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li" risolasida davlatimizning mutaxassislar tayyorlashga bo'lgan munosabati yorqin ifodasini topgan: "Yoshlar, ularning iqtidorliligi va bilim olishga chanqoqligidan ta'lim va ma'naviyatini tushunib etish boshlanadi. Bizning davlatimiz mutaxassislar tayyorlashning ilg'or jahon tajribasini keng jalb etadi, va, eng avvalo, bevosita O'zbekistonning o'zida yuqori sifatli ta'lim uchun sharoitlar yaratadi".

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" to'g'risidagi qonunlariga muvofiq O'zbekistonning ilmiy-texnikaviy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishini masalasini rivojlangan mamlakatlar darajasida hal etishga qodir, yuksak darajada ma'naviy, madaniy va axloqiy sifatlarga ega bo'lgan yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash oliy ta'lim tizimining vazifasi hisoblanadi.

Oliy ta'lim tizimining asosiy vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

- davlat ta'lim standartlariga muvofiq zamonaviy ta'lim-kasb dasturlari asosida sifatli o'qituvni ta'minlash va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash;

- yuqori malakali ilmiy-pedagog kadrlarni, jumladan, xorijiy ilmiy markazlarda, tayyorlash;

- mamlakatni iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirish istiqboli, jamiyat ehtiyoji, fan, texnika, texnologiya, iqtisod va madaniyat zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqib kadrlar tayyorlashning tashkil etilishi va usulini muntazam takomillashtirish;

- ta'limni individuallashtirish, masofadan o'qitishning yangi pedagogik va informatsion texnologiyalari, vositalarini joriy etish;

- mustaqillik g'oyalariga sodiqlik, Vatanga, oilaga va atrof-muhitga muhabbat ruhida, milliy uyg'onish mafkurasi hamda umuminsoniy qadriyatlarni chuqur his etish asosida oliy ta'limning gumanitar yo'nalishini, yoshlar tarbiyasini ta'minlash;

- ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarali uyg'unlanuvchi usullarini amaliyotga tatbiq etish;

- ta'lim xizmati ko'rsatish bozorida, raqobat muhitini yuzaga keltirish;

- oliy ta'lim muassasalari boshqaruvini takomillashtirish va mustaqilligini kengaytirish.

Oliy ta'lim tizimi quyidagilardan iborat:

- davlatga qarashli va davlatga aloqadorsiz oliy ta'lim muassasalari, bular davlat ta'lim standartlariga muvofiq ta'lim-kasb dasturini amalga oshiradi;

- ilmiy-pedagogik muassasalar, bular oliy ta'limni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan tadqiqot ishlarini olib boradi;

- ta'limni boshqaruvchi davlat idoralari, shuningdek, ular tasarrufidagi korxona, muassasa va tashkilotlar.

1993-yildan respublikaning barcha oliy o'quv yurtlariga test sinovlari orqali abituriyentlar qabul etilmoqda. Talabalar oliy o'quv yurtlarida ikki bosqichli ta'lim asosida bakalavr va magistr darajalarini egallashlari mumkin.

Bakalavriat – ixtisosliklar yo'nalishi bo'yicha o'qish muddati to'rt yildan kam bo'lmagan nazariy va amaliy bilim beruvchi tayanch oliy ta'lim.

Magistratura – bakalavriat asosida o‘quv muddati ikki yildan kam bo‘lmagan, muayyan ixtisoslik bo‘yicha oliy ta‘lim.

Oliy ta‘lim universitetlarda, institutlarda va akademiyalarda amalga oshiriladi. Oliy ma‘lumotli mutaxassislarni tayyorlash umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, o‘rta kasb-hunar o‘quv muassasalarining turidan qat’i nazar, o‘rta ma‘lumot manbai asosida amalga oshiriladi.

Universitet :

- oliy va oliy ta‘lim muassasasini tugatgandan keyingi ta‘lim-kasb dasturini ta‘limning turli sohalari va tayyorlashning yo‘nalishlari bo‘yicha amalga oshiradi;

- iqtisodiyot turli sohasining mutaxassislari, oliy ta‘lim muassasalari, kasb-hunar kollejlari va akademik litseylar pedagog xodimlari malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlashni amalga oshiradi;

- fan turli sohalari bo‘yicha nazariy va amaliy tadqiqotlar olib boradi;

- fanlarning tegishli sohasida ilmiy va metodik markaz hisoblanadi.

Akademiya :

- fanning muayyan sohalari va tayyorlov yo‘nalishlari bo‘yicha oliy va oliy ta‘lim muassasasini tugatgandan keyingi ta‘lim-kasb dasturini amalga oshiradi;

- bilimning muayyan sohalari va tayyorlov yo‘nalishlari bo‘yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirishni amalga oshiradi;

- fan, texnika yoki san‘atning biror sohasida nazariy va amaliy tadqiqotlar olib boradi;

- o‘z faoliyatini sohasida yetakchi ilmiy va metodik markaz hisoblanadi.

Institut:

- oliy va oliy ta‘lim muassasasini tugatgandan keyingi ta‘lim-kasb dasturini, qoidaga ko‘ra bilimning bir sohasidagi tayyorlov yo‘nalishi bo‘yicha amalga oshiradi;

- iqtisodiyotning muayyan sohalari uchun mutaxassislarni qayta tayyorlaydi va malakasini oshiradi;

- amaliy ilmiy tadqiqotlar va tajriba konstruktorlik ishlari olib boradi.

Fuqarolar ikkinchi oliy ma'lumotni bitim asosida olish huquqiga egadir. O'zbekistonda 60 ta oliy o'quv yurti bor. Jumladan, 16 universitet, 7 tibbiyot, 6 pedagogika, 4 qishloq xo'jaligi, 3 madaniyat, 1 temiryo'l, 1 aloqa va b.

Oliy ta'lim boshqarish bosqichlari

Respublikamiz mustaqilligi sharoitida ta'lim boshqaruvini takomillashtirish va uning samaradorligini oshirish ta'lim taraqqiyotini hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shuning uchun boshqaruvni demokratik, adolatli, izchil, tahliliy olib borish diqqat markazida turadi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuniga muvofiq oliy ta'limni boshqarishni quyidagi bosqichlari ko'zda tutilgan.

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, uning vakolati quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- oliy ta'lim sohasida yagona davlat siyosatini olib boradi;
- ta'limni boshqarish bo'yicha vakolatlangan davlat idoralariga, shu jumladan, oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi (OO'MTV)ga rahbarlik qilish;
- ta'limni rivojlantirish dasturini ishlab chiqish va amalga oshirish;
- ta'lim muassasalarini barpo etish, qayta tuzish, tugatish tartibini belgilash;
- ta'lim muassasalarini akkreditatsiyalash, pedagog va ilmiy xodimlarni attestatsiyalash tartibini belgilash;
- O'zbekiston Respublikasidagi boshqa davlatlar ta'lim muassasalariga ta'lim faoliyati bilan shug'ullanish huquqini olishi uchun ruxsat berish;
- chet davlatlarning ta'lim standartlarini tasdiqlash;
- ma'lumot to'g'risidagi davlat namunasidagi hujjatlarni tasdiqlash va ularni berish tartibini belgilash;
- davlat granti miqdorini va ta'lim muassasalariga qabul tartibini belgilash;
- davlat oliy ta'lim muassasalari rektorlarini tayinlash;
- ta'lim olayotganlarni akkreditatsiyalangan bir ta'lim muassasasidan boshqasiga ko'chirish tartibini belgilash;
- qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlar.

2. Ta'limni boshqarish bo'yicha vakolatli davlat idorasi (OO'MTV), uning vakolatiga quyidagilar kiradi:

- ta'lim sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish;

- ta'lim va boshqa muassasalarga metodik rahbarlikni amalga oshirish va rahbarlik qilish;

- davlat ta'lim standartlari talablari, ta'lim darajasi va mutaxassislarni kasbiy tayyorlash sifatiga bo'lgan talablar bajarilishini ta'minlash;

- o'quv jarayoniga o'qitishning ilg'or shakllarini yangi pedagogik texnologiyalar va o'qitishning informatsion vositalarini joriy etish;

- o'quv va o'quv-metodik adabiyotlar yaratish va nashr etishni tashkil etish;

- ta'lim olayotganlarning yakuniy davlat attestatsiyasi to'g'risidagi va ta'lim muassasasidagi eksternet to'g'risidagi nizomlarni ishlab chiqish;

- pedagog xodimlar tayyorlash, malakasini oshirish va qayta tayyorlashni tashkil etish;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga davlat oliy ta'lim muassasasiga rektor tayinlash to'g'risida taklif kiritish;

- qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlar.

Oliy ta'lim sohasidagi boshqaruv bilan shug'ullanuvchi shaxslarga yuksak darajadagi ma'suliyatlilik, vakolatlilik hamda tartib, ma'muriy qoidalarni ichki va tashqi vositalar yordamida muntazam samarali baholash qobiliyati xos bo'lishi lozim.

3. Oliy ta'lim muassasalari. Davlat OTM bevosita O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tayinlanadigan rektor tomonidan boshqariladi. Davlatga aloqadorsiz OTMda rektor ta'sischi (mulk egasi) tomonidan tayinlanadi.

Rektor "Oliy ta'lim to'g'risida"gi Nizomga muvofiq ta'lim muassasasining ish natijalari uchun ma'suldir. U O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq ta'lim muassasasi nomidan faoliyat ko'rsatadi, *barcha idoralar, muassasalar va korxonalar bilan uni namoyon etadi, mulkni tasarruf etadi, shartnomalar tuzadi, ishonchnoma beradi, bankda ta'lim muassasasining hisob raqamini ochadi, kreditlarni taqsim qiluvchi hisoblanadi.*

Rektor o'z vakolati doirasida quyidagilarni amalga oshiradi:

- barcha xodimlar, talabalar va boshqa ta'lim oluvchilar uchun buyruqlar chiqaradi va ko'rsatmalar beradi;

- bosh muhosibni ishga tayinlaydi va undan bo'shatadi;

- ilmiy-tadqiqot, tajriba-eksperiment va boshqa ta'lim muassasasi tarkibiga kiruvchi tashkilotlar, bo'linmalar vakolatini belgilaydi;

- ishchi, xizmatchilar, shuningdek, ilmiy-pedagog xodimlarni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan va mehnat qonunchili-

gida belgilangan tartibda ishga qabul qilish va ishdan bo'shatishni amalga oshiradi;

- ta'lim muassasasi xodimlari lavozim maoshiga ustama va qo'shimchalar belgilaydi;

- ichki tartib qoidalarini kasaba uyushmasi yoki boshqa vakolatli organ xodimlari bilan kelishib tasdiqlaydi;

- qonunchilikka muvofiq boshqa vakolatlarini amalga oshiradi.

Ta'lim muassasasi faoliyati asosiy masalalarini ko'rib chiqish uchun unda ilmiy kengash tuziladi. Uning tarkibi, vakolati, shakllantirish tartibi va faoliyati ta'limni boshqarish bo'yicha davlat vakolatli idorasi - OO'MTV tadiqlangan "Ilmiy kengash to'g'risida"gi Nizomda belgilanadi.

OTMda, jamoatchilik boshqaruvi organi bo'lmish Murabbiylik kengashi tuziladi. Uning takibiga ta'sischi, hokimiyat mahalliy organining, ishbilarmonlar doirasining, boshqa ta'lim muassasalarining, jamoat tashkilotlarining, fondlarning, homiylarning vakillari kiradi.

Talabalar va ilmiy-pedagog xodimlar manfaatini yoqlash, ularni himoya qilishni ta'lim va fan xodimlari kasaba uyushmasi amalga oshiradi.

Oliy ta'lim sohasidagi rahbarlik vazifasi jiddiy ijtimoiy mas'uliyatdir. Uning ahamiyati shu sohadagi barcha hamkorlar, shu jumladan o'qituvchi va ta'lim olayotganlar barchasi bilan erkin muloqot yo'li bilan sezilarli darajada oshirilishi mumkin.

Umumiy manfaatlar, o'zaro hurmat va ishonch asosidagi hamkorlik oliy ta'limni yangilanishning asosiy usulidir. Hamkorlik ta'lim siyosatini milliy va tuzilmaviy miqyosda ishlab chiqish hamda joriy etishda mas'ul shaxslar o'rtasida, professor-o'qituvchilar va talabalar, OTM ma'muriyati texnik xodimlar, mehnat sohasi, OTMlar, jamoatchi guruhlar o'rtasida mavjud bo'lishi mumkin.

Oliy ta'limni boshqarish tizimlari.

Boshqarishning asosiy maqsadi oliy ta'lim muassasalarining tuzilmaviy vazifasi o'qitishning, oliy kadrlar tayyorlashning va ilmiy tadqiqotlar oliy darajasini mustahkamlash, shuningdek, jamiyatga xizmat qilishdan iborat bo'lishi kerak.

Jahonda ta'limni boshqarishning ikki tizimi shakllangan: *markazlashgan va markazlashmagan.*

Boshqarishning markazlashgan tizimi Fransiya va sobiq ittifoqda yaqqol namoyon bo'lgan. Mazkur tizimga muvofiq ta'lim dasturlari va o'quv rejalari, pedagog kadrlarni tayinlash, ko'chirish va ishdan bo'shatish, ta'lim muassasasidagi tartib va boshqalar, Maorif vazirligining me'yoriy

hujjatlar, qarorlar, buyrqlar, farmoyishlar va yo'riqnomalari bilan *qat'iy chegaralangan*.

Shunday markazlashgan boshqaruv muayyan vaqtgacha fransuz ta'lim tizimining afzalligi bo'lib kelgan. Lekin, ta'lim muassasalarining miqdori oshishi bilan boshqaruv tizimi sezilarli darajada kengayadi va xodimlarining tashabbusini cheklab qo'yadi. Shuning uchun hozirgi paytda bu tizim ta'lim muassasalariga erkinlik berish, markazlashishdan chetlashish tomon qayta qurilmoqda.

Markazlashmagan boshqaruv tizimi, AQSH, Angliya, Germaniya va boshqa taraqqiy etgan mamlakatlarda barqaror shakllangan. Bu tizim ta'lim muassasalariga keng imkoniyat berishni ko'zda tutadi.

Germaniyada ta'lim tizimi har bir federal yer tasarruvidadir. Lekin, federal yerlar o'rtasida ta'limning turlarini uyg'unlashtirishni ta'minlash uchun federal organ – yer ta'lim va madaniyat vazirligi konferensiyasi mavjud. U ta'lim siyosati bo'yicha kelishuv tavsiyalari ishlab chiqadi. Bu tavsiyalarga quyidagilar kiradi : *kasb ta'limitizimidagi bir xil tartibga soluvchi qonunlar* (ta'lim muddati, o'qishga ruxsat berish, diplomlar); *ta'limdagi moddiy ta'minot; ilmiy tadqiqotlar va innovatsiya loyihalarini moliyalash; xalqaro hamkorlik*.

Germaniya OTMlari o'quv jarayonini tashkil etish va ta'minlash borasida keng imkoniyatga ega. Bir qolipdagi reja asosida, ya'ni fanlar ro'yxatini va ular mehnat talabligini belgilovchi rejalar asosida professorlar o'quv mashg'ulotlari va fan mazmunining tuzilishini o'zlari belgilaydilar.

AQSHda ta'lim muassasalari faoliyatiga maktablar okrugiga ajraluvchi Shtatlar tomonidan amalga oshiriladi. Okrugga Ko'mita boshchilik qiladi, unga, odatda, bizmensmenlar, ziyolilarning barcha – byudjet, o'qituvchilarni ishga olish va bo'shatish, ularning maoshi, darsliklarni tanlash va va tavsiya qilish masalalarni hal etish uning vazifasiga kiradi.

AQSHda ta'lim muassasalari keng imkoniyatga ega va boshqaruv idoralaridan muayyan darajada mustaqillikka ega. Shunga ko'ra, ular ta'lim dasturlari tavsifi va sifatiga ko'ra bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. Shunga ko'ra, *ta'lim sifati tayanch darajasini* ta'minlash uchun ta'lim muassasalarini **akkreditatsiyalash**dan keng foydalaniladi. Bu ta'lim muassasalarini, foydalanilayotgan ta'lim dasturlarini hukumatga aloqadorsiz, ekspert tekshiruvi va nazoratini amalga oshirish vositasidir.

Boshqaruv tizimining muhim belgilari, afzalliklari va kamchiliklari

Boshqaruv tizimi	
Markazlashtirilgan tizim	Markazlashtirilmagan tizim
1	2
- markazlashtirilgan rahbariyat ta'lim muassasalarida uzoqda (to'g'ri va ko'chma ma'noda)	- rahbarlik hokimiyati boshqaruvning mahalliy idoralari va ta'lim muassasalari taqsimlangan
- ta'lim siyosati markazlashtirilgan va bevosita bajaruvchilar bilan kamdan-kam holda kelishib qabul qilinadi	- ta'lim siyosati mintaq, jamiyat va zquv muassasasining rivojlanishini qanoatlantiruvchi umumiy qaror asosida qabul qilinadi
- ta'lim siyosati hamisha "rahbar har doim haq va bizga farmoyishi berishi kerak" qabilida olib boriladi	- ta'lim siyosati mahalliy miqyosdagi siyosat bo'lganligi uchun mahalliy hokimiyat tomonidan qo'llab-quvvatlanishligi tufayli o'z tatbiqini topadi.
- bo'ysinuvchi tashabbus ko'rsatishdan qo'rqadi : boisi "gapirdim tegdi boshimga tayoq"	- tashabbus va eksperimentlar mahalliy miqyosda keng qo'llab-quvvatlanadi va rahbatlantiradi
- rahbar uslubi avtokratik – yuqoridan pastga	- rahbarlik uslubi demokratik vakolatning bir qismi hodimlarga qaror qabul qilishda berib qo'yiladi
- samarasiz ish	- qaror qabul qilishda qatnashgan xodim mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga va sarali ishlashga tayyor
- kommunikatsiyaning asosiy turi: yuqoridan pastga, qoidaga ko'ra, rahbar monologi	- ko'pyoqlama aloqa, kasb burchi va samarali muhokama
- xatti-harakatning tajovuzkor, qing'irlik va sustkashlik turi keng tarqalgan. Ko'pchilik bo'ysinuvchilar o'z huquqini himoya qilishdan qo'rqadilar	- bo'ysinuvchilarning o'zini dadil tutishi. Inson huquqlarini hurmat qilishga zarurat sifatida qarash
- hokimiyatning bir qo'lda to'planishi bo'ysinuvchilarga nisbatan adolatsizlikka, mahalliychilik va o'zboshimchalikka, lavozimni suiste'mol qilishga olib keladi.	- hokimiyatning taqsimlanishi inson huquqlarini himoya qilish va bir xil imkoniyatlar berish rahbariyat tomonidan adolatsizlik, xizmat vazifasini suiste'mol qilish-

	likni bartaraf etadi
- boshqaruv vazifalarni hal qilishda yagona ko'rsatma	- boshqaruv vazifasini hal qilish bo'yicha takliflarning turli tumanligi va ulardan eng ma'qulini tanlab olish

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, oliy ta'lim tizimining maqsad va vazifalari O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" to'g'risidagi qonunlarda belgilangan. Bu vazifalar universitetlar, akademiyalar va institutlarda hal etiladi. Oliy ta'lim sohasidagi o'zgarishlarni samarali boshqarish uchun ham milliy, ham institutsional miqyosda ta'lim siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda mas'ul bo'lgan shaxslar o'rtasida, professor-o'qituvchilar tarkibi va talabalar, mehnat sohasi, OTMLar va jamiyat o'rtasida yaqindan hamkorlik zarur. Boshqarishdan asosiy maqsad oliy ta'lim muassasalarining institutsional vazifasini ta'lim berish, kadrlar tayyorlash yuqori darajasini ta'minlashdan iboratdir.

Tayanch so'zlar: tahliliy fikrlash, interfaol metodlar, qiziqtirish, uzviylik, qonuniyat, ma'ruza, an'anaviy, muammoli ta'lim, ma'ruzalar matni, seminar, muammoli vaziyat, o'qish, tarbiya, texnologik xaritasi, suhbat, tahlil qilish, hamkorlikda o'qitish, qo'shma ta'lim, modellashtirish, munozara, maxsus ta'lim, ixtisoslashtirilgan maktab.

Nazorat savollari:

1. Yevropada o'qituvchilarni dastlabki tayyorlash masalalari qanday amalga oshiriladi?
2. O'qituvchilarni ishga qabul qilish qoidalari nimalardan iborat?
3. O'qituvchilar malakasini oshirish qoidalari.
4. O'zbekistonda o'qituvchilar malakasini oshirish qanday amalga oshiriladi?
5. AQSH ta'lim tizimining o'ziga xos jihatlarini yoritib bering.
6. Niderlandiyada majburiy ta'lim qanday amalga oshiriladi?
7. Niderlandiya hunar-texnika bilim yurtlarida tinglovchilarga qanday ixtisosliklar bo'yicha ta'lim beriladi?
8. Xorijiy davlatlarda ta'lim tizimining tashkil etilishi.
9. Ta'limdagi ustuvor yo'nalishlar va moddiy-texnik ta'minot.
10. Pedagogik faoliyatning tashkil etilishi.
11. Ta'lim globallasuvi muammosining xususiyatlari.

Pedagogik texnologiyalar

FSMU texnologiyasi qoidasi

Ushbu texnologiya tinglovchilarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq holda bahslashishga, egallangan bilimlarni tahlil qilishga, qay darajada egallaganliklarini baholashga hamda tinglovchilarni bahslashish madaniyatiga o'rgatadi.

(F) – Fikringizni bayon eting.

(S) – Fikringiz bayoniga biron sabab ko'rsating.

(M) – Ko'rsatilgan sababni tushuntiruvchi misol keltiring.

(U) – Fikringizni umumlashtiring.

Savol	Yevropada o'qituvchilarni dastlabki tayyorlash masalalari qanday amalga oshiriladi?
(F) – Fikringizni bayon eting	
(S) – Fikringiz bayoniga biron sabab ko'rsating	
(M) – Ko'rsatilgan sababni tushuntiruvchi misol keltiring	
(U) – Fikringizni umumlashtiring	

SWOT –tahlil qoidasi

SWOT – tahlil muvaffaqiyatini tashkillashtirishga bog'liq bo'lmay, balki muhokamaning natijalari kelgusidagi aniq taklif va loyihalarni ishlab chiqishda hisobga olinishi mumkin.

“SWOT – tahlil” jadvalining nomi inglizcha so'zlarning bosh harflaridan tuzilgan:

Strengths – kuchli tomoni, tashkillashtirishning ichki manbalari mavjudligi nazarda tutiladi;

Weakness – kuchsiz tomoni yoki ichki muammolarning mavjudligi;

Opportunities – tashkillashtirishdan tashqarida rivojlanish uchun mavjud, imkoniyatlar;

Threats – tashqi muhitda tashkillashtirishni muvaffaqiyatiga ta'sir etuvchi xavf-xatarlar.

“SWOT -tahlil” jadvalda Yevropa mamlakatlari uzluksiz ta'lim tizimini yoritib!

Strengths – kuchli tomoni, tashkillashtirishning ichki manbalari mavjudligi nazarda tutiladi	Weakness – kuchsiz tomoni yoki ichki muammolarning mavjudligi
Opportunities – tashkillashtirishdan tashqarida rivojlanish uchun mavjud, imkoniyatlar	Threats – tashqi muhitda tashkillashtirishni muvaffaqiyatiga ta'sir etuvchi xavf-xatarlar

TEST SAVOLLARI

1. Jahon ta'lim tizimi fani nimani o'rgatadi?

A).Ta'lim va tarbiyani.

V).Bir davlatning ta'lim tizimini.

C).Turli mamlakatlardagi ta'lim va tarbiyani qiyoslashni.

D).Turli mamlakatlardagi xalq ta'limi tizimlarning maqsad va vazifalari, ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotda qo'lga kiritgan qarashlarni.

2. Jahon ta'lim tizimi fanining maqsadi nimalardan iborat?

A).Hozirgi zamon pedagogik hodisalarini o'rganish va taqqoslashdan.

V).Yosh avlodga ta'lim va tarbiya berishning tamoyillarini belgilashdan.

C).Yosh avlodni kamol toptirishning yo'llarini aniqlashdan

D).Barcha javoblar to'g'ri.

3. Jahon ta'lim tizimi fani qaysi fanlar bilan aloqada bo'ladi?

A).Tarix, geografiya.

B).Biologiya, matematika, kimyo.

C).Pedagogika nazariyasi va tarixi, yosh pedagogik psixologiya, tarbiyaviy ishlar metodikasi, maxsus metodikalar.

D).Falsafa, psixologiya, anatomiya, ona tili.

4. Jahon ta'lim tizimi fanining predmeti- nima?

A).Yetuk shaxsni tarbiyalash.

V).Shaxsni jamiyatda o'z o'rnini topishiga ko'maklashish.

C).Jamiyat talabiga mos va har tomonlama rivojlangan komil insonni tarbiyalash.

D).Barcha javoblar to'g'ri.

5. Angliya va Germaniya mamlakatlarida xalq ta'limi tizimi va uning tuzilishi.

A).Maktabgacha tarbiya.

V).Umumiy o'rta ta'lim.

C).Hunar- texnika ta'limi, o'rta maxsus bilim yurtlari, oliy ta'lim.

D).Barcha javoblar to'g'ri.

6. Polsha va Ruminiya mamlakatlarida qanday maktablar mavjud?

A).Ixtisoslashgan, eksperimental., ochiq maktabalar, qishki sinflar.

V).Darajalanmagan maktablar.

C).G'ayri- rasmiy maktablar, xususiy maktablar.

D).A va V javoblar.

7. Ruminiya va Chexoslovakiyada ta'lim tizimi va uning tuzilishi.

A).Maktabgacha ta'lim.

V).Umumiy o'rta ta'lim.

C).Hunar- texnika ta'limi, oliy ta'lim.

D).Maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, hunar- texnika ta'limi, oliy ta'lim.

8. Xitoy mamlakatida o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish va boshqarish qaysi yillardan boshlangan?

A). 326 yildan; V).Eramizdan avvalgi 220-yillarda; C). 526-yilda; D).1821 yilda.

9. «Reyting» so'zi qanday ma'noni anglatadi?

A). «Darajalash», «turkumga kiritish», «baholash». V).O'rganish, aniqlash. C).Ishlab chiqarish.

D).Nazorat qilish.

10. Sinf- dars tizimiga kim tomonidan asos solingan?

A).Ya.A.Komenskiy. V).A.R.Beruniy. C).K.D.Ushinskiy. D).A. Navoiy.

11. Dars nima?

A)..O'qituvchining rahbarligi hamda nazorati ostida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayoni.

V).Yoshi va bilimi jihatidan bir xil bo'lgan muayyan o'quvchilar bilan olib boriladigan tarbiya jarayoni.

C) O'qituvchi va o'quvchilarning faoliyati birligi.

D).Tugallangan bilim beradigan jarayon.

12. «Reyting» tushunchasi birinchi marta qaysi mamlakatda qachondan boshlab iste'molga kiritilgan.

A).XII asrning oxirida Arabistonda. V).XVII asrning boshlarida Xinditson va Qozog'istonda.

C).XXI asrda Qirg'iziston va O'zbekistonda D).XIX asrning oxiri, XX asr boshlarida Yevropa mamlakatlarida.

13. Didaktikaga doir konferensiya 1966-yildan to hozirgi kunga qadar qaysi mamlakatda o'tkazilib kelinadi?

A).AQSH.da V).Yaponiyada. C).O'zbekistonda. D).Angliyada.

14. O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov Yangi darsliklarni, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini o'z vaqtida ishlab chiqish va joriy etish va ta'minlashni Oliy Majlisning nechanchi sessiyasida ko'rib chiqishni taklif qildi.

A). IX – sessiyasida B). XI -sessiyasida. C).XIV – sessiyasida D).VII - sessiyasida

15. Misr Arab Respublikasida faoliyat ko'rsatayotgan eng yirik universitetlarga qaysi universitetlar kiradi.

A). Ayn ush – Shams, Iskandariya. V).Amerika universiteti, al-Azhar universiteti.

C).Industrial instituti. E).A va V javoblar to'g'ri.

16. AQSH da faoliyat ko'rsatayotgan kollej va universitetlar soni.

A).1550 V).2000 C).1000 D).750.

17. Amerika maktablarida baholash tizimi qanday amalga oshiriladi?

A).A – 5, S – 4, D – 3, G – 2. V). «5», «4», «3», «2». C). «a'lo», «yaxshi», «o'rta», «qoni-qarsiz».

D). To'g'ri javob yo'q

18. Fransiyada universitet xarajatlarining necha foizi davlat byudjeti hisobidan qoplanadi.

A). 20%. V). 90%. C).75 %. D). 55%.

19. O'qitishning original modeli qaysi universitet tomonidan yaratilgan?

A).Massachusets texnika universiteti. V).Chikago universiteti. C).Garvard universiteti.

D).Filadelfiya san'at universiteti.

20. AQSHda ta'lim tizimi –

A). Maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, o'rta va oliy ta'lim. V).O'rta va oliy ta'lim.

C).Oila ta'limi. D).To'g'ri javob yo'q

21. AQSH da oliy ta'lim tizimidagi birinchi ilmiy daraja.

A). Magistr. V).Doktor. C).Professor. D).Bakalavr.

22.Fransiyadagi oliy o'quv yurtlari soni.

A). 75 ta. V).110 ta. C).230 ta. D).79 ta.

23. O'zbekistonda umumiy o'rta ta'lim necha bosqichda amalga oshiriladi?

A). 4 bosqichda. V). 9 bosqichda. C). 2 bosqichda. D). 7 bosqichda.

24. Asosiy pedagogik tushunchalar –

A) O'qitish, tarbiyalash. V). Inson kamoloti. C). O'qitish, ma'lumot, inson kamoloti, insonning shakllanishi. D). Barcha javoblar to'g'ri.

25. Qaysi davlatda bolalar bog'chalari ta'limning quyi bosqichi hisoblansada, lekin u davlat ta'lim tizimiga kirmaydi.

A) Germaniyada V) Angliyada C) Yaponiyada D) Koreyada

26. Maxsus maktablarda qanday bolalar ta'lim oladilar?

A) Nuqsonga ega bo'lgan bolalar. V) Aqilli bolalar. C) Chet ellik bolalar. D) Ota-onasidan ajralgan bolalar.

27. Qaysi davlatda hunar maktablarining diplmlari oliy o'quv yurtlariga kirish uchun huquq bermaydi,. Buning uchun bir yillik tayyorlov kurslarini tugatish talab etiladi?

A) Germaniyada V) Angliyada C) Yaponiyada D) Koreyada

28. Qaysi davlatda oliy ta'lim maktablar o'z-o'zini boshqarish huquqiga ega. Oliy o'quv yurtini shtatidagi rektorlar yoki bir necha yilga saylangan prezident boshqaradi?

A) Koreyada V) Angliyada C) Yaponiyada D) Germaniyada

29. Asosan ishsizlar o'z malakalarini oshirish imkoniyatidan ko'proq foydalanadilar va bu bilan ish topishlari tezlashadi. Yarim yil davomida malaka oshirgan ishchilarinnig 75% ish bilan ta'minlanadi. Bu.....

A) Italiyada. V) Yaponiyada. C) Hindistonda. D) Germaniyada.

30. AQSHda nechanchi yili kim tomonidan ta'lim islohoti amalga oshirilgan?

A) 1991-y 18-aprelda Bush tomonidan.

V) 2000-y 18-aprelda Bush tomonidan.

C) 1999-y 18-aprelda Bush tomonidan.

D) 2005-y 18-aprelda Bush tomonidan.

31. G'arbiy Yevropa mamlakatlarida ritsarlik tarbiyasi nechanchi asrlarga kelib to'la tarkib topadi va rivojlanadi?

A) XII. V) XIII. C) XIV. D) XV.

32. Ritsar tarbiyasining mazmuni nima?

A) (ritsarlarga oid etti fazilat) ot minish, qilichbozlik, suza olish, ov qila olish, shashka o'ynash, she'r to'qish, qo'shiq aytishni bilish.

V) (ritsarlarga oid olti fazilat) ot minish, qilichbozlik, suza olish, ov qila olish, shashka o'ynash, qo'shiq aytishni bilish.

C) (ritsarlarga oid besh fazilat) ot minish, qilichbozlik, suza olish, ov qila olish, qo'shiq aytishni bilish.

D) (ritsarlarga oid to'rt fazilat) ot minish, qilichbozlik, suza olish, ov qila olishni bilish.

33. G'arbiy Yevropada nechanchi asrda Sex, Gildiya va Magistrant maktablari vujudga keldi?

A) XV. V) XII. C) XIV. D) XIII.

34. Yevropada birinchi universitetlar nechanchi asrda tashkil vilingan?

A) XII V) XIII. C) XIV. D) XV.

35. Yevropadagi ilk universitetlar qaysi shaharlarda tashkil qilingan?

A) Italiyada, Angliyada, Fransiyada. V) Italiyada, Germaniyada, Fransiyada.

C) Turkiyada, Germaniyada, AQSHda. D) Turkiyada, Germaniyada, Italiyada.

36. Yevropadagi O'rta asr universitetlarida asosan nechta fakultet bo'lgan?

A) to'rtta. V) uchta. C) beshta. D) oltita.

37. Yapon tilida "Sreakko" termini qanday ma'noni anglatadi?

A) O'rta ta'lim. V) Oliy ta'lim. C) Boshlang'ich ta'lim. D) Magistr.

38. Yaponiyada maktabgacha ta'lim necha yoshdan necha yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga qamrab oladi?

A) 2-5. V) 2-6. C) 3-5. D) 3-6.

39. Yaponiyada o'quv yili qaysi oydan boshlab boshlanib, qachongacha davom etadi?

A) sentyabrdan iyulgacha. V) oktyabrdan-maygacha. C) apreldan-martgacha. D) oktyabrdan-iyungacha.

40. Yapon bolalari yilda necha kun ta'lim oladilar?

A) 240 kun. V) 200 kun. C) 220 kun. D) 230 kun.

41. Yapon sinflarida necha bolagacha ta'lim oladi?

A) 25. V) 30. C) 45. D) 50.

42. Yapon maktablarida elementar darslardan tashqari shanba kunlari qanday mashg'ulotlar o'tiladi?

A) elektrotexnika, aloqa EBM. V) tabiatshunoslik. C) jismoniy tarbiya. D) san'atshunoslik.

43. Yaponiyada oliy ta'lim vaziri kim tomonidan tasdiqlanadi?

A) Prezident. V) Premier ministr. C) Oliy majlis.

D) Oliy majlis qaror chiqaradi, prezident tasdiqlaydi.

44. Yapon maktablarining o'ziga xos xususiyati nimalardan iborat?

A) Yapon maktablarining o'ziga xos xususiyatlaridan biri ularda axloqiy tarbiya etakchi o'rinda turadi.

V) Yapon maktablarining o'ziga xos xususiyatlaridan biri ularda milliy qadriyatlarga hurmat etakchi o'rinda turadi.

C) Yapon maktablarining o'ziga xos xususiyatlaridan biri ularda ota-onaga hurmat va e'zozda bo'lish etakchi o'rinda turadi.

D) Barcha javoblar to'g'ri.

45. 6-3-3-4 formulasi qasi davlatning ta'lim tizimini formulasi?

A) Yaponiya. V) Hindiston. C) Isroil. D) Koreya.

46. Koreyada talabalarni OO'Yu qabul qilish tartibi qanday?

A) suxbat asosida. V) maktabda yig'ilgan ballar asosida.

C) test asosida. D) avvat suhbat so'ngra test asosida.

47. Singapurdagi ilk xususiy Singapur boshqaruv universiteti nechanchi yilda tashkil topgan va u qanday bilimlarga asoslanadi?

A) 1890-yilda jahon iqtisodiyoti va diplomatiyaga. V) 1990-yilda informatika va boshqaruvga.

C) 1999-yilda biznes va boshqaruvga. D) 2000-yilda biznes va boshqaruvga.

48. Buyuk britaniya ta'lim tizimi necha bosqichdan iborat?

A) 3. V) 4. C) 5. D) 6.

49. Yaponiyada o'rta maktab nechanchi sinflarni o'z ichiga oladi?

A) 7-8-9. V) 6-7-8. C) 6-7-8-9. D) 5-6-7-8-9.

50. Isroilda ta'lim tizimi necha bosqichdan iborat?

A) 3. V) 4. C) 5. D) 6.

51. Ispaniya maktablarida bitiruv imtihonlaridan muvaffaqichtli o'ta olmagan o'quvchilar uchun qanday choralar ko'riladi?

A) sinfda qoladi. V) imtihonni qayta topshiradi.

C) bir yil tekinga ishlab beradi. D) imtihonni muvaffaqiyatli topshirmagunicha qayta topshira beradi.

52. Hozirgi kunda Ispaniyada hammasi bo'lib nechta davlat va nechta xususiy OO'Yu mavjud?

A) 10 ta davlat va 13 ta xususiy. V) 20 ta davlat va 13 ta xususiy.

C) 47 ta davlat va 10 ta xususiy. D) 10 ta davlat va 47 ta xususiy.

53. Test deganda nimani tushunasiz?

A) aniq vazifani takomillashganligini darajasini aniqlashdagi sinov quroli.

V) 4 yoki 5 ta javobdan birining aniqligini ajratib oluvchi javob quroli.

C) biron aniq topshiriq shaklidagi sinov quroli.

D) aniq vazifani takomillashganligini darajasini aniqlashda sifat va miqdoriy o'lchamlarida belgilash imkoniyatini beradigan faollikning biron shaklidagi qiziqtiruvchi, biron aniq topshiriq shaklidagi sinov quroli.

54. Testning sasardorligini nimalarda ko'rish mumkin?

A) nazorat uchun kam vaqt sarflanishida.

V) nazorat va amaliy bilimlar darajasini ob'ektiv sharoitda aniqlash imkonini beradi.

C) bilim natijalari o'qituvchi tomonidan tezkorlik bilan tekshirilishi mumkinligida.

D) barcha javoblar to'g'ri.

55. Universitet bu...

A) - oliy va oliy ta'lim muassasasini tugatgandan keyingi ta'lim-kasb dasturini ta'limning turli sohaları va tayyorlashning yo'nalishlari bo'yicha amalga oshiriladi. - iqtisodiyot turli sohalarining mutaxassislari oliy ta'lim muassasalari.

V) oliy va oliy ta'lim muassasasini tugatgandan keyingi ta'lim-kasb dasturini qoidaga ko'ra bilimning bir sohasidagi tayyorlov yo'nalishi bo'yicha amalga oshiriladi.

C) - kasb-hunar kollejlari va akademik litseylar pedagog xodimlari malakasini oshirish va qayta tayyorlashni amalga oshiradi, fan turli

sohalar bo'yicha nazariy va amaliy tadqiqotlar olib boradi, fanlarining tegishli sohalarida ilmiy va metodik markaz hisoblanadi.

D) A,C javoblar to'g'ri.

56. Akademiya bu.....

A) fanning muayyan sohaları va tayyorlov yo'nalishlari bo'yicha oliy va oliy ta'lim muassasasini tugatgandan keyingi ta'lim kasb dasturini amalga oshiradi.

V) bilimning muayyan sohaları va tayyorlov yo'nalishlari bo'yicha mutaxassislarin qayta tayyorlash va malakasini oshirishni amalga oshiradi.

C) fan, texnika yoki san'atning biror sohasida nazariy va amaliy tadqiqotlar olib boradi, o'z faoliyati sohasida etakchi ilmiy va metodik markaz hisoblanadi.

D)barcha javoblar to'g'ri.

57. Institut bu.....

A) oliy va oliy ta'lim muassasasini tugatgandan keyingi ta'lim- kasb dasturini qoidaga ko'ra bilimning bir sohasidagi tayyorlov yo'nalishi bo'yicha amalga oshiriladi.

V) iqtisodiyotning muayyan sohaları uchun mutaxassislarini qayta tayyorlaydi va malakasini oshiradi.

C) amaliy ilmiy tadqiqotlar va tajriba konstruktorlik ishlari olib boradi.

D) -oliy va oliy ta'lim muassasasini tugatgandan keyingi ta'lim- kasb dasturini qoidaga ko'ra bilimning bir sohasidagi tayyorlov yo'nalishi bo'yicha amalga oshiriladi.

- iqtisodiyotning muayyan sohaları uchun mutaxassislarini qayta tayyorlaydi va malakasini oshiradi.

-amaliy ilmiy tadqiqotlar va tajriba konstruktorlik ishlari olib boradi.

58. Jahon ta'lim tizimini boshqarishning nechta tizimi shakllangan?

A)bitta. V)uchta. C)to'rtta. D)ikkita.

59. Markazlashgan ta'lim tizimi qaysi davlatlarda namoyon bo'ladi?

A)AQSH. V)Germaniya,Yaponiya. C)Fransiya va sobiq ittifoqda. D)Chexiya va Italiyada.

60. Markazlashmagan boshqaruv tizimi shakllangan davlatlarni ko'rsating.

A)Fransiya. V)Belgiya. C)Yaponiya. D)AQSH, Angliya, Germaniya.

61. Yer yuzidagi ilk oliy o'quv maskani nechanchi yilda tashkil topgan?

A)1879-yilda. V)1778-yilda. C)miloddan avvalgi 196-yilda. D)miloddan avvalgi 176-yilda.

62. Universitet atamasi nechanchi asrga kelib paydo bo'lgan?

A) Universitet atamasi V asrga kelib paydo bo'lgan. Feodosi 425-yilga kelib Konstantinopolda ochilgan oliy maktabni shunday deb nomlagan.

V) Universitet atamasi VI asrga kelib paydo bo'lgan. Feodosi 525-yilga kelib Konstantenopolda ochilgan oliy maktabni shunday deb nomlagan.

C) Universitet atamasi VII asrga kelib paydo bo'lgan.

D) Universitet atamasi VIII asrga kelib paydo bo'lgan.

63. Bolgariya ta'lim tarixi nechinch yildan boshlangan?

A) 886-yilda Bolgar knyazi Boris I Kirill va Mefodiyning uch shogirdi Klimentiy, Naum va Atelariy bilan uchrashganidan so'ng.

V) 868-yilda Bolgar knyazi Boris I Kirill va Mefodiyning uch shogirdi Klimentiy, Naum va Atelariy bilan uchrashganidan so'ng.

C) 886-yilda Bolgar knyazi Boris II Kirill va Mefodiyning uch shogirdi Klimentiy, naum va Atelariy bilan uchrashganidan so'ng.

D) 886-yilda Bolgar knyazi Boris I Kirill va Mefodiyning ikki shogirdi Klimentiy, Naumlarni qatl qilganidan so'ng.

64. Bolgariyada maktab ta'limi necha pog'onaga bo'linadi?

A) 5ga maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim, oliy ta'lim va doktorantura.

V) 5ga maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim, oliy ta'lim va asperantura.

C) 4ga boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim, oliy ta'lim va doktorantura.

D) 4 ga maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim, oliy ta'lim.

65. Bolgariyadagi oliy ta'lim pog'onalarini ko'rsating.

A) kasbiy bakalavr-o'qish muddati 3 yildan kam emas.

bakalavr- o'qish muddati 4-yil.

magistr – o‘qish muddati 5-yil.

doktor – doktorantura mustaqil o‘quv rejasi asosida olib boriladi, o‘qish davomida imtihonlar topshiriladi va dissertatsiya himoyasi bilan tugaydi.

V) bakalavr – o‘qish muddati 4-yil.

Magistr – o‘qish muddati 5-yil.

Doktor – doktorantura mustaqil o‘quv rejasi asosida olib boriladi, o‘qish davomida imtihonlar topshiriladi va dissertatsiya himoyasi bilan tugaydi.

C) kasbiy bakalavr – o‘qish muddati 3 yildan kam emas.

bakalavr – o‘qish muddati 4-yil.

magistr – o‘qish muddati 2-yil.

doktor – doktorantura mustaqil o‘quv rejasi asosida olib boriladi, o‘qish davomida imtihonlar topshiriladi va dissertatsiya himoyasi bilan tugaydi.

D) kasbiy bakalavr-o‘qish muddati 3 yildan kam emas.

bakalavr – o‘qish muddati 4-yil.

magistr – o‘qish muddati 4-yil.

doktor – doktorantura mustaqil o‘quv rejasi asosida olib boriladi, o‘qish davomida imtihonlar topshiriladi va dissertatsiya himoyasi bilan tugaydi.

66. Italiyada boshlang‘ich ta’lim necha qismga bo‘linadi?

A) ikki qismga; “scuola elementare 1” va “scuola elementare 2”

V) bir qismga; “scuola elementare”

C) ikki qismga; “scuola elementare 1” va “scuola Media”

D) ikki qismga; “scuola Media 1” va “scuola Media 2”.

67. Italiyada 18-19 yoshlargacha bo‘lgan davrni o‘zida qamrab olgan o‘rta yuqori maktab o‘quvchilari o‘qish davrida qanday qarorga kelishlari talab etiladi?

A) oddiy programma bo‘yicha o‘qib OO‘YU kirish o‘chun tayyorgarlik ko‘rishni yoki o‘quv jarayonlari bilan bir qatorda kasbiy tayyorgarlikka ham ahamiyat berishni.

V) tezroq maktabni bitirib ishga kirishni.

C) ham o‘qib ham ishlashni.

D) faqat kasbiy tayyorgarlikka ham ahamiyat berishni.

68. Italiyada litseylar qanday turlarga bo‘linadi?

A) gumanitar va texnik.

- V) ijtimoiy gumanitar va iqtisodiy.
- C) klassik, texnik, gumanitar, lingvistik, san'at.
- D) texnik, gumanitar, lingvistik, san'at.

69. Italiyada oliy ta'limning birinchi bosqichi –bakalavriyat nima deb nomlanadi?

- A) S.D.I. Corsi di Diploma Universitato o'qish jarayoni 3 yil.
- V) C.L. Corsi di Laurea o'qish jarayoni 6 yil.
- C) Corsi di Dottorato di Ricerca, DRUU Corsi Perfezionamento o'qish jarayoni 5 yil.
- D) C.L. Corsi di Laurea o'qish jarayoni 3 yil..

70. Italiyada OO'YUga kirish qoidasi qanday?

A) tugallangan o'rta ma'lumon haqida guvohnoma. til bilish. Chet ellik talabalar imtihon topshirishlari shart emas, faqatgina o'z yurtlarida minimum OO'YUni birinchi kursini tugatgan bo'lishlari shart. O'qish pullik.

V) tugallangan o'rta ma'lumon haqida guvohnoma. Til bilish shart emas, chet ellik talabalar imtihon topshirishlari shart emas, faqatgina o'z yurtlarida minimum OO'YUni birinchi kursini tugatgan bo'lishlari shart. O'qish pullik.

C) tugallangan o'rta ma'lumon haqida guvohnoma. Til bilish shart emas. Barcha talabalar test sinovidan o'tishlari shart.

D) tugallangan o'rta ma'lumon haqida guvohnoma. Til bilish shart. Barcha talabalar avval og'zaki suhbatdan so'ngra test imtihonlaridan o'tadilar. O'qish pullik.

71. Yaponiyada ta'limning shakllanishi nechanchi yillardan boshlangan?.

- A) 1866-1867. V) 1867-1868. C) 1868-1869. D) 1888.

72. 1867-yillarda Yaponiya o'z oldiga qanday maqsadni qo'ygan edi?

A) G'arb texnologiyalarini Yaponiyada ishlab chiqarishga kiritish. V) boyish.

C) Yevropani bosib olish.

D) 1-boyish, 2- G'arb texnologiyalarini Yaponiyada ishlab chiqarishga kiritish, buning uchun avvalambor, birinchi galda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish kerakligini aytadi.

73. Yaponiyada nechanchi yilda "Ta'lim haqidagi" Qonun qabul qilindi?

A)1991-y. V)1994-y. C)1877-y. D)1872-y.

74. Yaponiyada nechanchi yilda boshlang'ich ta'lim majburiy 6 yillikka aylantirildi?

A)1990. V)1980. C)1908. D)1900.

75. Yaponiyadagi nechanchi yilda qabul qilingan Konstitutsiya fuqarolarning ta'lim sohasidagi huquq va burchlarini belgilab beradi.?

A)1945. V)1950. C)1946. D)1947.

76. Yaponiyadagi maktabgacha ta'lim muassasalarining necha % xususiy, necha % munitsipal, necha % davlatniki?

A) 59,9% xususiy, 40,8% munitsipal, 0,3% davlatniki.

V) 72% xususiy, 40,8% munitsipal, 10% davlatniki.

C) 10% xususiy, 40,8% munitsipal, 72% davlatniki.

D) 72% xususiy, 10% munitsipal, 10% davlatniki.

77. Yaponiyada majburiy ta'lim necha yoshdan necha yoshgacha bo'lgan yoshlarni o'z ichiga qamrab oladi?

A)6-14. V)7-14. C)4-15. D)6-14.

78. Yaponiyada o'quv yili necha kunni tashkil etadi, AQSH dachisi?

A)Yaponiyada 180 AQSHda 240 kun. V) Yaponiyada 240 AQSHda 180 kun.

C) Yaponiyada 160 AQSHda 230 kun. D) Yaponiyada 180 AQSHda 245 kun.

79. Yaponiyada universitetlarga qabul qilish tartibi qanday?

A)Universitetlarga qabul qilish ikki bosqichga bo'linadi; 1-bosqich turar joylarda o'tkaziladi, buning uchun yapon tili, eski yapon tili, matematika, fizika, kimyo, jamiyatshunoslik, tarix bo'yicha test sinovlaridan o'tadilar.

Bu sinovlardan o'tgan o'quvchilar universitetlarga yo'llanma oladilar va yana sinovdan o'tadilar. Xususiy universitetlarga esa to'g'ridan-to'g'ri test topshiriladi.

V)Universitetlarga qabul qilish ikki bosqichga bo'linadi; 1-bosqich turar joylarda o'tkaziladi, buning uchun yapon tili, eski yapon tili, matematika, fizika, kimyo, jamiyatshunoslik, tarix bo'yicha test sinovlaridan o'tadilar.

Bu sinovlardan o'tgan o'quvchilar universitetlarga yo'llanma oladilar va yana sinovdan o'tadilar. Davlat universitetlarga esa to'g'ridan-to'g'ri test topshiriladi.

C) Universitetlarga qabul qilish ikki bosqichga bo'linadi; 1-bosqich turar joylarda o'tkaziladi, buning uchun yapon tili bo'yicha test sinovlaridan o'tadilar.

Bu sinovlardan o'tgan o'quvchilar universitetlarga yo'llanma oladilar va yana sinovdan o'tadilar. Davlat universitetlarga esa to'g'ridan-to'g'ri test topshiriladi.

D) Universitetlarga qabul qilish ikki bosqichga bo'linadi; 1-bosqich turar joylarda o'tkaziladi, buning uchun jamiyatshunoslik, tarix bo'yicha test sinovlaridan o'tadilar.

Bu sinovlardan o'tgan o'quvchilar universitetlarga yo'llanma oladilar va yana sinovdan o'tadilar. Davlat universitetlarga esa to'g'ridan-to'g'ri test topshiriladi.

80. Yaponiyadagi kollej turlari

A) 1-kichik kollej;

2-texnik kollej;

3-maxsus kollejlari.

V) 1-texnik kollej;

2-iqtisodiyot kolleji;

3-maxsus kollejlari.

C) 1-maxsus kollejlari;

2-texnik kollejlari;

3-moliya kollejlari.

D) 1-huquqshunoslik kolleji;

2-iqtisodiy kollejlari;

3-texnik kollejlari.

81. Yaponiyada texnik kollejlarni itirgan talabalarga qanday diplom beriladi va ular universitetning nechanchi kursiga o'qishga qabul qilinadilar?

A) kollejni bitirgan talabalarga bakalavr diplomi beriladi va ularni universitetning 1 kursiga qabul qiladilar.

V) kollejni bitirgan talabalarga bakalavr diplomi beriladi va ularni universitetning 3-4 kursiga qabul qiladilar.

C) kollejni bitirgan talabalarga o'rta-maxsus ta'limi diplomi beriladi va ularni universitetning 1 kursiga qabul qiladilar.

D)kollejni bitirgan talabalarga o'rta maxsus ta'limi diplomi beriladi va ularni universitetning 3-4 kursiga qabul qiladilar.

82. Janubiy Koreyada Ta'lim haqidagi Qonun nechanchi yilda qabul qilingan?

A)1948. V)1950. C)1954. D)1932.

83. Janubiy Koreya ta'lim tizimiga asos qilib qaysi modeli olingan?

A)SHarq modeli. V)Yevropa modeli. C)an'anaviy G'arb modeli. D)AQSH modeli.

84. Koreyada nechta oliy o'quv yurti mavjud va ularning necha % xususiy?

A)100 ta, 24 % xususiy.
V) 104 ta, 24 % xususiy.
C)100 ta, 24 % xususiy.
D)104 ta, 80 % xususiy.

85. Talabalar soni bo'yicha Koreya dunyoda nechanchi o'rinda turadi?

A)1. V)4. C)5. D)3.

86. Koreyada boshlang'ich maktab muassasalarida bir sinfda nechtagacha bola taxsil oladi?

A)25-30. V)30-35. C)35-40. D)45-50.

87. Janubiy Koreyada boshlang'ich, o'rta va oliy ta'lim muassasalarida dars necha minut davom etadi?

A) boshlang'ich maktabda 40 min, o'rta maktabda 45 min, oliy o'quv yurtlarida 50 min.

V) boshlang'ich maktabda 45 min, o'rta maktabda 50 min, oliy o'quv yurtlarida 55 min.

C) boshlang'ich maktabda 40 min, o'rta maktabda 50 min, oliy o'quv yurtlarida 60 min.

D) boshlang'ich maktabda 40 min, o'rta maktabda 45 min, oliy o'quv yurtlarida 90 min.

88. Koreyada Davlat byudjetining necha % ta'limga sarflanadi?

A) 15% V) 30% C) 45% D) 24%.

89. Isroil davlatida oliy ta'lim tizimi necha bosqichli?

A) 2-bosqichli. V) 3-bosqichli. C) to'rt bosqichli. D) besh bosqichli.

90. Bakalavriyat va magistratura uchun o'qish Isroilda, doktorantura uchun esa qaysi davlatlarda o'qish davom ettiriladi?

A)Yevropa va AQSH da.V) Hindistonda. C) Rossiyada. D) Arabistonda.

91. Isroilda mutaxassis (bakalavr, magistr, doktor) istagan ko'rinishdagi o'quv yurtida pedagog sifatida ishlashi uchun yana necha yil qo'shimcha o'qishi talab etiladi?

A)3 yil. V)1 yil. C)2 yil. D)1 yilu 9 oy.

92. Isroilda pedagoglarning malaka oshirishi necha toifaga bo'linadi?

A)3. V)4. C)2. D)1.

93. Isroilda ta'limga necha % mablag' ajratiladi?

A)51%. V)24%. C)13%. D)26%.

94. Isroilda ta'lim tizimi, xususan, malaka oshirish qaysi vazirlik tomonidan amalga oshiriladi?

A)Oliy ta'lim vazirligi. V)Ta'lim vazirligi. C)Xalq ta'limi vazirligi. D) Moliya vazirligi.

95. Isroilda o'qituvchilar necha yilda malaka oshiradilar va malaka oshirish kim tomonidan mablag'lashtiriladi?

A)har 6 yilda 1 yil ish haqqi saqlangan holda ishdan ozod qilinadi, ya'ni sabitikka chiqadi. Bu vaqtda u boshqa ishlarda ishlashi qat'iyan man etiladi.

V) har 3 yilda 1 yil ish haqqi saqlangan holda ishdan ozod qilinadi, ya'ni sabitikka chiqadi. Bu vaqtda u boshqa ishlarda ishlashi qat'iyan man etiladi.

C) har 6 yilda 1 oy ish haqqi saqlangan holda ishdan ozod qilinadi, ya'ni sabitikka chiqadi. Bu vaqtda u boshqa ishlarda ishlashi qat'iyan man etiladi.

D) har 3 yilda 3 oy ish haqqi saqlangan holda ishdan ozod qilinadi, ya'ni sabitikka chiqadi. Bu vaqtda u boshqa ishlarda ishlashi qat'iyan man etiladi.

96. Buyuk Britaniyada majburiy ta'lim nechanchi yildan qabul qilingan?

A)1870-yilda Fosterning ta'lim to'g'risidagi ati bilan.

V)1905-yilda Britaniya ta'lim vazirining qarori bilan.

C)1879-yilda Fosterning ta'lim to'g'risidagi ati bilan

D)berilgan javoblar noto'g'ri.

97. AQSHda nechanchi sinfdan boshlab o'quv fanlarini tanlash huquqiga ega bo'ladilar va majburiy fanlar qaysilar hisoblanadi?

A) 8-sinfdan, majburiy fanlar ingliz tili, matematika, jamiyatshunoslik, jismoniy tarbiya va gigiena, musiqa, rasm, o'g'il bolalar uchun mehnat qiz bolalar uchun uy tutish.

V) 9 -sinfdan, majburiy fanlar ingliz tili, matematika, jamiyatshunoslik, jismoniy tarbiya va gigiena, musiqa, rasm.

C) 10-sinfdan, majburiy fanlar ingliz tili, matematika, jamiyatshunoslik,

D) 8-sinfdan, majburiy fanlar ingliz tili, matematika, jamiyatshunoslik.

98. AQSH elemntar maktablarida o'tkaziladigan "ay-kyu" testi yordamida nimani aniqlanadi?

A) "ay-kyu" testi yordamida bolalarning ko'rish qobiliyatlari aniqlanadi.

V) "ay-kyu" testi yordamida bolalarning eshitish qobiliyatlari aniqlanadi.

C) "ay-kyu" testi yordamida bolalarning intellektual qobiliyatlari aniqlovchi test bo'lib, bu testdan o'tgan bolalar 3 guruhga A.V.S.(qobiliyatli, o'rta qobiliyatli va qobiliyatsiz) guruhlariga ajratiladi.

D) "ay-kyu" testi yordamida bolalarning intellektual qobiliyatlari aniqlanib, ularni musiqa, raqs va rasm bilan chuqur shug'ullanuvchi sinflarga ajratiladi.

99. AQSHda o'rta maktab nechta pog'onaga ajratiladi?

A) kichik va katta sinflar har birida o'quv yili 3 yildan.

V) kichik, o'rta va katta sinflarhar birida o'quv yili 3 yildan.

C) kichik, o'rta va katta sinflar har birida o'quv yili 2 yildan.

D) kichik va katta sinflar har birida o'quv yili 4 yildan.

100. AQSH elementar maktabiga berilgan eng to'g'ri ta'rifni belgilang.

A) sinfdagi barcha fanlardan yagona o'qituvchi saboq beradigan mustaqil faoliyat yurituvchi ta'lim dargohi.

V) elementar maktablarda faqat matematika, o'qish, va yozuv fanlaridan saboq beriladi.

C) elementar maktab deb- maktabdan tashqari ta'lim muassasalariga aytiladi.

D) Barcha javoblar to'g'ri.

SOHAGA OID SO'ZLAR LUG'ATI

O'ZBEK TILIDA	RUS TILIDA	INGLIZ TILIDA
Jahon	Мир	World
Ta'lim	Образование	Education
Tizim	Система	System
Fan	Наука	Subject
Texnologiya	Технология	Technology
Metod	Метод	Method
Pedagogika	Педагогика	Pedogogy
Pedagogik texnologiya	Педагогическая технология	Pedogogical technologies
Millat	Нация	Nation
Tashkilot	Организация	Organization
Davlat	Состояние	Government
Respublika	Республика	Republic
Tabaqalashtirish	Диверсификация	differentiation
Individual	Человек	Individual
Xalqaro	Международный	International
Konferensiya	Конференция	Conference
Maktab	Школа	School
Maktabgacha ta'lim	Дошкольное образование	Preschool education
Kollej	Колледж	College
Kasb	Профессия	Profession
Boshlang'ich maktab	Начальная школа	Primary school
Hunar	Профессия	Craft
Litsey	Лицей	Lyceum
Kasb ta'limi	Профессиональное обучение	Vocational education
O'rta maktab	Средняя школа	Secondary school
O'rta-maxsus	Среднее специальное	Secondary specialized
Umumta'lim	Вторичный	General education
Dars	Урок	Lesson
Sinf	Класс	Class

Sinf-dars	Класс-урок	Class-lesson
Oliy ta'lim	Высшее образование	Higher education
Doktorantura	Докторантура	Doctor's degree
Tayanch doktorant	Поддерживающий докторант	Base doctor
Saviya	Психология	Standard
Zamonaviy	Современный	Modern
Tayyorgarlik	Подготовка	Preparation
Axborot	Информация	Information
O'qituvchi	Педагог	Teacher
Gumanitar	Гуманитарный	Humanities
Tabiiy	Натуральный	Natural
Aniq	Ясный	Concrete
Fan	Наука	Subject
Texnika	Техника	Technics
Ishlab chiqarish	Производство	Production
Dastur	Программа	Project
Mehnat ta'limi	Трудовое воспитание	Labour education
Kasbga yo'naltirish	Профессиональная ориентация	Professional approach
Tafakkur	Отражать	Knowledge
Kompetensiya	Компетентность	Competency
O'qitish shakllari	Формы обучения	Forms of teaching
Maslahat darslari	Советы уроки	Advisory lessons
Milliy dastur	Национальная программа	National standard
Shaxs	Человек	Person
Jamiyat	Общество	Society
Uzluksiz ta'lim	Непрерывное образование	Continuous education
Tadqiqot metodi	Метод исследования	Research method
Pedagogik izlanishlar	Педагогические исследования	Pedagogical research
Pedagogik mahorat	Педагогические навыки	Pedagogical skill
Empirik	Эмпирический	empirically

O'quv rejasi	Учебный план	Plan of study
Ijodiy fikrlash	Креативное мышление	Creative thinking
O'quv dastur	Учебная программа	Study project
Tadqiqot	Исследование	Research
Faoliyat	Деятельность	Activity
Ilmiy faoliyat	Научная деятельность	Scientific activity
Ilmiy tadqiqot	Научная исследования	Scientific research
Tamoyil	Принцип	Trend
Faollik	Активист	Activeness
Nazariya	Теория	Theory
Ko'rgazmalilik	Визуальный	Exhibitory
Ilmiylik	Нуждаемости	Science
Bilimlarni qo'llash	Применение знаний	Knowledge using
Ta'lim texnologiyasi	Образовательная технология	Education technology
Modul	Модул	Modul
Kredit-modul	Кредитный модуль	Credit modul
Yondashuv	Подход	Approach
Texnologik yondashuv	Технический подход	Technological approach
Aloqadorlik	Уместность	Dependence
Mezon	Критерий	Criteria
Topshiriq	Задание	Task
Masofaviy ta'lim	Дистанционное обучение	Distance learning
Bilim	Знание	Knowledge
Ko'nikma	Конечности	Skill
Malaka	Квалификация	Competence
Tahliliy fikrlash	Аналитическое мышление	Analytical thinking
Interfaol metodlar	Интерактивный метод	Interactive methods
Qiziqtirish	Интерес	Interest
Uzviylik	Непрерывность	Organic
Qonuniyat	Законность	Legality

Ma'ruza	Лекция	Lecture
An'anaviy	Традиционный	Traditional
Muammoli ta'lim	Проблемное образование	Problematic education
Ma'ruzalar matni	Текст лекций	Lectures
Seminar	Семинар	Semenars
Muammoli vaziyat	Проблемная ситуация	Problematic situation
O'qish	Чтение	Studying
Tarbiya	Обучение	Education
Texnologik xaritasi	Технологическая карта	Technological map
Suhbat	Разговор	Discussion
Tahlil qilish	Анализ	Analyze
Hamkorlik	Сотрудничество	Cooperation
Hamkorlikda o'qitish	Совместное обучение	Teaching concordance
Qo'shma ta'lim	Комбинированное образование	joint education
Modellashtirish	Моделирование	modeling
Munozara	Спор	Debate
Maxsus ta'lim	Специальное образование	Special education
Ixtisoslashtirilgan maktab	Специализированная школа	Specialized school

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi oily ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son Farmoni.
3. Mirziyoev Sh.M., Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.– T.: "O'zbekiston", 2016.
4. Mirziyoev Sh.M., Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz.– T.: "O'zbekiston", 2017.
5. Abdullayev Yu.N. Xorijiy oliy ta'lim. tajriba va taraqqiyot yo'nalishlari. Darslik. -T.: «O'zbekiston», 2000. - 200 bet.
6. Абдуллаев Ю.Н. Высшая школа в странах с развитой экономикой: основные типы и структур. Учебное пособие.- Т.:O'zbekiston, 2000.–200 bet.
7. Абдуллаев Ю.Н. Актуальные проблемы зарубежной высшей школ. Учебное пособие.- Т.: Fan, 1998.-172 bet.
8. Журицкий А. Н. Экспериментальные школы Западной Европы и США. Учебное пособие.- М.:, 1998.-130 bet
9. Fayzullayeva N., Miraliev D. "Jahon ta'lim tizimi" O'quv qo'llanma.-T.: «Iqtisodiyot», 2011.-145 bet.
10. Грачев, С. В., Городнова Е. А. Исследовательские университеты. Мировой опыт и приоритеты развития. – М. : Медицинское информационное агентство, 2009. – 160 с.
11. Гретченко, А. И., Гретченко А. А. Болонский процесс. Интеграция России в европейское и мировое образовательное пространство. – М.: КноРус, 2013. – 432 с.
12. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish eng oliy saodatdir.-T.: «O'zbekiston», 2015.
13. Салми, Джамал. Создание университетов мирового класса. – М.: Весь Мир, 2009. – 132 с.

14. Смирнова, И. Э. Высшее образование в современном мире: тенденции, стратегии, модели обучения. – М.: Перспектива, 2012. – 158 с.

15. Вулфсон Б.Ф. «Сравнительная педагогика». Учебник. -М.: 2003.-140 с.

16. Yo'ldoshev J.G'. "Xorijda ta'lim". Darslik.-T.: 1995. -150 bet.

17. Shodmonova SH. K Qiyosiy pedagogika. O'quv qo'llanma. -T.: 2004. -250 b.

18. Comparative and International Education© David Phillips and Michele Schweisfurth, 2014

19. Encyclopedia of EDUCATIONAL THEORY and PHILOSOPHY Copyright © 2014 by SAGE Publications, Inc.

Internet saytlari

1. www.ziyonet.uz

2. www.tdpu.uz

3. www.psychology.uz

4. www.psychology.net.ru

5. Электронная научная библиотека [Электронный ресурс]: [сайт]. – Электрон. дан. – [М.], 2014. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/>, свободный (дата обращения: 28.03.2014 г.).

6. http://anovikov.ru/books/post_obr.pdf

7. http://anovikov.ru/books/ya_ped.pdf

8. http://anovikov.ru/books/prof_ped.pdf

9. <http://edugid.ru/zakon-ob-obrazovanii-v-rf>

10. <http://pedsovet.org/>

11. http://www.tnpu.edu.ua/kurs/5/vbiblio/vvedenR/g11_1.htm

12. <http://rudocs.exdat.com/docs/index-446163.html?page=4>

13. <http://window.edu.ru/resource/764/73764/files/pvsh.pdf>

14. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/bulan/index.php

MUNDARIJA

KIRISH	3
---------------------	----------

I BOB. JAHON TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANISHIDA XALQARO TASHKILOTLAR VA ULARNING FAOLIYATI

1.1. YUNESKO tashkilotining ta'lim sohasidagi faoliyati	5
1.2. YUNISEF, MOT (XMT) xalqaro tashkilotlarining vazifalari va ta'lim-tarbiya jarayonlari yuksalishidagi o'rni	8
1.3. AQSH ning "Tinchlik korpusi" va uning ish faoliyati	12
1.4. Ta'limni isloh qilishda o'quv dasturlarining ahamiyati	14
1.5. Jahon mamlakatlarida ta'limni integratsiyalashtirish va kasbga yo'naltirish masalalari	15
Birinchi bob bo'yicha nazorat savollari	22

II BOB. MUSTAQIL O'ZBEKISTONDA TA'LIM TIZIMINING RIVOJLANISHI.

2.1. Ta'lim tizimining rivojlanish bosqichlari.....	25
2.2. Ta'lim tizimi elementlari maqsadi, vazifalari.....	27
2.3. Mamlakatimizda umumta'limning moliyalashtirish istiqbollari.....	30
2.4. Ўзбекистон Республикасида таълим тизими ва турлари.....	35
Ikkinchi bob bo'yicha nazorat savollari	41

III BOB. OSIYO MAMLAKATLARIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONNINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

3.1. Yaponiya ta'lim tizimi va uning tarkibi	43
3.2. Yaponiyda boshlang'ich, o'rta ta'lim jarayonini tashkil qilish mazmuni	46
3.3. Malaziya ta'lim-tarbiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari ..	50
3.4. Hindistonda ta'lim tizimi va uning o'ziga xos tomonlari	53
3.5. Xitoy ta'lim tizimi va uning tarkibi	58
3.6. Janubiy Koreya ta'lim tizimi	61
Uchunchi bob bo'yicha nazorat savollari	65

IV BOB YEVROPA MAMLAKATLARIDA TA'LIM-TARBIYA MASALALARINING OLIB BORILISHI VA QIYOSIY TAHLIL

4.1. Germaniyada ta'lim-tarbiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari.....	68
4.2. Fransiyada ta'limning amalga oshirilishi	77
4.3. Angliya ta'lim tizimi	84
4.4. Niderlandiya ta'limi	87
4.5. Turkiyada ta'lim siyosatining olib borilishi	92
To'rtinchi bob bo'yicha nazorat savollari	97

V BOB. AYRIM RIVOJLANGAN MAMLAKATLARDA TA'LIM-TARBIYA TIZIMI VA QIYOSIY TAHLIL

5.1. AQSH ta'lim tizimi va uning tarkibi	100
5.2. Isroil mamlakatida ta'lim-tarbiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari	107
5.3. Xorijiy mamlakatlarda o'qituvchi mutaxassislarni tayyorlash muammosi	111
5.4. Jahon mamlakatlarida pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyoj va ularni tayyorlash masalalari	115
5.5. Rivojlangan xorijiy mamlakatlarda oliy ta'lim tizimini boshqarish..	124
Beshinchi bob bo'yicha nazorat savollari	132
TEST SAVOLLARI	135
SOHAGA OID SO'ZLAR LUG'ATI	151
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	155

JAHON TA'LIM TIZIMI

Тошкент – «Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи» – 2021

Muharrir:	M.Hayitova
Tex. muharrir:	A.Moydinov
Musavvir:	A.Shushunov
Musahhiha:	Sh.Mirqosimova
Kompyuterda sahifalovchi	M.Zoyirova

E-mail: nashr2019@inbox.ru Тел: +99899920-90-35
Nashr.lits. AIN№009, 20.07.2018. Bosishga ruxsat etildi 23.03.2021.
Bichimi 60x84 ¹/₁₆. «Times Uz» garniturası. Ofset usulida bosildi.
Shartli bosma tabog'i 9,75. Nashr bosma tabog'i 10,0.
Tiraji 100. Buyurtma № 11